

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
M.H. KHOLODNY INSTITUTE OF BOTANY

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ ім. М. Г. ХОЛОДНОГО

NADIYA PROKHORIVNA MASSJUK
(1930—2009)

НАДІЯ ПРОХОРІВНА МАСЮК
(1930—2009)

Kyiv
ALTERPRES
2011

Київ
АЛЬТЕРПРЕС
2011

УДК 057.4/ .378.124.2:582.26/ .27(477)

ББК 591.2Д/4Укр/

Н17

Надія Прохорівна Масюк (1930-2009) / Під ред. Кондратюка С.Я.,
Н17 Топачевського А.О. – К.: Альтерпрес, 2011. – 206 с.: 32 с. іл.

ISBN 978-966-542-486-4

У виданні зібрані біографічні дані та відомості про наукову, педагогічну і організаційну діяльність відомого українського альголога, професора, доктора біологічних наук Надії Прохорівни Масюк (1930-2009). Наведено індекс водоростей, описаних Н.П. Масюк, повний перелік її публікацій. Публікуються спогади рідних, друзів, колег та учнів про Надію Прохорівну, підбірка фотоматеріалів з сімейних архівів Тарашук М.В. та Доліна В.В. Окремий розділ присвячений випускникам кафедри нижчих рослин біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка за період 1937-1985 рр.

Для ботаніків, систематиків і філогенетиків, гидробиологів, біохіміків та фізіологів, що вивчають водорості, а також для викладачів, аспірантів та студентів біологічних факультетів.

В издании собраны биографические данные и сведения о научной, педагогической и организаторской деятельности известного украинского альголога, профессора, доктора биологических наук Надежды Прохоровны Масюк (1930-2009). Приведен индекс водорослей, описанных Н.П. Масюк, полный перечень ее публикаций. Публикуются воспоминания родных, друзей и учеников о Надежде Прохоровне, подборка фотоматериалов из семейных архивов Тарашук М.В. и Долина В.В. Отдельный раздел посвящен выпускникам кафедры низших растений биологического факультета Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченко в период 1937-1985 гг.

Для ботаников, систематиков и филогенетиков, гидробиологов, биохимиков и физиологов, изучающих водоросли, а также для преподавателей, аспирантов и студентов биологических факультетов.

Biographic data as well as information on scientific, pedagogic and scientific managerial activity of a well known Ukrainian phycologist, Professor, Dr. Sci. Nadiya Prokhorivna Massjuk (1930-2009) are provided. Index of algae described and proposed by N. Massjuk as well as full list of her publications are included. Notes of relatives, friends and her students about Nadiya Massjuk, a collection of photos from Tarashchuk M.V. and Dolin V.V. family archives, are published. Separate chapter is devoted to graduate students of the Department of Lower Plants of Biological Faculty of T.G. Shevchenko Kyiv State University between 1937 and 1985 years.

For botanists, systematics and phylogenetics, hydrobiologists, biochemists and physiologists studying algae, as well as for post graduate students, students and tutors of biological faculties.

Автори: Михайлюк Т.І., Кондратюк С.Я., Бухтіярова Л.М., Вассер С.П., Виноградова О.М., Войтюк Ю.О., Войцехович А.О., Дарієнко Т.М., Долін В.В., Дудка І.О., Ключенко П.Д., Коваль Е.З., Кондратьєва Н.В., Костіков І.Ю., Леванець А.А., Лішук (Курейшевич) А.В., Мусяк М.М., Оксіюк О.П., Партика Л.Я., Посудін Ю.І., Сверстюк Є.О., Ситник К.М., Тарашук М.В., Тарашук О.С., Топачевський А.О., Фесенко Г.В., Царенко П.М., Шевченко Т.Ф., Ярмошенко Л.П.

Відповідальні редактори С. Я. КОНДРАТЮК і А.О. ТОПАЧЕВСЬКИЙ

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України*

ISBN 978-966-542-486-4

© Михайлюк Т.І., Кондратюк С.Я., Бухтіярова Л.М., Вассер С.П., Виноградова О.М., Виноградова О.М., Войтюк Ю.О., Войцехович А.О., Дарієнко Т.М., Долін В.В., Дудка І.О., Ключенко П.Д., Коваль Е.З., Кондратьєва Н.В., Костіков І.Ю., Леванець А.А., Лішук (Курейшевич) А.В., Мусяк М.М., Оксіюк О.П., Партика Л.Я., Посудін Ю.І., Сверстюк Є.О., Ситник К.М., Тарашук М.В., Тарашук О.С., Топачевський А.О., Фесенко Г.В., Царенко П.М., Шевченко Т.Ф., Ярмошенко Л.П., 2011

© Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАНУ, 2011
© «Альтерпрес», 2011

Від редакторів

Завдяки роботам відомих харківських та київських наукових шкіл Україна належить до найкраще вивчених у альгологічному відношенні країн світу. Власне, завдяки створенню О.В. Топачевським потужної київської школи альгологів, зусиллям декількох поколінь його учнів та послідовників альгологічні дослідження підтримуються на найвищому рівні.

Впродовж останніх 50 років дослідження водоростей займають особливе, навіть чільне місце в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Відділ фікології, який відзначив свій 75-річний ювілей у 2009 році, є визнаним координуючим центром альгологічних досліджень в Україні (Царенко и др., 2009; Кондратьєва та ін., 2010).

До безпосередніх учнів О.В. Топачевського відносяться Г.М. Мордвинцева, Н.В. Кондратьєва, Н.О. Мошкова, Н.П. Масюк та З.І. Асаул, які поєднували навчання на кафедрі нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка з роботою в Інституті ботаніки АН УРСР (Царенко и др., 2009; Кондратьєва та ін., 2010). На сьогодні є досить значна література щодо історії альгологічних досліджень в Україні, зокрема в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (див. наприклад: Ролл, 1938; Зеров, Модилевський, 1947; Зеров, 1948, 1957; Масюк, 1967¹; Інститут ..., 1971, 1976, 1981, 1985; Блюм, 1985; Інститут, 1986; Вассер и др., 1991; Кондратьєва, 1993; Кондратьєва и др., 1996, 2001; Царенко и др., 2009; Царенко, Виноградова, 2009; Кондратьєва та ін., 2010).

¹ Бібліографія робіт, в яких Н.П. Масюк є автором або співавтором, наведена у розділі «Публікації Н.П. Масюк за роками».

Однак у дослідженнях такого характеру, де основна увага приділяється найвидатнішим науковим та науково-організаційним досягненням окремих установ чи шкіл, нерідко бракує місця для висвітлення людських рис окремих учених, а також – особливостей персональних відносин. До того ж часто в таких публікаціях немає можливості навести повні переліки статей, монографій тощо. Як приклад подібних оглядів, де наведені посилання на основні публікації, можемо вказати праці Н.В. Кондратьєвої з колегами (Кондратьєва и др., 1996, 2001; Кондратьєва та ін., 2010).

Тому одним із завдань цього видання є прагнення ближче, детальніше і яскравіше висвітлити людські риси Н.П. Масюк, навести повний перелік її публікацій, а також, по можливості, заповнити прогалину щодо посилань на оригінальні роботи колег, з якими тісно співпрацювала Надія Прохорівна Масюк.

За життя Н.П. Масюк було опубліковано лише короткі повідомлення, присвячені 70-ти та 75-ти річчям з дня народження Надії Прохорівни (Леванец и др., 2000; Виноградова, 2005). Матеріали цих повідомлень повністю використані при підготовці першого розділу.

В науковій та організаційній діяльності Н.П. Масюк вирізняються три окремі періоди: у відділі альгології Інституту ботаніки АН УРСР (1966-1972 рр.), на кафедрі нижчих рослин біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1972-1985 рр.) та у відділах споривих рослин, фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України.

Під час підготування книжки випускники кафедри нижчих рослин та колеги з Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного неодноразово відзначали, що Надія Прохорівна була настільки високим прикладом для всіх нас, що писати про це неможливо. У кожного виникає потреба висловитись, викладаючи свої думки про Надію Прохорівну у найдосконалішій формі. Мабуть, тому не всі погоджувались публікувати власні спогади.

В цілому редакторами цього видання було підготовлено декілька нарисів про Надію Прохорівну Масюк, зустрічі з нею,

спогади з власного життя, які, на нашу думку, розкривають образ Надії Прохорівни. Вони наведені в окремому розділі про Надію Прохорівну як Учителя. Однак, у зв'язку з тим, що деякі з цих матеріалів за назвою і за змістом були дуже близькі до спогадів інших авторів, ми намагались уникнути повторів або описів подібних життєвих ситуацій, з якими читачі зможуть ознайомитись з інших повідомлень.

Можна відзначити головні принципи підготовки нею наукових кадрів. Зокрема: виявлення здібної молоді, справді зацікавленої науковою роботою; щире ставлення до молодших колег; підтримка їх, особливо – на перших етапах наукової роботи; розвиток їхніх наукових інтересів у подальшому. Однак, мистецтво кожного викладача полягає в тому, як він дотримується цих принципів. Без сумніву, щастям студентів є той випадок, коли педагогічна діяльність і персональні риси викладача поєднуються в його образі і стають життєвим прикладом.

Як наголошується у цьому виданні, випускники кафедри нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка щасливі тим, що такі всесвітньо відомі вчені, як Д.К. Зеров, А.М. Окснер, О.В. Топачевський стали для них прикладом науковців та викладачів. Такому сприйняттю розвитку досліджень нижчих рослин в Україні значною мірою сприяла життєва і наукова позиція викладачів кафедри і, зокрема, Н.П. Масюк.

Наше шанобливе ставлення до покоління справді шляхетних, високо інтелегентних науковців А.М. Окснера, Д.К. Зерова, О.В. Топачевського та інших значною мірою було виховане Надією Прохорівною. І це, без сумніву, є свідченням того, що Н.П. Масюк є життєвим прикладом духовної сув'язі поколінь, без якої неможливий розвиток суспільства.

Співавтор цієї передмови має всі підстави відчувати особливу відповідальність за вшанування пам'яті Надії Прохорівни, оскільки протягом всього життя ця видатна Людина (без перебільшення) являла особисто йому приклад безцінної доброзичливої підтримки, хоча вона була керівником лише декількох його студентських робіт.

Саме відданість науці дуже допомагала Надії Прохорівні в складні періоди її життя. Озираючись на стрімкість подій, що відбувались в житті Надії Прохорівни у 1950-1970-ті роки, можна припустити, що було декілька періодів «злетів» і «розчарувань». До злетів можна віднести блискучий захист кандидатської дисертації, народження дітей, сходження по адміністративній лінії в 1960-ті роки, захист докторської дисертації. Однак до розчарувань можна віднести і досвід роботи на партійних посадах (див. також спогади І.О. Дудки) і невдача в обстоюванні збереження кафедри нижчих рослин, що була створена її вчителем і наставником Д.К. Зеровим. І дуже втішно, що відданість і повне присвячення себе служінню науці допомогла Н.П. Масюк вистояти у всіх життєвих негараздах.

Наукова праця Надії Прохорівни Масюк, її ставлення до своїх вчителів та педагогічна діяльність, стосунки цієї видатної, яскравої особистості з учнями, друзями, рідними і близькими стали своєрідним прикладом, навіть еталоном відданості науці і суспільної поведінки, за яким вони сьогодні вимірюють результати своєї праці і власні вчинки.

Квітень 2011 р.

ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ, ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ, ПАТРІОТ УКРАЇНИ

ПАМ'ЯТІ СПРАВЖНЬОГО НАУКОВЦЯ

Михайлюк Т.І., Виноградова О.М., Кондратюк С.Я., Дудка І.О., Дарієнко Т.М., Костіков І.Ю., Леванець А.А., Царенко П.М., Кондратьєва Н.В., Вассер С.П.

13 березня 2009 року, на 78 році життя, після важкої і тривалої хвороби, зупинилося серце всесвітньо відомого вченого, видатного українського альголога, провідного наукового співробітника Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, завідувача кафедри нижчих рослин Київського університету ім. Тараса Шевченка, доктора біологічних наук, професора Надії Прохорівни Масюк.

Надія Прохорівна народилася 1 жовтня 1930 року у м. Києві в сім'ї викладачів. Батько, Прохір Дмитрович Масюк, викладав ботаніку в Київському педагогічному інституті. Після тяжкої хвороби він пішов з життя ще в 1946 р. Тому мати, Ганна Андріянівна, все своє життя присвятила доньці та її родині. Після закінчення школи в 1949 році Надія навчалася на біолого-грунтознавчому факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, де спеціалізувалася на кафедрі ботаніки під керівництвом О.В. Топачевського (на той час – доцента кафедри). Закінчивши університет (1954 р.), вступає до аспірантури Інституту ботаніки АН УРСР. У 1959 р. успішно

захищає кандидатську дисертацію «Протококковые водоросли водоемов Западно-Украинского Полесья». Після аспірантури залишається працювати в Інституті, де проходить шлях від молодшого до провідного наукового співробітника та завідувача відділом альгології (1966-1972 рр). Згодом, протягом 14 років, Надія Прохорівна очолювала кафедру нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. У 1973-му захистила докторську дисертацію «Рід *Dunaliella* Teod., морфологія, систематика, екологія, географічне поширення та перспективи практичного використання». В 1974-му їй присвоїли звання професора. Після об'єднання кафедр нижчих та вищих рослин у 1985 р., Н.П. Масюк працювала професором кафедри ботаніки. Від 1986 року повертається до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного, де до останніх днів свого життя працює на посаді провідного наукового співробітника відділу спорових рослин, з 2006 року – відділу ліхенології та бріології.

Коло наукових інтересів Надії Прохорівни було надзвичайно широким. За своїми поглядами Н.П. Масюк відносила себе до Київської наукової школи морфологів-систематиків, філогенетиків і флористів спорових рослин, що була заснована академіком Д.К. Зеровим та виплекана ним разом з академіком О.В. Топачевським і чл.-кореспондентом А.М. Окснером. Міжнародне визнання їй принесли розробки в галузі таксономії, флористики, екології, еволюції, онтогенезу, фізіолого-біохімічних особливостей зелених водоростей, їх практичного використання. Вона описала біля 50 нових для науки таксонів водоростей (новий клас *Chlorodendrophyceae*, нові роди *Topacevskiella* та *Pedinomonadopsis*, новий підрид *Pascheria* та секції *Tertiolectae*, *Virides* та *Peirceinae* роду *Dunaliella*, нові види родів *Chlamydomonas*, *Dunaliella*, *Hydrianium*, *Myochloris*, *Phyllariochloris*, *Polytoma*, *Pyrobotrys*, *Scenedesmus* та ін.); знайшла більше 100 таксонів, нових для альгофлори України та інших країн Євразії.

Н.П. Масюк запропонувала новаторські підходи до розв'язання проблем, що мають загальнобіологічне значення. Це – питання виду, походження еукаріотичної клітини, морфології

та цитології еукаріотичних водоростей, місця і ролі водоростей в еволюції життя на Землі, вивчення фоторецепторних систем та фоторуху монадних водоростей, ботанічної термінології і номенклатури. Н.П. Масюк уперше запропонувала еволюційні концепції морфологічного типу водоростей та описала новий тип морфологічної структури водоростей, розробила схеми філогенетичних зв'язків водоростей, визначила місце останніх у системі живих організмів (у співавторстві з її учнем та наступником, д-ром біол. наук, професором І.Ю. Костіковим).

Н.П. Масюк є автором та співавтором понад 270 наукових праць. Серед них 12 монографій, у тому числі такі відомі фундаментальні роботи, як «Морфологія, систематика, екологія, географическое распространение рода *Dunaliella* Teod. и перспективы его практического использования» (Київ: Наук. думка, 1973), «Эволюционные аспекты морфологии эукариотических водорослей» (Київ: Наук. думка, 1993), «Водоросли в системі органічного світу» (Київ: Академперіодика, 2002), «Фотодвижение клеток *Dunaliella* Teod.» (Київ: Академперіодика, 2007), а також 16 підручників, довідників та методичних посібників, з-поміж яких «Пресноводные водоросли Украинской ССР» (Київ: Вища школа, 1984), що й донині є одним з найкращих посібників з альгології; 5 брошур та цілого ряду статей у вітчизняних та зарубіжних журналах. Н.П. Масюк має три авторські свідоцтва на способи промислового наращення біомаси та отримання каротину і інших цінних сполук з зелених водоростей родів *Dunaliella* та *Pedinomonas*. Надія Прохорівна була науковим редактором низки наукових монографій, членом редколегії журналу «Альгологія», рецензентом «Українського ботанічного журналу».

Останніми роками Надія Прохорівна працювала над узагальненням всього відомого різноманіття зелених джгутикових водоростей України та оформленням його у вигляді окремого розділу у фундаментальних виданнях – «Разнообразие водорослей Украины» (2000) та «Algae of Ukraine» (2011). Мрією вченого була підготовка «Визначника зелених джгутикових водоростей України» та спеціального випуску «Флори водоростей України»,

присвяченого цій групі. Надія Прохорівна, вже будучи важко хворою, продовжувала наполегливо працювати. Так, за останні роки було підготовлено 4 розділи згаданого випуску «Флори». Рукопис даного випуску «Флори» Н.П. Масюк вражав філігранною завершеністю підготовлених розділів, а викладений матеріал не потребував редакторського доопрацювання. Тому відділ ліхенології та бріології опублікував вказаний рукопис у 2010 р.

Всі роботи Надії Прохорівни об'єднує також вражаюча ерудиція, значною мірою відображена у широкому переліку цитованої літератури. Так, до порівняно короткої статті з описом нового класу зелених водоростей Chlorodendrophyceae (Масюк, 2006) Надія Прохорівна докладає посилання на 113 джерел, а до вказаних вище монографій ці переліки нараховують 500-800 назв! Це свідчить про те, що автор була невтомною трудівницею, яка вважала за неприпустиме зневажливо чи поверхово ставитись до праць своїх попередників.

Особливо важливу частку життя Н.П. Масюк складала її педагогічна діяльність. Учениця видатних вчених-криптогамістів, академіків Д.К. Зерова та О.В. Топачевського, професор Н.П. Масюк, педагог від Бога, своїми лекціями та власними вчинками надихала своїх учнів на велику повагу до покоління її учителів, найкращих традицій вітчизняної ботаніки. Лекторський талант, фундаментальні знання, блискучі педагогічні здібності, турбота про творче зростання студентів перетворили університетську кафедру нижчих рослин під керівництвом Надії Прохорівни на справжню кузню кадрів у галузях альгології, мікології та ліхенології. Серед випускників кафедри – десятки докторів і кандидатів наук з гордістю називають себе учнями Надії Прохорівни Масюк. Під її безпосереднім науковим керівництвом підготовлені та захищені 6 кандидатських дисертацій (Радченко М.Й., Костиковим І.Ю., Солоненком А.М., Леванцем А.А., Дарієнко Т.М. та Михайлюк Т.І.). Надія Прохорівна заслужено вважається однією з засновниць Київської школи ґрунтових альгологів, визнаної світовою спільнотою.

Крім власне наукових інтересів, Н.П. Масюк вирізнялася як людина високих ідеалів, великої любові до України і рідної мови. Вона щиро раділа новим публікаціям з наукової термінології, відгукувалась на них рецензіями, що охоплювали широке коло біологічних наук. Прикладом цього може бути рецензія Н.П. Масюк на книгу з проблем орнітології. Мала вона і неабиякий талант читача, вміла в безмежному океані сучасної художньої літератури обрати справді гідні її зразки, щиро ділилася своїми знахідками з друзями і колегами. Надія Прохорівна була по-справжньому високоосвіченою інтелегентною людиною, яка крізь все своє життя пронесла високі духовні ідеали. Над усе вона зберігала власну гідність, плекала порядність у стосунках з колегами, виявляла глибоку повагу до вчителів.

За визначні заслуги у вивченні водоростей та вихованні нових поколінь вчених, а також отримані наукові результати, Надію Прохорівну було нагороджено премією ім. М.Г. Холодного (1995 р.), медалями «1500 лет г. Києва», «Ветеран праці», медаллю ВДНГ СРСР «За успіхи в розвитку народного господарства СРСР». На честь Надії Прохорівни описані нові для науки таксони водоростей *Hyalogonium massjukiae* Kostikov та *Interfilum massjukiae* Mikhailyuk et al. Вона була обрана почесним членом Українського ботанічного товариства, останні два роки отримувала державну стипендію для видатних діячів науки. Але найвищою нагородою для неї були її незаперечний авторитет, висока наукова репутація, глибока повага колег та учнів.

Світла пам'ять про Надію Прохорівну Масюк, талановитого вченого, педагога, глибоко порядну, добру, чуйну, інтелегентну людину назавжди збережеться у серці кожного, хто мав щастя вчитися, працювати, спілкуватися, дружити з нею.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ Н.П. МАСЮК

Михайлюк Т.І.

Особливістю наукової спадщини доктора біологічних наук, професора Надії Прохорівни Масюк є не надто велика кількість робіт та відносно невелике число описаних нових таксонів, проте – надзвичайне різноманіття тематики, всебічний та глибокий аналіз дуже різних проблем, володіння великим обсягом інформації, вмільний розгляд її та подання у лаконічній, доступній і зрозумілій формі. Безсумнівно, автор таких робіт повинен мати надзвичайно широкий світогляд, енциклопедичні знання, бажання постійного пошуку та пізнання нового, а також – великий таланти ученого.

Н.П. Масюк – автор та співавтор 271 наукової роботи, серед яких 12 монографій, 5 брошур, 16 методичних праць, довідників та підручників, 1 депонована робота, 162 наукові статті, 70 тез доповідей. Н.П. Масюк має 2 автореферати та 3 авторські свідоцтва.

Наукову діяльність Н.П. Масюк можна розділити на такі напрями: флористичний, таксономічний, морфолого-еволюційний та еволюційно-філогенетичний, біохімічні та біофізичні дослідження, практичне використання водоростей, їх культивування та охорона, науково-методична, довідкова та учбова література.

Як і більшість альгологів, Н.П. Масюк розпочала свою наукову діяльність флористичними дослідженнями. Вони стосувалися протококових (хлорококових) водоростей Західноукраїнського Полісся. Ця робота була частиною загальної «поліської» тематики, що виконувалася з ініціативи доцента Київського університету О.В. Топачевського (пізніше – академіка АН УРСР) та залучала до вивчення водоростей цілу низку молодих альгологів, пізніше відомих фахівців з водоростей різних груп – Н.В. Кондратьєву, І.О. Фролову, Г.М. Паламар-

Мордвинцеву, О.П. Оксіюк, З.І. Асаул-Ветрову. На основі виявлення видового складу протококових водоростей, особливостей їх сезонної динаміки, кількісних показників та розподілу у водоймах різного типу, серед яких особливу увагу було приділено озерам Шацької групи (Масюк, 1957б; 1958а, б; 1959б; 1960), вона захистила кандидатську дисертацію (Масюк, 1959а).

Флористичний напрям досліджень активно тривав у 70-80-рр., під час роботи у Київському університеті. Разом з колегами та учнями активно вивчалися водорості Канівського заповідника та його околиць – місця щорічної літньої практики студентів. Дослідженням були охоплені водорості різних систематичних груп – синьозелені, зелені, жовтозелені – не лише з водойм, але також і з наземних місцезростань (Масюк, Гук, 1978; Масюк и др., 1983а; 1984а; 1985б; Масюк, Костиков, 1984). Проводяться також флористичні та гідробіологічні дослідження частини Дніпра та Канівського водосховища, що входять до території заповідника, з метою оцінки якості води за показниками фітопланктону (Масюк и др., 1985а). В цей же час, під керівництвом Н.П. Масюк, її учнем І.Ю. Костиковим розпочато планомірне вивчення ґрунтових водоростей заповідника та території Правобережного Лісостепу, на основі якого у 1989 р. він захистив кандидатську дисертацію (Костиков, 1989). Н.П. Масюк ще чотири рази була керівником дисертаційних робіт, присвячених флористичним дослідженням наземних водоростей: ґрунтів Причорноморсько-Приазовської сухостепової провінції степової зони України (Солоненко, 1995), Лівобережного Лісостепу (Леванець, 1998), заповідників Гірського Криму (Дарієнко, 2000), водойм, ґрунтів та наземних біотопів Канівського заповідника (Михайлюк, 2000).

Як флорист та систематик, Н.П. Масюк активно збирає зразки водоростей, відвідуючи різні куточки колишнього СРСР. Результатами дослідження цих проб є низка статей, присвячених та цікавим знахідкам водоростей (в т.ч. новим для флори різних держав) з різноманітних систематичних та різних за екологічною характеристикою груп (Масюк, 1969б; 1989а; 1998б). Часто такі статті починаються словами: «Перебуваючи у відрядженні

(на конференції) ... », тобто становлять побіжний, проте якісний продукт роботи науковця, для якого вивчення водоростей є не тільки професією, а й захопленням.

Чимало нових флористичних знахідок та особливостей флори виявлено в результаті вивчення зелених джгутикових водоростей. Дослідження цієї групи було розпочато з роботи над різноманіттям, еколого-біохімічними особливостями та таксономією роду *Dunaliella* (Масюк, 1973а), а продовжено – вже з усім різноманіттям фітомонд останніми роками, разом зі своєю помічницею, Г.Г. Ліліцькою. Виявлена значна кількість нових видів для флори України, досліджено особливості місцевих популяцій рідкісних та цікавих у флористико-таксономічному аспекті водоростей (Масюк, Лилицкая, 1996а, б; Масюк, Ліліцька, 1997; Царенко та ін., 1997; Масюк, Ярмошенко, 2009). Кілька повідомлень присвячено цікавим дослідженням явища «цвітіння» води, викликаного зеленими, переважно джгутиковими, водоростями (Масюк, Лилицкая, 1998; Massjuk, Lilitskaya, 1999). Цим зроблено чималий внесок як у пізнання даного явища, так і української флори в цілому. Н.П. Масюк була також залучена до комплексного вивчення альгофлори Ізраїлю, тому низка робіт присвячена зеленим фітомонадам цього регіону (Масюк и др., 1999; 2001; Massjuk et al., 1999а; 2001), а також – водоростям Ізраїлю з інших таксономічних груп, зокрема жовтозеленим (Масюк и др., 1995; Massjuk et al., 1999b). Значний інтерес становлять узагальнюючі роботи, що окреслюють різноманіття та особливості окремих родів (*Tetraselmis*, *Chlamydomonas*) та груп джгутикових водоростей у флорі України та її регіонах (Масюк, 2002; 2003а; Масюк, Лилицкая, 2005; Масюк, Ліліцька, 2006).

На основі отриманих власних та літературних даних було складено анований список зелених джгутикових водоростей України (Масюк, Лилицкая, 2000б). Пізніше підготовлено другий, розширений чек-лист, який включає також поширення видів фітомонд по території України, екологічні особливості, таксономічні посилання, зображення водоростей тощо (Massjuk, Lilitska, 2011; Massjuk et al., 2011). До друку цю роботу підготували Г.Г. Ліліцька та Д.О. Капустін вже після того, як

Надії Прохорівни не стало. Значним кроком до узагальнення різноманіття зелених джгутикових водоростей в українській флорі став том 11, випуск 1, частина 1 «Флори водоростей України», присвячений зеленим фітомонадам (Масюк, 2010). Тут подано загальну характеристику зелених джгутикових водоростей, особливості їх морфологічної будови та ультратонкої організації клітинних покривів, хлоропласту, джгутикового та фоторецепторного апаратів, інших клітинних органел, розглянуто основні типи розмноження та життєві цикли цих водоростей. Проведено «зважування» різних морфологічних ознак, обговорена їх таксономічна цінність та можливість використання в систематиці фітомонд. Це одна з останніх її робіт, яку, на жаль, не вдалося повністю закінчити (зокрема, не був написаний запланований розділ, присвячений системі зелених фітомонд). До друку рукопис книги був підготовлений колегами Н.П. Масюк. Ця робота разом із зведеними списками зелених джгутикових водоростей є узагальненням та оцінкою вивченості водоростей цієї групи протягом всього періоду її дослідження в Україні, а також надійним базисом для подальшого вивчення цих цікавих та недостатньо досліджених водоростей, підготовки їх вітчизняного визначника та наступного тому «Флори».

Таксономічний напрям, завжди супутній при дослідженні флори, яскраво простежується у роботах Н.П. Масюк. Всього Надією Прохорівною описано 13 внутрішньовидових таксонів водоростей (зокрема, 1 підвид, 9 різновидностей та 3 форми), 28 видів, 3 секції, 1 підрід, 2 роди та 1 клас водоростей, здійснено 13 номенклатурних комбінацій (табл. 1 та розділ «Нові таксони ...»). Переважна більшість описаних нових таксонів припадає на зелені джгутикові водорості, особливо рід *Dunaliella*, та хлорококові, зокрема – рід *Scenedesmus*, тобто на дві основні групи водоростей, що активно досліджувались флористами.

Вивчення роду *Dunaliella* посідає центральне місце у науковій спадщині Н.П. Масюк. Воно було розпочато у 60-ті роки в рамках дослідження водоростей як продуцентів β -каротину. Результати виконання цієї тематики – у значній кількості фло-

ристичних новинок, даних щодо різноманіття, географічних, екологічних, біохімічних та продукційних особливостей видів та популяцій *Dunaliella*, проте кінцева мета даної роботи полягала у розробці таксономії цього роду. Працюючи над цією тематикою, Н.П. Масюк збрала більше 160 штамів *Dunaliella*, значна кількість яких виділена власноруч з солоних водойм та засолених ґрунтів республік колишнього СРСР. На той час це була найбільша у світі колекція штамів галофільних водоростей. Тривале спостереження цих штамів у культурі, вивчення їх росту, продукційних показників, біохімічних особливостей, опрацювання значного обсягу літератури дозволили визначити основні напрями еволюції та філогенетичні зв'язки в межах роду, описати новий підрід *Pascheria*, виділити 4 секції роду (3 з них описані вперше: *Tertiolectae*, *Virides*, *Peirceinae*) та визначити їх особливості, описати 12 нових для науки видів та 2 внутрішньовидових таксони, здійснити 3 номенклатурні комбінації (Масюк, 1969в; 1971б; 1972а; 1973б, в; Масюк, Радченко, 1973). *Dunaliella* – складний для таксономічних досліджень об'єкт, тому при розробці систематики цього роду Н.П. Масюк уперше використала, поряд з порівняльно-морфологічним, також біохімічний, фізіологічний, екологічний, географічний та біологічний критерії виду. Накопичений матеріал узагальнено у монографії «Морфология, систематика, экология, географическое распространение рода *Dunaliella* Teod. и перспективы его практического использования» (Масюк, 1973а), яка відома далеко за межами України та колишнього СРСР, а її автор є визнаним у світі фахівцем з таксономії даного роду. У 1973 р. Н.П. Масюк захистила докторську дисертацію, основою якої стала розробка систематики роду *Dunaliella*, а також виявлення перспектив практичного використання цих каротиноносних водоростей (Масюк, 1973д).

Таксономічні роботи, присвячені решті зелених джугтикових водоростей, є продовженням досліджень, розпочатих з *Dunaliella*. Вивчаючи флору зелених фітомонад України, республік колишнього СРСР та Ізраїлю, Н.П. Масюк описала 8 видів, 2 внутрішньовидових таксони та 1 клас (*Chlorodendrophyceae*, *Chlorophyta*), запропонувала 9 номенклатурних комбінацій

(Масюк, 1970б; Масюк, Костиков, 1986; Масюк, Лилицкая, 1996а, 1997а, б; 2000а; Масюк и др., 1999; 2001; Massjuk, 2002; Massjuk et al., 2001; Масюк, 2003б; 2006; Масюк, Ліліцька, 2005; 2006). Ці роботи стосуються родів *Pedinomonas*, *Polytomella*, *Chlamydomonas*, *Myochloris*, *Polytoma*, *Pyrobotrys*, *Vitreochlamys*, *Scherffelia*, *Phyllariochloris*.

Таблиця 1

Нові таксони водоростей, описані Н.П. Масюк

Відділ, група	Внутрішньовидові таксони	Види	Секції	Підроди	Роди	Класи	Номенклатурні комбінації
Chlorophyta, Phytomonadina, в т.ч. <i>Dunaliella</i>	4 2	20 12	3 3	1 1		1	12 3
Chlorophyta, Chlorococcales, в т.ч. <i>Scenedesmus</i>	9 9	7 4			1		1 1
Xanthophyta		1			1		
Всього	13	28	3	1	2	1	13

Таксономічні роботи, присвячені хлорококовим водоростям, належать переважно до раннього періоду наукових досліджень Н.П. Масюк. Так, переважно вони є результатом вивчення водоростей Західноукраїнського Полісся, у зв'язку з чим ряд віднайдених популяцій водоростей, що не могли бути ототоженні з жодним відомим видом, описані як 6 нових видів та 9 внутрішньовидових таксонів родів *Scenedesmus*, *Hydrianum*, *Lambertia* (Масюк, 1961а; 1962). Два описані нові роди водоростей (*Topaczewskiella* та *Pedinomonadopsis*), що належать до зелених кокоїдних та жовтозелених, є результатом побіжних флористичних досліджень. Перший описаний при вивченні водоростей водойм околиць Канівського заповідника (Масюк, 1985б), другий – з обростань стін будинків Києва (Масюк, Гук, 1983).

Таким чином, як і у випадку флористичних досліджень, помітно широту та різнобічність поглядів і захоплень автора, вміння працювати з водоростями різних систематичних груп. З плином часу по-різному склалася доля описаних Н.П. Масюк таксонів водоростей. На сьогодні переважна більшість нових таксонів *Dunaliella* увійшли до світових зведень та визнаються науковою спільнотою (Ettl, 1983). Чергова ревізія цього роду з використанням молекулярно-філогенетичних методів вже попередньо довела монофілетичність та відокремленість *Dunaliella asymmetrica*, тоді як *Dunaliella terricola*, очевидно, є збірним таксоном і являє собою два окремих види (Borisova et al., 2008). Більшість нових таксонів зелених та жовтозелених водоростей також можна знайти як у вітчизняних, так і зарубіжних визначниках та зведеннях (Ettl, 1983; Царенко, 1990; Догадина, Горбулін, 2000; Масюк, Лилицкая, 2000б; Царенко, 2000). Найбільших змін зазнали таксони, описані в межах надзвичайно морфологічно мінливого роду *Scenedesmus*. Частина видів зазнала таксономічних комбінацій і нині віднесена до роду *Desmodesmus*; інші, внаслідок перевірки сучасними методами таксономії, визнані морфологічними варіаціями вже відомих видів і зведені до синонімів (Царенко, 2000). Проте, цей факт не применшує значення таксономічних робіт Н.П. Масюк, які є цінним внеском у пізнання морфологічної мінливості водоростей, вони використовуються нині і будуть використані в майбутньому. Така вже особливість таксономічних робіт: вони не старіють з плином часу і у будь-якому разі залишаються потрібними наступним поколінням систематиків.

Біохімічні дослідження водоростей – напрям, переважно пов'язаний з розробкою систематики роду *Dunaliella* та практичного використання цих водоростей. Ці дослідження, які становлять чималу частину наукової спадщини Н.П. Масюк, здійснювалися разом з колективом учнів та колег – Радченко М.Й., Миронюком В.І., Акопянц Н.С., Визерським Ю.А., Кузьменком Є.А., Юрченком В.В. Розпочиналися вони з досліджень пігментного складу штамів *Dunaliella* у зв'язку з розробкою методів отримання каротину (Радченко, Масюк, 1969; Масюк, Радченко,

1970; 1971а, б), а продовжилися вивченням особливостей осмотичного тиску у гіпергалобних водоростей, каталазної активності у клітинах, впливу на клітини водоростей водневих іонів, гіберелової кислоти тощо (Масюк, 1961г; Масюк, Юрченко, 1962; Масюк та ін., 1980а, б; 1981; Миронюк и др., 1984). До цих досліджень були також залучені зелені водорості з інших родів (Радченко, Масюк, 1975; 1977; Масюк, и др., 1977б). На основі цих, а також інших робіт, пов'язаних з практичним використанням водоростей (про які мова піде нижче), під керівництвом Н.П. Масюк її учениця Радченко М.Й. захистила кандидатську дисертацію (Радченко, 1978).

Метою проведення описаних вище біохімічних досліджень була розробка методів практичного використання каротиноносних водоростей, пов'язаних з їх масовим культивуванням та подальшим вилученням β-каротину і супутніх корисних речовин – гліцерину, білків, органічних кислот. Так, самостійно та у співдружності з колегами і учнями, Н.П. Масюк підготовлено цілу серію робіт, що висвітлюють вплив різноманітних речовин, у т.ч. відходів виробництв, на ріст, розмноження та нагромадження каротину у *Dunaliella*. Досліджено також динаміку чисельності та структуру її лабораторних популяцій, розроблено методики вилучення пігментів з цих водоростей, віднайдено необхідні фактори для розвитку їх у масовій культурі під відкритим небом (Масюк, 1965а, в; 1966; Масюк та ін., 1966; 1978а; Масюк, Радченко, 1967; 1968). В подальшому отримано досвід вирощування найбільш перспективних штамів *Dunaliella* в напівпромислових умовах (на базі Сакського хімічного заводу), досліджено вплив сторонніх організмів на культуру водорості при такому вирощуванні, проведено оцінку придатності ропи українських водойм, зокрема сакських, для промислового вирощування каротиноносних водоростей (Масюк, 1967а; Масюк, Абдула, 1969; Масюк та ін., 1970). Результатом цих досліджень стала розробка методу двоетапного вирощування каротиноносних водоростей: нарощення біомаси в закритих басейнах та накопичення в клітинах каротину у відкритих про-

мислових водоростей. Н.П. Масюк, у співдружності з біохіміками В.П. Вендгом, І.Г. Дроковою, В.І. Кузнецовим та ін. розробила також оригінальні технології вилучення каротину та інших пігментів з клітин водоростей і одержання концентрату каротину, на які були видані два авторських свідоцтва (Вендт и др., 1961; 1965). Пізніше подібні дослідження з практичного використання водоростей були продовжені також з іншими фітомонадами, а у 1984 р. отримане ще одне авторське свідоцтво у співавторстві з Л.І. Леновою, В.В. Ступіною та М.Й. Радченко – на одержання біомаси з одного з перспективних штамів *Pedinomonas tenuis* (Масюк и др., 1984в).

Штами галофільних водоростей, виділені та отримані з інших колекцій культур, започаткували колекцію живих культур водоростей в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР та Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка (Масюк, Терещук, 1983). Пізніше на їх базі була створена колекція культур водоростей Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України – IBASU-A (Борисова, Царенко, 1997; Borisova, Tsarenko, 2003) та Київського національного університету імені Тараса Шевченка – АСКУ (Костіков, Новохацька, 2003; Костіков и др., 2009), які нині налічують більше 400 та 500 штамів відповідно (не лише галофільних, а також прісноводних і наземних водоростей) та широко використовуються для наукових цілей. Методики масового вирощування каротиноносних водоростей та отримання з них каротину, розроблені Н.П. Масюк зі співавторами, в подальшому були використані закордонними ученими для удосконалення технологій промислового отримання β -каротину з *Dunaliella* (що за собівартістю в 10 разів дешевше природного). Ці технології нині впроваджені у виробництво в Австралії, Ізраїлі, Чілі, Великобританії, США, Японії та ін. країнах (Масюк и др., 2007; Масюк, 2008а) – проте, на жаль, не в Україні, для промисловості якої вони були розроблені.

Біофізичні дослідження роду *Dunaliella* були розпочаті у 80-ті рр. і проводилися до останнього часу. Вони були присвячені вивченню фоторуху, фотоорієнтації і проблемам фо-

торецепції у цих водоростей, виконувалися у співдружності з професором Національного аграрного університету (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України) Посудіним Ю.І. та разом з Г.Г. Ліліцькою й іншими колегами.

Усього з цього питання авторами підготовлено більше 30 наукових робіт. В них висвітлені результати численних експериментальних досліджень параметрів фоторуху двох модельних об'єктів – *Dunaliella salina* та *D. viridis* (Посудин и др., 1988; Посудин та ін., 1991; Posudin et al., 1992; Посудин, Масюк, 1993), визначено механізми та принципи фоторецепції у цих водоростей (Massjuk et al., 1991; Посудин и др., 1991; Посудин та ін., 1992; Посудин, Масюк, 1996; Posudin, Massjuk, 1997), вплив на них різноманітних абіотичних чинників – рН середовища, ультрафіолетового та іонізуючого випромінювання, хімічних сполук та ін. (Посудин и др., 1990; 1992; 1993б; 1995; 2004; Мартыненко и др., 1996; Martynenko et al., 2000; Масюк, Посудин, 2007). Розглянуто особливості фоторецепції інших водоростей, порівняно з *Dunaliella*, проведено оцінку даних про фоторух для еволюційної біології та філогенії, створено класифікацію світлозалежної поведінки рухливих організмів (Масюк та ін., 1988а; Massjuk, Posudin, 2002; Massjuk et al., 2005; Масюк и др., 2006). Запропоновано використання параметрів фоторуху *Dunaliella* як тест-функцій для біотестування водних середовищ на вміст поверхнево-активних речовин, солей важких металів, пестицидів тощо (Posudin et al., 1996; Посудин и др., 1996). Отримані дані щодо фоторуху водоростей узагальнено у двох брошурах (Масюк, Посудин, 1991а, б) та надзвичайно цікавій монографії: «Фотодвижение клеток *Dunaliella* Teod. (Dunaliellales, Chlorophyceae, Viridiplantae)» (Масюк и др., 2007), яка у 2010 р. з певними змінами та доповненнями новими даними була перевидана англійською мовою (Posudin et al., 2010).

Морфолого-еволюційний та еволюційно-філогенетичний напрямки можна вважати провідними та найбільш цінними у науковій спадщині Н.П. Масюк. Саме у розробці цих напрямів,

що мають загальноальгологічне та загальноботанічне значення, найбільш яскраво проявився неабиякий талант Н.П. Масюк до глибокого всебічного аналізу, енциклопедичність знань, широта світогляду та вміння оперувати величезними масивами різнорідної інформації. Крім того, еволюція та філогенія – традиційний напрям досліджень київської школи систематиків спорових рослин. Ці роботи є логічним продовженням наукової спадщини учителів Н.П. Масюк – Д.К. Зерова, А.М. Окснера, О.В. Топачевського.

Найбільш відомі розробки Н.П. Масюк у галузі еволюційної морфології водоростей, викладені у низці статей (Кондратьєва; Масюк, 1981б; 1985а, в; 1992а, б) та узагальнені у блискучій монографії «Эволюционные аспекты морфологии эукариотических водорослей» (Масюк, 1993б), за яку Н.П. Масюк одержала у 1995 р. премію ім. М.Г. Холодного. Висока теоретична цінність цієї роботи полягає в тому, що до неї, як серед вітчизняних, так і зарубіжних альгологів, не існувало усталеного поняття типу та варіанту в морфології водоростей. Багато пов'язаних з цим основних термінів та трактовок тлумачилися по-різному, з використанням різних принципів та підходів, що призводило до певних непорозумінь. Разом з цим, величезна кількість даних про морфологію різноманітних груп водоростей, накопичена на той час, потребувала узагальнення та розробки усталених понять, що і було здійснено у межах цієї монографії. Її основою є визначення поняття типу і варіанту в морфології водоростей та обґрунтування виділення і детальний опис 10 типів їх морфологічних структур, з яких 3 – сарциноїдний, псевдопаренхіматозний та сифонокладальний – автором подається вперше, як і різноманіття морфологічних варіантів у межах кожного типу. Запропоновано оригінальну схему основних напрямів еволюції морфологічної структури тіла водоростей у вигляді послідовності крупних арогенезів та різноманіття ідіогенних процесів, що відбувалися паралельно на різних еволюційних рівнях. У зв'язку з цим були узагальнені факти морфологічного паралелізму розвитку водоростей на різних структурно-морфологічних рівнях, розглянуті його закономірності та ви-

явлено значення для систематики та філогенії водоростей. Побіжно приділено значну увагу визначенню змісту деяких понять та термінів, що мали неоднозначні та суперечливі тлумачення серед альгологів, поставлене питання щодо класифікації типів ділення клітин, походження еукаріотичної клітини та первинних еукаріотичних організмів.

Незважаючи на появу нових сучасних даних, зміну методики досліджень та аналізу, поглядів на еволюцію та філогенію водоростей, розробки Н.П. Масюк по багатьох позиціях не втратили актуальності, використовуються нині, викликають значну зацікавленість у вітчизняних та зарубіжних вчених і будуть слугувати базисом для наступних поколінь альгологів. І хоча певні погляди автора на хід еволюції еукаріотичних водоростей нині піддаються критиці (хоча Н.П. Масюк ніколи цього не боялася і вважала такий стан речей цілком природним процесом розвитку науки), її розробки з узагальнення та усталення основних понять і термінів, пов'язаних з морфологією водоростей, широко використовуються в сучасній альгології.

Розвиваючи основи еволюційної морфології водоростей, Н.П. Масюк і надалі керувалася прагненням узагальнити існуючі дані, визначити основні поняття та розробити зручну для використання систему. Так, нею детально розглядається різноманіття способів ділення клітин, що існують у еукаріотичних водоростей, розробляється їх класифікація, розтлумачується концепція вегетативного ділення клітин в альгології, удосконалюється термінологія щодо безстатевого розмноження (Масюк, 1993а; 1997б-г; Massyuk, 1997; 2000b). Пізніше описується новий тип ділення клітин, виявлений у зелених джгутикових водоростей (Масюк, Демченко, 2001; Massjuk, Demchenko, 2001) – протоцитотомія, який вдало доповнює раніше створену класифікацію, оскільки є проміжною ланкою, що пов'язує два добре відомі типи ділення – схізотомію голих монад та цитотомію багатоклітинних водоростей. Розробки, наведені в цих роботах, мають велике теоретичне загальноальгологічне значення і не втратять своєї актуальності, доки будуть вивчатися морфологія водоростей, їх онтогенез та життєві цикли.

До сфери дуже різнопланових наукових інтересів Н.П. Масюк входили також проблеми походження та еволюції еукаріотичної клітини, роздуми автора над якими викладені в кількох надзвичайно цікавих роботах, присвячених ендосимбіотичній теорії – явищу ендосимбіозу серед водоростей та обговоренню гіпотези про первинні водоростеві організми (Масюк, 1975; 1987; 1990; 1997д; Massjuk, 1990; 1999а; Масюк, Костиков, 2002; Massjuk, Kostikov, 2002). Пізніше ці погляди та роздуми втілюються у монографії, написаній у співавторстві з Костиковим І.Ю. «Водорості в системі органічного світу» (Масюк, Костиков, 2002). В роботі узагальнено великий масив даних, отриманих сучасними методами, що доводять симбіотичне походження водоростей від різних груп безбарвних гетеротрофних організмів. Освітлюються сучасні погляди на походження і еволюцію доядерних організмів, еукаріотичної клітини-господаря, мітохондрій і пластид. Створено схеми філогенетичних зв'язків макротаксонів водоростей та визначено їх місце у сучасній системі живих організмів як дифузне, а не компактне, що було характерно для попередніх систем. Дана робота була створена не лише для альгологів, а також для фахівців з суміжних груп організмів, з якими споріднені різні групи водоростей – мікологів, зоологів, мікробіологів. І ця ідея досягла своєї мети, оскільки книга відразу після свого виходу зацікавила широке коло біологів.

До цієї ж серії робіт варто було долучити ще одну, якій, на жаль, не судилося бути надрукованою. Вивчаючи наукову спадщину Н.П. Масюк, в особовій справі, у переліку наукових публікацій ми знайшли згадку про наявність рукопису: «Строение клетки эукариотических водорослей» (1990). Нам не відомі причини, з яких ця робота свого часу не дійшла до друкарні; можливо, через скрутний фінансовий стан на початку 90-х. Достовірно відомо лише те, що частина напрацювань Н.П. Масюк з даної тематики увійшла до підготовленого випуску «Флори водоростей України» (Масюк, 2010), оскільки ми безпосередньо брали участь у заключному оформленні «Флори» і мали можливість знайоми-

тися з рукописними матеріалами Н.П. Масюк.

Не можна не згадати про значний обсяг науково-методичної довідкової та учбової літератури, підготовленої Н.П. Масюк. Присвятивши 20 років свого творчого життя викладанню в Київському університеті (1972-1991 рр.), вона підготувала значну кількість учбово-методичних посібників та підручників (докладніше див. розділ «Масюк Н.П. – вихователь молодих учених»). Частина напрацювань Н.П. Масюк увійшла до довідкової літератури, зокрема – добре відомого вітчизняним альгологам довідника «Водорості» (Вассер и др., 1989). До цього видання Н.П. Масюк підготувала більше 30 статей, присвячених будові тіла еукаріотичних водоростей, явищу морфологічного паралелізму, ролі водоростей у природі, господарському використанню, методам збору та культивування, системам водоростей. Серед спеціальних розділів Н.П. Масюк висвітила різноманіття кількох порядків зелених водоростей (вольвокальні, тетраспоральні та хлорсарцинальні) і жовтозелені. Вона брала участь також у розробці питань охорони, методології складання червоних списків водоростей (Масюк, Лилицкая, 2000а), які пізніше увійшли до колективної монографії «Основы альгосозологии» (2008).

Численні науково-методичні розробки, підготовлені Н.П. Масюк, стосувалися переважно удосконалення, узагальнення та усталення наукової термінології і номенклатури, методичних засад напрямів подальшого розвитку альгології, створення багатотомного видання «Флоры водорослей» тощо. Ці розробки наведені як у вже згадуваних монографіях Н.П. Масюк (Масюк, 1973а; 1993б; 2010; Масюк и др., 2007), так і в окремих брошурах та статтях (Масюк, 1978г; 1986а; 2008б; Кондратьева и др., 1984; Вассер та ін., 1987).

На завершення можна з упевненістю сказати, що доктор біологічних наук, професор Надія Прохорівна Масюк є видатною постаттю у вітчизняній альгології. Аналіз її наукової діяльності свідчить про величезне різноманіття тематики досліджень, широту світогляду, енциклопедичність знань з різних галузей

альгології, талант до глибокого та всебічного аналізу. Особливістю праць Н.П. Масюк є також бездоганне володіння мовою, вміння подати інформацію не лише в чіткій і лаконічній, але також у цікавій формі, що є непересічним явищем серед авторів наукової літератури... Є роботи, над якими не владний час. Поза сумнівом, цілий ряд праць та розробок Н.П. Масюк ще довгі роки будуть цікаві науковій спільноті, слугуватимуть гарними посібниками і довідниками для всіх, хто цікавиться водоростями і вивчає все ще незвіданий світ цих загадкових мікроскопічних рослин.

Н.П. МАСЮК – ВИХОВАТЕЛЬ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Кондратюк С.Я., Михайлюк Т.І.

Людське суспільство часто створює дуже короткотривалі, часто надумані цінності, ідеали, які з плином часу зникають безслідно. Однак поступ людства в цілому забезпечують, як не дивно, на перший погляд зовсім скромні, непоказні трударі, які без зайвих розмов дуже старанно та відповідально ставляться до виконання своїх обов'язків і зобов'язань перед колегами та суспільством. До таких трударів на педагогічній ниві можна, без сумніву, віднести Надію Прохорівну Масюк.

У педагогічній діяльності Н.П. Масюк, як і в її житті, можна умовно виділити три періоди. Під час першого періоду наукової діяльності в Інституті ботаніки АН УРСР у 1960-ті роки, перебуваючи на посадах старшого наукового співробітника, а згодом – завідувача відділом альгології, вона керувала роботою декількох аспірантів та пошукачів. Однак у зв'язку з тим, що тоді успішно захистила кандидатську дисертацію лише Радченко М.Й., відомості про інших аспірантів та пошукачів, якими керувала Н.П. Масюк у згаданий період, сьогодні відшукати важко.

Особливо яскраво педагогічні здібності Н.П. Масюк проявилися під час роботи в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка з 1972 по 1991 рр., з яких 14 років (1972-1985 рр.) Н.П. Масюк завідувала кафедрою нижчих рослин біологічного факультету (див. також повідомлення Масюк, Лавітська, 1977, Масюк, 1983а).

Саме тоді проявився лекторський талант Н.П. Масюк, яка читала загальний курс для студентів, а також спецкурси з альгології для старшокурсників. Чіткість, лаконічність, простота

побудови викладу, поєднані з логічною узгодженістю тез, робили сприйняття матеріалу зрозумілим для студентів. При цьому лекції Н.П. Масюк ставали взірцевими для цілого покоління випускників біологічного факультету. Незабутній курс «Нижчих рослин», які читала Н.П. Масюк, пам'ятають без винятку всі студенти біологічного факультету, що навчались за тих років у КДУ ім. Т.Г. Шевченка. За спогадами її колишніх студентів, Н.П. Масюк ретельно готувалася до кожної лекції, постійно поповнюючи їх новими сучасними даними (див. також розділ «Спогади про Н.П. Масюк»). Тому виклад матеріалу з вуст Надії Прохорівни був не лише простим та зрозумілим, але також дуже інформативним, відповідав найсучаснішим знанням в галузі альгології.

Слід відзначити, що Н.П. Масюк викладала не лише чітко та зрозуміло, але також – вишуканою українською мовою, що було досить нетиповим явищем за часів суцільної русифікації. Зі слів самої Надії Прохорівни відомо, що така її ініціатива не схвалювалася керівництвом університету. Треба мати мужність і бути справжнім патріотом своєї землі, щоб вистояти і чинити саме так, як підказують власна совість і національна гідність, не зважаючи на політичну кон'юнктуру.

Як завідувач кафедри нижчих рослин, Н.П. Масюк багато сил та власного часу віддавала курсовим і дипломним роботам, а також – студентському гуртку на кафедрі. Власне, на засіданнях гуртка проходили апробацію презентації перших досліджень випускники кафедри нижчих рослин, які в подальшому обрали науково-дослідну роботу. При цьому для більшості випускників велике значення мало уважне, щире і зацікавлене, а також дуже доброзичливе ставлення завідувача кафедри нижчих рослин, професора Н.П. Масюк, до виконуваних робіт – незалежно від того, чи студенти обирали об'єктом своїх подальших уподобань гриби та водорості, чи лишайники.

З іншого боку, власне під час завідування кафедрою Н.П. Масюк виявляла риси дуже вмілого та мудрого організатора педагогічного процесу. Саме тоді на кафедрі була традиція щорічного публікування учбово-методичної літератури, яка допомагала як викладачам (особливо університетів інших

міст України), так і студентам засвоювати матеріал про різні групи спорових рослин. Н.П. Масюк самотійно та у співавторстві з колегами по кафедрі нижчих рослин – В.М. Соломахіною, П.Х. Тараненком, В.І. Миронюком, Є.А. Кузьменком, Г.С. Морочковською, М.В. Гребенюком підготувала 13 брошур учбової літератури – робочі програми курсів, методики викладання, учбові завдання тощо (Масюк, 1974; 1978в; 1979; 1980; 1983б; 1988б; Масюк та ін., 1978б; 1983в; 1988б; Масюк и др., 1984б; Масюк, Соломахіна, 1980; Масюк, Миронюк, 1981; Масюк, Морочковская, 1984). У співавторстві зі своїм учителем, академіком А.В. Топачевським, нею підготовлений підручник «Пресноводные водоросли Украинской ССР» (Топачевский, Масюк, 1984), який визнано найкращим вітчизняним учбовим посібником з альгології, що подає матеріал у лаконічній, чіткій та доступній формі. Підручник донині використовується при проведенні практичних занять студентів з альгології у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

В період завідування кафедрою нижчих рослин Н.П. Масюк започаткувала нові напрями наукових досліджень. Зокрема, разом із групою науковців (В.І. Миронюком, Є.А. Кузьменком) проводяться функціонально-морфологічні та хемотаксономічні дослідження нижчих рослин з метою уточнення принципів їх систематики та пошуку нових, перспективних для народного господарства мікроорганізмів – продуцентів фізіологічно-активних речовин. На основі штамів *Dunaliella* було започатковано колекцію живих культур водоростей, яка в зміненому та оновленому вигляді існує нині під назвою АСКУ. Пізніше, з ініціативи Н.П. Масюк та під її безпосереднім керівництвом, активно вивчається альгофлора Канівського заповідника – місця літньої студентської практики, до якого залучаються як колеги по кафедрі, так і студенти та аспіранти (докладніше див. розділ «Наукова діяльність Н.П. Масюк»).

Третій етап, а саме праця в Інституті ботаніки (1986-2009 рр.), пов'язаний з такою дуже важливою сторінкою розвитку альгологічних досліджень в Україні, як підготовка аспірантів, які спеціалізувались у вивченні наземних (грунтових) водоростей.

Власне в цей період під керівництвом Н.П. Масюк були підготовлені та успішно захищені кандидатські дисертації Костіковим І.Ю., Солоненком А.М., Леванцем А.А., Дарієнко Т.М. та Михайлюк Т.І. Тому, ніскільки не применшуючи ролі Кондрацької Н.В., Приходькової Л.П., які заклали основи спеціального вивчення ґрунтових водоростей України, ми можемо зробити висновок, що внесок Н.П. Масюк у створення наукової школи ґрунтових альгологів України є, без сумніву, найвагомим.

Крім того, Н.П. Масюк надавала доброзичливу допомогу іншим ґрунтовим альгологам, що були підготовлені на кафедрі ботаніки біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в 1990-ті роки, які в подальшому підготували зведення щодо ґрунтових водоростей України (Костіков та ін., 2001), одним з редакторів якого також була Н.П. Масюк.

Слід зазначити в цілому, що Н.П. Масюк завжди з інтересом ставилася до наукового росту випускників кафедри. Вона детально знайомилася з кандидатськими та докторськими роботами багатьох випускників, які навчались в аспірантурі, працювали на кафедрі ботаніки чи в інститутах НАН України, не будучи ні офіційним керівником, ані опонентом. І, як завжди, влучні формулювання Н.П. Масюк щодо наукових здобутків пошукачів, а також побажання логічності, взаємозв'язку та взаємодоповнення окремих розділів дисертаційних робіт з вдячністю сприймалися (див. також розділ «Спогади про Н.П. Масюк»).

На жаль, упродовж цих років ми досить рідко мали змогу бути свідками ораторського мистецтва Н.П. Масюк, оскільки вона відмовилась від читання лекцій в університеті, а в Інституті її виступи були переважно пов'язані з обговоренням окремих робіт з альгологічних питань на засіданнях відділу, і лише зрідка – на засіданнях Вченої ради Інституту щодо загальних питань діяльності установи. Основні зусилля Н.П. Масюк були спрямовані на досягнення вишуканої логічності, лаконічності, чіткості та доступності викладу матеріалу в опублікованих нею монографіях про загальні питання еволюції водоростей, місце водоростей в органічному світі тощо (Масюк, 1993б; 2010; Масюк, Костіков,

2002; Масюк и др., 2007). Вказані роботи ще багато років слугуватимуть справі вивчення водоростей України, будуть гарним взірцем для початківців і зрілих дослідників, прикладом уважного ставлення і поваги до здобутків попередників, дуже влучного та стислого, логічного викладення матеріалу. Тому наведені наукові видання мають також і велике педагогічне значення.

Можливо, широкий світогляд Н.П. Масюк, її зацікавлення великим різноманіттям питань альгології, водоростями різних систематичних груп, а також – прагнення удосконалення існуючих систем, понять, термінів і є результатом роботи зі студентами та аспірантами, у плінні якої виникло бажання упорядкувати та роз'яснити великий обсяг складної і різнопланової інформації. І це вдалося втілити у цілій низці монографій, цікавих не лише альгологам, а й фахівцям з інших галузей науки. Для них ці роботи є і довідниками, і підручниками, і фундаментальними науковими виданнями.

Можна зробити висновок, що для цілого покоління випускників біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, що навчались з 1972 по 1985 роки, образ Н.П. Масюк завжди пов'язаний з взірцевими лекціями курсу «Нищчі рослини», а також – турботливим та уважним ставленням до вихованців. Учнями Н.П. Масюк називають себе не лише її безпосередні учні, аспіранти та пошукачі, а й ціла когорта колишніх студентів, які донині мають яскраві спогади про Надію Прохорівну, її лекції, виступи на студентських наукових гуртках, а головне – її заохочення, щире зацікавлення, а іноді й материнську турботу (див. розділ «Спогади про Н.П. Масюк»). Взагалі слід відзначити, що більшість людей, які пам'ятають Н.П. Масюк і з теплотою відгадуються про неї, знають її саме як талановитого педагога.

Вже сьогодні є визнаними у світі здобутки низки фахівців з ґрунтової альгології, підготовлених під керівництвом Н.П. Масюк на базі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Вони є продовжувачами найкращих традицій Київської альгологічної школи, заснованої вчителем Н.П. Масюк, академіком О.В. Топачевським.

ПУБЛІКАЦІЇ Н.П. МАСЮК ЗА РОКАМИ

МИХАЙЛЮК Т.І., КОНДРАТЮК С.Я.,
ВОЙЦЕХОВИЧ А.О.

2011

Massjuk N.P., Lilitska G.G. Pedinophyceae, Mamiellophyceae, Chlorodendrophyceae, Prasinophyceae, Dunaliellales, Volvocales // *Algae of Ukraine: Diversity, Nomenclature, Taxonomy, Ecology and Geography*. Vol. 3. Chlorophyta / Ed. by P.M. Tsarenko, S.P. Wasser & E. Nevo. – Ruggell A.R.A. Gantner Verlag K.-G., 2011. – P. 13-20, 152-157, 218-225.

Massjuk N.P., Lilitska G.G., Kapustin D.O. Chlamydomonadales // *Algae of Ukraine: Diversity, Nomenclature, Taxonomy, Ecology and Geography*. Vol. 3. Chlorophyta / Ed. by P.M. Tsarenko, S.P. Wasser & E. Nevo. – Ruggell A.R.A. Gantner Verlag K.-G., 2011. – P. 157-218.

2010

Масюк Н.П. Флора водоростей України. Том 11. Зелені водорості. Вип. 1. Фітомонади (Phytomonadina). Загальна характеристика. Частина 1. Будова, розмноження, онтогенез і цикли розвитку. – К.: Академперіодика, 2010. – 314 с.

Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G. Photomovement of *Dunaliella* Teod. – Heidelberg, Mörlenbach (Germany): Vieweg+Teubner Research, 2010. – 225 p.

2009

Масюк Н.П. Наукова школа академіка О.В. Топачевського // Олександр Вікторович Топачевський. Минуле задля майбутнього. – К.: Академперіодика, 2009. – С. 39-63.

Масюк Н.П., Ярмошенко Л.П. Новая находка в Украине вида *Volvox polychlamys* Korsch. (Volvocales, Chlorophyta,

Viridiplantae) // *Альгология*. – 2009. – 19, № 4. – С. 402-411.

2008

Марія Флоріанівна Макаревич (до 100-річчя від дня народження) / О. Блюм, С. Вассер, І. Дудка, Е. Коваль, С. Кондратюк, Н. Масюк, І. Навроцька, В. Протопопова, О. Ромс, Т. Смеречинська, А. Топачевський (відп. ред. С.Я. Кондратюк, А.О. Топачевський). – К.: Наук. думка, 2008. – 100 с.

Основы альгосозологии / Е.В. Борисова, О.А. Кислова, Н.В. Кондратьева, А.Ф. Крахмальний, Г.Г. Лилицкая, И.И. Маслов, Н.П. Масюк, Паламарь-Молдвинцева ГМ., Рябушко Л.И., Сиренко Л.А., Царенко П.М., Шевченко Т.Ф. (Отв. ред. Н.В. Кондратьева, П.М. Царенко) – К., 2008. – 480 с.

Масюк Н.П. Наукова школа академіка Олександра Вікторовича Топачевського // *Укр. ботан. журн.* – 2008а. – 65, № 2. – С. 289-305.

Масюк Н.П. Новий поступ в утвердженні і розвитку української наукової термінології та номенклатури // *Вестник зоологии*. – 2008б. – 42, № 3. – С. 189-190.

Масюк Н.П. Онтогенез, циклы развития и таксономия фитомонад // *Современные проблемы альгологии: Мат-лы междунауч. научн. конф. и VII школы по морской биологии*. – Ростов-на-Дону, 2008в. – С. 238-240.

2007

Масюк Н.П., Посудин Ю.И. Влияние pH среды на параметры фотодвижения *Dunaliella salina* Teod. (Chlorophyta) // *Альгология*. – 2007. – 17, № 1. – С. 14-20.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И., Лилицкая Г.Г. Фотодвижение клеток *Dunaliella* Teod. (Dunaliellales, Chlorophyceae, Viridiplantae). – К.: Академперіодика, 2007. – 265 с.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицька Г.Г. Клітини *Dunaliella* як об'єкт біотестування водних середовищ // *Вчені – вироб-*

ництву. Бюл. завершених наук. розробок. – 2007а. – № 3. – С. 27.

Посудін Ю.І., Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г. Спосіб біотестування водних середовищ // Вчені – виробництву. Бюл. завершених наук. розробок. – 2007б. – № 1. – С. 28.

2006

Блюм О., Вассер С., Дудка І., Кондратюк С., Масюк Н., Навроцька І., Протопопова В., Ромс О., Топачевський А. Її стежина у царині флори (До 100-річчя від дня народження М.Ф. Макаревич (1906-1989)) // Вісник НАН України. – 2006. – № 11. – С. 48-53.

Масюк Н.П. Chlorodendrophyceae class. nov. (Chlorophyta, Viridiplantae) у флорі України. I. Обсяг, філогенетичні зв'язки, систематичне положення // Укр. ботан. журн. – 2006. – 63, № 5. – С. 601-614.

Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г. Chlorodendrophyceae class. nov. (Chlorophyta, Viridiplantae) у флорі України. II. Рід *Tetraselmis* F. Stein // Укр. ботан. журн. – 2006. – 63, № 6. – С. 741-758.

Масюк Н.П., Посудін Ю.І., Лилицька Г.Г. Фотодвижение водорослей: сравнительно-систематический аспект // Альгология. – 2006. – 16, № 1. – С. 16-36.

2005

Масюк Н.П., Лилицька Г.Г. Зеленые жгутиковые водоросли (Phytomonadina) Левобережного Украинского Полесья // Альгология. – 2005. – 15, № 3. – С. 336-357.

Масюк Н.П., Посудін Ю.І., Ліліцька Г.Г. Векторний метод біотестування водного середовища // Наук. записки Тернопільськ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. Біологія. Спец. вип. «Гідроекологія». – 2005. – № 1 (26). – С. 288-290.

Massjuk [Masyuk] N.P., Lilitskaya G.G. Green flagellate algae (Phytomonadina) of Left-Bank Ukrainian Polesie // Int. J. Algae. – 2005. – 7, N 2. – P. 158-180.

Massjuk [Masyuk] N.P., Posudin Yu.I., Lilitskaya G.G. Photomovement of algae: a comparative taxonomic aspect // Int. J. Algae. – 2005. – 7, N 4. – P. 310-333.

2004

Масюк Н.П. Оценка таксономической значимости некоторых морфологических признаков одноклеточных зеленых жгутиковых водорослей (Viridiplantae) с привлечением данных молекулярной кладистики // Альгология. – 2004. – 14, № 3. – С. 328-347.

Посудін Ю.І., Масюк Н.П., Лилицька Г.Г. Влияние ультрафиолетового излучения на фотодвижение двух видов *Dunaliella* Teod. // Альгология. – 2004. – 14, № 2. – С. 113-126.

Massjuk N.P. Estimation of taxonomic significance of certain taxonomic characters in unicellular green flagellate algae (Viridiplantae) invoking the data of genosystematics // Int. J. Algae. – 2004. – 6, N 3. – P. 203-223.

Posudin Yu.I., Massjuk [Masyuk] N.P., Lilitskaya G.G. Effect of ultraviolet radiation on photomovement of two species of *Dunaliella* Teod. // Int. J. Algae. – 2004. – 6, N 1. – P. 61-73.

2003

Масюк Н.П. Зелені джгутикові водорості (Phytomonadina) у флорі України // Укр. ботан. журн. – 2003а. – 60, № 6. – С. 602-620.

Масюк Н.П. Новые номенклатурные комбинации в пределах рода *Vitreochlamys* Batko (Chlorophyta) // Альгология. – 2003б. – 13, № 3. – С. 291-292.

2002

Масюк Н.П. Род *Chlamydomonas* Ehr. во флоре Украины // Альгология. – 2002. – 12, № 4. – С. 421-436.

Масюк Н.П., Костіков І.Ю. Водорості в системі органічного світу. – К.: Академперіодика, 2002. – 178 с.

- Масюк Н.П., Костиков И.Ю.** Современные взгляды на положение водорослей в системе органического мира // Альгология. – 2002. – 12, № 2. – С. 151-182.
- Massjuk [Masyuk] N.P.** The genus *Chlamydomonas* Ehr. in the flora of Ukraine // Int. J. Algae. – 2002. – 4, N 1. – P. 1-17.
- Massjuk [Masyuk] N.P., Kostikov I.Yu.** Modern views on the position of algae in the system of the organic world // Int. J. Algae. – 2002. – 4, N 3. – P. 1-38.
- Massjuk N.P., Posudin Yu.I.** Rigorous fundamentals of classification of light-induced behaviour from freely motile microorganisms // Acta Botanica Malacitana. – 2002. – 27. – P. 147-158.

2001

- Костіков І.Ю., Романенко П.О., Демченко Е.М. та ін. Водорості ґрунтів України (історія та методи дослідження, система, конспект флори) / Відпов. ред. **Масюк Н.П., Кондратюк С.Я.** – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 300 с.
- Масюк Н.П., Демченко Э.Н.** Новый тип деления клеток у хламидомонадовых водорослей (Chlamydomonadaceae, Chlorophyta) // Альгология. – 2001. – 11, № 3. – С. 298-310.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г., Вассер С.П., Нево Э.Д.** Зеленые жгутиковые водоросли Израиля. Новые и редкие виды // Альгология. – 2001. – 11, № 1. – С. 100-114.
- Massjuk [Masyuk] N.P., Demchenko E.N.** A new type of cell division in Chlamydomonadaceae (Chlorophyta) // Int. J. Algae. – 2001. – 3, N 2. – P. 18-30.
- Massjuk [Masyuk] N.P., Lilitskaya G.G., Wasser S.P., Nevo E.** Green flagellate algae of Israel. New and rare species // Int. J. Algae. – 2001. – 3, N 1. – P. 48-61.

2000

- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** О подходах к составлению контрольного списка зеленых жгутиковых водорослей (Chlorophyta) Украины // Альгология. – 2000а. – 10, № 3. – С. 235-243.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Pedinophyceae, Prasinophyceae, Dunaliellales, Chlamydomonadales, Volvocales // Разно-

- образіе водорослей України / Под ред. С. П. Вассера, П. М. Царенко. – К., 2000б. – С. 162-174.
- Масюк Н.П., Кондратьева Н.В., Леванец А.А., Костиков И.Ю., Сиренко Л.А.** Эмилия Адриановна Штина (к 90-летию со дня рождения) // Альгология. – 2000. – 10, № 3. – С. 362-364.
- Martynenko A.I., Posudin Y.I., Massjuk [Masyuk] N.P., Lilitskaya G.G.** Effect of external factors on photomovement of algae of genus *Dunaliella* Teod. // Int. J. Algae. – 2000. – 2, N3. – P. 19-26.
- Massjuk N.P.** Some results of green flagellates investigations in Ukraine // 11th Hungarian Algal. Meeting (Salgobanya, 16-19 May 2000). Programme and Abstracts. – 2000а. – P. 19.
- Massjuk [Masyuk] N.P.** The concept of vegetative cell division in phycology // Int. J. Algae. – 2000b. – 2, N 2. – P. 1-14.
- Massjuk [Masyuk] N.P., Lilitskaya G.G.** Intraspecific variability of the rare species *Carteria abiscoensis* Skuja (Chlamydomonadaceae, Chlorophyta) in the flora of Ukraine // Int. J. Algae. – 2000. – 2, N 4. – P. 80-86.

1999

- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г., Вассер С.П., Нево Э.** Изучение зеленых жгутиковых водорослей континентальных водоемов Израиля // Альгология. – 1999. – 9, № 1. – С. 55-66.
- Lilitskaya G., Massjuk N.** Seasonal dynamics of green flagellate species composition in Kyiv water bodies // 10th Hungarian Algal. Meeting (Rackeve, 27-30 April 1999). Programme and Abstracts. – 1999. – P. 22.
- Massjuk [Masyuk] N.P.** Cyanelles and taxonomic status of cyanomes // Int. J. Algae. – 1999а. – 1, N 1. – P. 3-18.
- Massjuk N.** The species problem in algology // 10th Hungarian Algal. Meeting (Rackeve, 27-30 April 1999). Programme and Abstracts. – 1999b. – P. 25.
- Massjuk N., Lilitskaya G.** Green algae causing water bloom // Acta Agronom. Óváriensis. – 1999. – 41, N 2. – P. 219-227.

- Massjuk N.P., Lilitskaya G.G., Wasser S.P., Nevo E.** Green flagellate algae of continental water bodies of Israel // *Int. J. Algae.* – 1999a. – 1, N 3. – P. 71-85.
- Massjuk [Masyuk] N.P., Wasser S.P., Weinstein-Evron M.** *Nephrodiella nana* Ettl (Xanthophyceae) – a new species for Asia found in Israel // *Int. J. Algae.* – 1999b. – 1, N 4. – P. 99-102.
- Posudin Yu., Massjuk N., Lilitskaya G.** Effects of artificial visible and UV radiation on photomovement of the flagellate *Dunaliella viridis* Teod. // 2nd Eur. Phycol. Congr. (Italy, Montecatini Terme, 20-26 September 1999). – 1999a. – P. 143.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G.** Effect of artificial visible and ultraviolet irradiation on photomovement of the flagellate *Dunaliella viridis* Teod. // 10th Hungarian Algal. Meeting (Rackeve, 27-30 April 1999). Programme and Abstracts. – 1999b. – P. 37.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G.** Photomovement of *Dunaliella* Teod. // Озерные системы: биологические процессы, антропогенная трансформация, качество воды. Программа и тезисы докл. Междун. научн. конф. по озерным экосистемам (20-25 сентября 1999 г., Минск–Нарочь). – Минск, 1999с. – С. 164-165.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G.** Photomovement of *Dunaliella* Teod. (Chlorophyta) // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. II Междун. конф. (Киев, май 1999). – Альгология. – 1999d. – 9, № 2. – С. 117-118.

1998

- Масюк Н. П.** Гомологии и аналогии в строении клеточных покровов эукариотических водорослей // Проблемы ботаники на рубеже XX–XXI веков: Тез. докл. представл. II (X) съезду Русск. бот. о-ва (26-29 мая 1998 г., Санкт-Петербург). – С. Петербург, 1998а. – Т. 2. – С. 109-110.
- Масюк Н.П.** Первая находка редкого вида *Ctenocladus circinnatus* Borzi (Chlorophyta) в Украине // Альгология. – 1998б. – 8, № 1. – С. 87-92.

- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Зеленые водоросли – возбудители «цветения» воды в водоемах г. Киева (Украина) // Альгология. – 1998. – 8, № 4. – С. 378-393.
- Масюк Н.П., Соломахина В.М.** Історія кафедри нижчих рослин Київського національного університету імені Тараса Шевченка // Мат-ли наук. читань, присв. 100-річчю відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин проф. ун-ту Св. Володимира С.Г. Навашиним. – К.: Фітосоціоцентр, 1998а. – С. 149-153.
- Масюк Н.П., Соломахина В.М.** Олександр Вікторович Топачевський (до 100-річчя від дня народження) // Мат-ли наук. читань, присв. 100-річчю відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин проф. ун-ту Св. Володимира С.Г. Навашиним. – К.: Фітосоціоцентр, 1998б. – С. 147-149.
- Масюк Н.П., Кондратьева Н.В., Ветрова З.И.** Памяти Нонны Алексеевны Мошковой // Альгология. – 1998. – 8, № 3. – С. 333-334.
- Посудін Ю.І., Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г.** Використання параметрів фоторуху водоростей як тест-функцій під час біомоніторингу водних середовищ // Збереження флористичного різноманіття Карпатського регіону: Мат-ли наук.-практ. конф. (1-4 жовтня 1998 р.). – Синевир, 1998. – С. 122-124.
- Massjuk N.P., Lilitskaya G.G.** Green algae – agents of water bloom // 9th Hungarian Algal. Meeting (Gardony, 12-15 May 1998). Programme and Abstracts. – 1998. – P. 20.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G., Kozhem'yako Ya.V., Martynenko A.I.** Photobiological parameters as test-functions during biomonitoring // Питання біоіндикації і екології: Тези міжнар. конф. (Запоріжжя, 21-24 вересня 1998 р.). – Запоріжжя, 1998. – С. 32.

1997

- Масюк Н.П.** Біорізноманіття еукариотичних водоростей та принципи його класифікування // Тез. допов. II з'їзду Гідро-

- біол. тов.-ва України (Київ, 27-31 жовтня 1997 р.). Т. 1. – К., 1997а. – С. 125-126.
- Масюк Н.П.** Концепція вегетативного деления клеток в альгологии // Альгология. – 1997б. – 7, № 4. – С. 337-349.
- Масюк Н.П.** Різноманітність способів ділення клітин евкаріотичних водоростей та принципи її класифікації // Укр. ботан. журн. – 1997в. – 54, № 3. – С. 221-231.
- Масюк Н.П.** Спроба класифікації способів ділення клітин евкаріотичних водоростей на строго логічній основі // Проблеми ботаніки і мікології на порозі третього тисячоліття. Мат. X з'їзду УБТ (Полтава, 22-23 травня 1997 р.) – Київ-Полтава, 1997г. – С. 70.
- Масюк Н.П.** Цианеллы и систематический статус цианомов // Альгология. – 1997д. – 7, № 3. – С. 227-240.
- Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г.** Цікаві та рідкісні види роду *Chlamydomonas* Ehr. (Chlorophyta) з Українських Карпат // Укр. ботан. журн. – 1997. – 54, № 1. – С. 31-42.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Новый вид рода *Myochloris* Belcher et Swale (Prasinophyceae) // Альгология. – 1997а. – 7, № 2. – С. 189-193.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Новый вид *Polytoma* Ehr. (Chlorophyta) // Альгология. – 1997б. – 7, № 1. – С. 72-77.
- Масюк Н.П., Кондратьева Н.В., Сиренко Л.А.** Академик Александр Викторович Топачевский (к 100-летию со дня рождения) // Альгология. – 1997. – 7, № 1. – С. 103-106.
- Царенко П.М., Ступина В.В., Коваленко О.В., Крохмальний О.Ф., Кондратюк О.С., Масюк Н.П., Мордвинцева Г.М., Виноградова О.М., Юнгер В.П.** Водорості Карпатського біосферного заповідника // Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника. – К., Інтерекоцентр, 1997. – С. 199-208, 593-606.
- Lilitskaya G., Massjuk N.** Contribution to the algal flora of small water bodies of city Kyiv, Ukraine // 8th Hungarian Algal Meeting (Davod, 6-9 May 1997). Programme and Abstracts. – 1997. – P. 12.

- Massjuk N.** Conception of vegetative cell division in phycology // 8th Hungarian Algal Meeting (Davod, 6-9 May 1997). Programme and Abstracts. – 1997. – P. 13.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P.** Diffraction mechanism of photoreception in green unicellular flagellated algae // Hydrobiol. J. – 1997. – 33, N 6. – P. 124-131.
- Posudin Yu.I., Gumenjuk Ya.A., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G.** Photomovement of the flagellate *Dunaliella* Teod. impaired by heavy metals // 8th Hungarian Algal Meeting (Davod, 6-9 May 1997). Programme and Abstracts. – 1997а. – P. 19.
- Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G., Gumenjuk Ya.A.** Photomovement of the flagellate *Dunaliella* Teod. impaired by toxicants // 7nd Congr. Eur. Soc. Photobiology (Italy, Stresa, 8-13 September 1997): Abstracts. – 1997b. – P. 136.

1996

- Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Кордюм Е.Л., Шнюкова Е.И., Ступина В.В.** Альгологические исследования в институте ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины накануне его 75-летнего юбилея // Альгология. – 1996. – 6, № 3. – С. 327-345.
- Мартыненко А.И., Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Влияние внешних факторов на фотодвижение водорослей рода *Dunaliella* Teod. // Альгология. – 1996. – 6, № 2. – С. 150-156.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Внутривидовая изменчивость *Carteria abiscoensis* Skuja (Chlamydomonadaceae, Chlorophyta) во флоре Украины // Альгология. – 1996а. – 6, № 2. – С. 111-116.
- Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г.** Новые для флоры Карпатского биосферного заповедника (Украина) виды Chlorophyta и Xanthophyta // Альгология. – 1996б. – 6, № 4. – С. 447-455.
- Посудин Ю.И., Масюк Н.П.** Дифракционный механизм фоторецепции у одноклеточных зеленых жгутиковых водорослей // Альгология. – 1996. – 6, № 4. – С. 368-376.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г. Векторный метод биотестирования водных сред // Альгология. – 1996. – 6, № 1. – С. 15-25.

Massjuk N.P., Lilitskaya G.G. Green flagellates of small water bodies of city Kyiv, Ukraine // 7th Hungarian Algal Meeting (Debresen, 2-5 April 1996). Programme and Abstracts. – 1996. – P. 13.

Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G. Photomovement parameters of algae as test-functions during biomonitoring // Polish J. Environ. Studies. – 1996. – 5, N 3. – P. 51-57.

1995

Масюк Н.П. Академик Дмитрий Константинович Зеров (к 100-летию со дня рождения) // Альгология. – 1995. – 5, № 3. – С. 325-329.

Масюк Н.П., Вассер С.П., Вайнштейн-Эврон М. *Nephrodiella nana* Ettl (Xanthophyceae) – новый вид для Азии из Израиля // Альгология. – 1995. – 5, № 4. – С. 425-428.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г., Шевченко А.И. Влияние азидата натрия на фотодвижение двух видов *Dunaliella* // Физиол. раст. – 1995. – 42, № 3. – С. 432-434.

Сытник К.М., Вассер С.П., Виноградова О.Н., Коваленко О.В., Масюк Н.П. Надежда Васильевна Кондратьева (к 70-летию со дня рождения и 45-летию научной деятельности) // Альгология. – 1995. – 5, № 2. – С. 212-217.

Massjuk N.P., Posudin Yu.I. Photoreceptor systems of flagellated algae // 6th Hungarian Algal Meeting (13-16 June 1995). Programme and Abstracts. – 1995. – P. 15.

1994

Масюк Н.П. Сучасний стан і основні напрямки досліджень зелених водоростей (за матеріалами II Міжнародного симпозиуму «Biology and Taxonomy of Green Algae») // Укр. ботан. журн. – 1994. – 51, № 5. – С. 139-144.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И. Фоторух *Dunaliella* Teod. // Тези доп. I з'їзду Укр. біофізичного т-ва (20-24 червня 1994, Київ). – К., 1994. – С. 159.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И., Лилицкая Г.Г. Фотодинамическое действие гематопорфирина на водоросли // Актуальные вопросы лазерной и операционной эндоскопии. Сб. III Междун. конф. Московск. региона. – М., 1994.

1993

Масюк Н.П. Понятийный аппарат, касающийся бесполого размножения эукариотических водорослей // Альгология. – 1993а. – 3, № 4. – С. 25-36.

Масюк Н.П. Эволюционные аспекты морфологии эукариотических водорослей. – К.: Наук. думка, 1993б. – 232 с. + 24 с. илл.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П. Фотодвижение *Dunaliella* Teod. // Биол. науки – 1993. – № 2. – С. 28-32.

Посудин Ю. И., Масюк Н. П., Лилицкая Г. Г. Векторный метод оценки воздействия ионизирующих излучений на фотодвижение водорослей // Тез. докл. II Радиобиологического съезда (20-25 сентября 1993 г.) – Пушино: Пушинск. научн. центр, 1993а. – Ч. 3. – С. 829.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г. Влияние ионов кальция на фотодвижение у двух видов рода *Dunaliella* Teod. // Альгология. – 1993б. – 3, № 3. – С. 16-23.

Massjuk N.P. Conception of type in algology // Biology and Taxonomy of Green Algae. II. – Bratislava: SAV, 1993. – P. 49.

Massjuk N.P., Posudin Yu.I., Lilitskaya G.G. Algal photomovement as test in ecotoxicology // Biology and Taxonomy of Green Algae. II. – Bratislava: SAV, 1993. – P. 50.

1992

Масюк Н.П. Концепция типа и ее применение в альгологии // Альгология. – 1992а. – 2, № 1. – С. 3-15.

Масюк Н.П. Концепція типу в альгології // IX з'їзд УБТ: Тези допов. – К.: Наук. думка, 1992б. – С. 386-387.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г., Голубкова М.Г. Воздействие ионизирующего излучения на фотодвиже-

ние водорослей // Радиобиология. – 1992. – 32, вып. 2. – С. 292-298.

Посудін Ю.І., Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г. До вивчення механізмів фоторегуляції руху клітин двох видів *Dunaliella* Teod. // IX з'їзд УБТ: Тези допов. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 398-399.

Posudin Yu.I., Massjuk N.P., Lilitskaya G.G., Radchenko M.I. Photomovement of two species of *Dunaliella* Teod. (Chlorophyta) // Альгологія. – 1992. – 2, № 2. – С. 37-47.

1991

Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Ветрова З.И., Ленова Л.И., Кордюм Е.Л., Судьина Е.Г. Основные направления альгологических исследований в Институте ботаники им. Н.Г. Холодного АН УССР // Альгология. – 1991. – 1, № 2. – С. 92-108.

Кондратьева Н.В., Вассер С.П., Масюк Н.П. Альгология на современном этапе // Альгология. – 1991. – 1, № 1. – С. 10-23.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И. Логические основы классификации поведения подвижных микроорганизмов. – К.: Изд-во УСХА, 1991а. – 36 с.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И. Фоторецепторные системы монадных водорослей. – К.: Изд-во УСХА, 1991б. – 61 с.

Посудін Ю.І., Масюк Н.П., Ліліцька Г.Г., Радченко М.І. Фототопотаксис двох видів *Dunaliella* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1991. – 48, № 4. – С. 48-53.

Посудин Ю.И., Конончук В.Р., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г. К изучению механизмов фоторецепции *Dunaliella salina* Teod. // Альгология. – 1991. – 1, № 3. – С. 24-34.

Massjuk N.P., Posudin Yu.I., Radchenko M.I., Sheiko A.N. The parametrical principle of the classification of photomovement of organisms // J. Photochem. Photobiol. B: Biol. – 1991. – 10. – P. 269-274.

1990

Масюк Н.П. Історія та сучасний стан питання про первинні водоростеві організми // Укр. ботан. журн. – 1990. – 47, № 4. – С. 54-62.

Масюк Н. П. Строение клетки эукариотических водорослей // Рукопись, 1990. (див. розділ. «Наукова діяльність Н.П. Масюк»)

Масюк Н.П., Гук Л.С. К изучению альгофлоры водоемов Каневского государственного заповедника // Заповедники СССР, их настоящее и будущее. 4.2. Ботаника, лесоведение, почвенные исследования. – Новгород, 1990. – С. 118-119.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Лилицкая Г.Г., Радченко М.И. Фототопотаксис двух видов *Dunaliella* Teod. в ультрафиолетовой области спектра // Биофизика. – 1990. – 35, вып. 6. – С. 968-971.

Massjuk N.P. Symbiogenetic theory and systematics of the algae // Biology and Taxonomy of Green Algae. Abstracts. – Bratislava, Smolenice, 1990. – P. 45.

Massjuk N.P., Posudin Yu.I. Photosensory apparatus of the green alga *Dunaliella salina* Teod. // Biology and Taxonomy of Green Algae. Abstracts. – Bratislava, Smolenice, 1990. – P. 46.

1989

Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Паламарь-Мордвинцева Г.М., Ветрова З.И., Кордюм Е.Л., Мошкова Н.А., Приходькова Л.П., Коваленко О.В., Ступина В.В., Царенко П.М., Юнгер В.П., Радченко М.И., Виноградова О.Н., Бухтиярова Л.Н., Разумна Л.Ф. Водоросли. Справочник / Отв. ред. С.П. Вассер. – К.: Наук. думка, 1989. – 608 с.

Масюк Н.П. Нові та рідкісні види зелених водоростей у флорі УРСР // Укр. ботан. журн. – 1989а. – 46, № 6. – С. 48-52.

Масюк Н.П. Ettl H., Gärtner G. Chlorophyta. II. Tetrasporales, Chlorococcales, Gloeodendrales // Süßwasserflora von Mitteleuropa. Bd. 10. / Begrundet von A. Pascher: Hrsg. von

H. Ettl, J. Gerloff, H. Heynig, D. Mollenhauer. – Jena: Fischer, 1988. – 436 + XII S., 311b Abb., 7 Tab. (Рецензія) // Укр. ботан. журн. – 1989б. – 46, № 6. – С. 102-103.

Миронюк В.И., Масюк Н.П., Гук Л.С., Кузьменко Е.А. Влияние фитопланктона на качество воды в приплотинной части Каневского водохранилища // Тез. докл. VIII конф. по спор. раст. Ср. Азии и Казахстана (Ташкент, 4-6 сентября 1989 г.). – Ташкент: ФАН, 1989. – С. 67-68.

1988

Масюк Н.П. Гипотезы происхождения эукариот и систематика водорослей // Актуальные вопросы ботаники в СССР: Тез. докл. VIII делег. съезда ВБО. – Алма-Ата: Наука, 1988а. – С. 121-122.

Масюк Н.П. Методичні вказівки до вступної лекції з нормативного курсу «Нижчі рослини» (тема «Предмет і обсяг курсу. Основні групи нижчих рослин») для студентів біологічного факультету. – Київ, КДУ, 1988б. – 14 с.

Масюк Н.П., Кондратьева Н.В., Вассер С.П. Сучасний стан та перспективи розвитку альгологічних досліджень // Укр. ботан. журн. – 1988. – 45, № 2. – С. 1-9.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И., Радченко М.И., Шейко О.М. Логічні основи класифікації світлозалежної поведінки рухливих організмів // Укр. ботан. журн. – 1988а. – 45, № 5. – С. 1-7.

Масюк Н.П., Соломахіна В.М., Тараненко П.Х. Програма нормативного курсу «Нижчі рослини» для студентів біологічного факультету. – К.: КДУ, 1988б. – 24 с.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Радченко М.И., Лилицкая Г.Г. Фотокинетические реакции двух видов *Dunaliella* Teod. // Микробиология. – 1988. – 57, вып. 6. – С. 1001-1006.

1987

Вассер С.П., Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Ветрова З.И. Основні принципи та завдання створення «Флоры водорослей континентальных водоемов Украинской ССР» // Укр. ботан. журн. – 1987. – 44, № 3. – С. 1-8.

Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Соломахіна В.М. Олександр Вікторович Топачевський – засновник Київської школи альгологів // Укр. ботан. журн. – 1987. – 44, № 5. – С. 100-101.

Кондратьева Н.В., Масюк Н.П., Ветрова З.И., Паламарь-Мордвинцева Г.М. Об издании «Флоры водорослей континентальных водоемов УССР» // VIII съезд УБО. Тез. докл. (Ивано-Франковск, май 1987 г.) – К.: Наук. думка, 1987. – С. 110-111.

Масюк Н.П. К дискуссии о первичных водорослевых организмах // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. I Всесоюзн. конф. (Черкассы, 23-25 сентября 1987 г.). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 13-14.

Масюк Н.П., Посудин Ю.И., Шейко А.Н., Радченко М.И. К вопросу о классификации светозависимого двигательного поведения микроорганизмов // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. I Всесоюзн. конф. (Черкассы, 23-25 сентября 1987 г.). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 32-33.

Миронюк В.И., Масюк Н.П. Кислородный обмен в различных размерных фракциях популяции *Dunaliella terricola* Massjuk // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. I Всесоюзн. конф. (Черкассы, 23-25 сентября 1987 г.). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 233-234.

Посудин Ю.И., Масюк Н.П., Радченко М.И. Фотодвижение двух видов *Dunaliella* Teod. // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. I Всесоюзн. конф. (Черкассы, 23-25 сентября 1987 г.). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 34-35.

Сытник К.М., Масюк Н.П., Кондратьева Н.В., Вассер С.П. Альгология на пути в третье тысячелетие. Материалы к заседанию «Круглого стола» // Актуальные проблемы современной альгологии: Тез. докл. I Всесоюзн. конф. (Черкассы, 23-25 сентября 1987 г.). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 278-322.

1986

- Біологічний словник / за ред. К.М. Ситника, В.О. Топачевського. 2-е видання. – К.: Головна редакція УРЕ, 1986. – 680 с. (Масюк Н.П. – науковий консультант та автор окремих статей).
- Масюк Н.П.** Деякі методологічні аспекти систематики водоростей // Укр. ботан. журн. – 1986а. – 43, № 6. – С. 1-8.
- Масюк Н. П.** Пришельці з геологічних епох. Складний світ нижчих фотоавтотрофних рослин // Наука і культура. – 1986б. – Вип. 20. – С. 220-229.
- Масюк Н.П., Костиков І.Ю.** Рід *Polytomella* Arago (Dunaliellaceae, Volvocales, Chlorophyceae, Chlorophycophyta) у флорі СРСР // Укр. ботан. журн. – 1986. – 43, № 5. – С. 100-104.
- Ситник К.М., Вітвицька Г.С., Дудка І.О., Вассер С.П., Авербух Г.О., Буряк С.В., Вихренко А.С., Кулик Л.М., Тишкевич Л.П., Масюк Н.П., Соломахіна В.М., Россова Т.А., Андрієнко Т.Л., Холоденко В.В., М'якушко Т.Я., Мусієнко М.М., Гончар О.Д., Морозюк С.С., Оляницька Л.Г., Кучерява Л.Ф., Беденко Е.П., Сікура Й.Й., Доброчаєва Д.М., Ткаченко В.С., Дудченко Л.Г., Григора І.М., Пегета В.П., Дубина Д.В., Калачова Л.І., Гончарова В.Н.** Ботаніка в середній та вищій школі. За круглим столом // Укр. ботан. журн. – 1986. – 43, № 5. – С. 65-86.

1985

- Масюк Н.П.** Деякі проблеми еволюційної морфології водоростей // Укр. ботан. журн. – 1985а. – 42, № 6. – С. 22-28.
- Масюк Н.П.** Новий вид і рід хлорококальних водоростей // Укр. ботан. журн. – 1985б. – 42, № 3. – С. 73-76.
- Масюк Н.П.** О типах морфологической структуры тела водорослей и основных направлениях их эволюции // Ботан. журн. – 1985в. – 70, № 8. – С. 1009-1018.
- Масюк Н.П.** Цінний внесок у пізнання зелених джгутикових водоростей. Ettl H. Chlorophyta. I. Phytomonadina // Süßwasserflora von Mitteleuropa. Bd. 9. / Begrundet von

- A. Pascher: Hrsg. von H. Ettl et al. – Jena: Fischer, 1983. – 807 S. // Укр. ботан. журн. – 1985г. – 42, № 5. – С. 85-86.
- Масюк Н.П., Блюм О.Б.** Альгология // Развитие биологии на Украине. Т. II. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 24-49.
- Масюк Н.П., Гук Л.С., Кузьменко Е.А., Миронюк В.И.** Влияние фитопланктона на качество воды в Каневском водохранилище и в Днепро-Бугском лимане. – Киев, 1985а. – 42 с. – Деп. в УкрНИИТИ 17.01.85, № 122 – Укр – 85 Деп.
- Масюк Н.П., Костиков И.Ю., Гук Л.С.** Хлорококкальные водоросли Каневского заповедника и его окрестностей // Проблемы общей и молекулярной биологии: Республ. межведом. научн. сб. – Вып. 4. – К.: Вища школа, 1985б. – С. 98-106.
- Ситник К.М., Гродзінський А.М., Доброчаєва Д.М., Заверуха Б.В., Масюк Н.П., Гордецький А.В., Багнюк В.М., Морозюк С.С., Блюм О.Б., Глеба Ю.Ю., Андрощук О.Ф., Кордюм В.А., Шеляг-Сосонко Ю.Г., Банникова В.П., Судьїна О.Г., Сябряй С.В., М'якушко В.К., Паламар-Мордвинцева Г.М., Дубовик О.М., Савицький В.Д., Любченко В.М., Івченко І.С., Григора І.М., Андрієнко Т.Л., Ткаченко В.С., Лаптев О.О., Панова Л.С., Ловеліус О.Л., Мар'юшкіна В.Я., Вольвач Ф.В., Соломахіна В.М., Дудка І.О., Кондратьєва Н.В., Зерова М.Я., Сікура І.І., Черевченко Т.М., Сіренко Л.А., Митяєва Т.І.** Фітосфера та її охорона. За круглим столом // Укр. ботан. журн. – 1985. – 42, № 2. – С. 49-82.

1984

- Кондратьєва Н.В., Ветрова З.И., Масюк Н.П., Блюм О.Б.** Руководство для авторов «Флоры водорослей континентальных водоемов Украинской ССР». – К.: Наукова думка, 1984. – 56 с.
- Кондратьєва Н.В., Масюк Н.П., Сіренко Л.Я.** Нове в альгології // Укр. ботан. журн. – 1984. – 41, № 3. – С. 103-107.
- Масюк Н.П.** Альгология // Развитие биологии на Украине. Том I. – К.: Наук. думка, 1984а. – С. 179-185.

- Масюк Н.П.** Некоторые проблемы систематики водорослей // Биологические основы рационального использования, преобразования и охраны растительного мира: Мат-лы годичной сессии (Киев, 1-2 марта 1984 г.). – К.: Наук. думка, 1984б. – С. 68-74.
- Масюк Н.П.** Проблемы и задачи охраны низших растений // VII конф. по спорным растениям Средней Азии и Казахстана: Тез. докл. (Алма-Ата, 11-14 сентября 1984 г.). – Алма-Ата, 1984в. – С. 39-40.
- Масюк Н.П.** Симпозіум «Сучасні проблеми альгології» // Укр. ботан. журн. – 1984г. – 41, № 5. – С. 104-105.
- Масюк Н.П., Дудка І.О.** Новий підручник з нижчих рослин // Укр. ботан. журн. – 1984. – 41, № 3. – С. 107-108.
- Масюк Н.П., Кондратьева Н.В.** Нарис загальної альгології // Укр. ботан. журн. – 1984. – 41, № 4. – С. 102-103.
- Масюк Н.П., Костиков І.Ю.** Нове місцезнаходження рідкісної водорості *Schizogonium murale* Kuetz. // Укр. ботан. журн. – 1984. – 41, № 5. – С. 37-41.
- Масюк Н.П., Морочковская Г.С.** Рабочая программа производственной практики студентов третьего и четвертого курсов биологического факультета / специальность 2020, специализация «Низшие растения». – К.: КГУ, 1984.
- Масюк Н.П., Костиков И.Ю., Гук Л.С.** Желто-зеленые водоросли Каневского заповедника и его окрестностей // Проблемы общей и молекулярной биологии: Республ. межведом. научн. сб. – Вып.3. – К.: Вища школа, 1984а. – С. 106-111.
- Масюк Н.П., Кузьменко Е.А., Соломахина В.М.** Рабочая программа учебной практики студентов первого курса биологического факультета по низшим растениям в Каневском государственном заповеднике. – К.: КГУ, 1984б. – 12 с.
- Масюк Н.П., Ленова Л.И., Ступина В.В., Радченко М.И.** Штамм одноклеточной зеленой водоросли *Pedinomonas tenuis* Massjuk № 153 – продуцент биомассы. Авторское свидетельство № 1105160 (СССР) с приор. от 28.02.1983. Зарег.

- 01.04.1984 // Бюлл. № 28 Гос.ком. СССР по делам изобр. и открыт., 30.07.1984в. – 10 с.
- Миронюк В.И., Масюк Н.П.** Осморегуляция у некоторых олиго- и гипергалобных вольвокальных водорослей // VII конф. по спорным растениям Средней Азии и Казахстана: Тез. докл. (Алма-Ата, 11-14 сентября 1984 г.). – Алма-Ата, 1984. – С. 288-289.
- Миронюк В.И., Масюк Н.П., Сапура О.В.** Осмотическое давление в клетках некоторых олиго- и гипергалобных водорослей и в окружающей их среде // Гидробиол. журн. – 1984. – 20, № 1. – С. 46-49.
- Топачевский А.В., Масюк Н.П.** Пресноводные водоросли Украинской ССР / под общ. ред. М.Ф. Макаревич. – К.: Вища школа, 1984. – 334 с.

1983

- Масюк Н.П.** Кафедри нижчих рослин Київського ордену Леніна державного університету ім. Т.Г. Шевченка – 50 років // Укр. ботан. журн. – 1983а. – 40, № 3. – С. 100-104.
- Масюк Н.П.** Методы сбора и изучения пресноводных водорослей. Методические указания для студентов биологического факультета – Киев: КГУ, 1983б. – 58 с.
- Масюк Н.П.** О новом случае морфологического параллелизма у водорослей // Матер. VI Закавказ. конф. по спорным растениям – Тбилиси: Изд-во АН Груз. ССР, 1983в. – С. 23-24.
- Масюк Н.П., Гук Л.С.** Новый рід і вид жовтозелених водоростей (*Pedinomonadopsis minor* gen. et sp. nov.) // Укр. ботан. журн. – 1983. – 40, № 4. – С. 82-84.
- Масюк Н.П., Терещук О.А.** Коллекция культур водорослей Института ботаники им. Н.Г. Холодного АН УССР // Культивирование коллекционных штаммов водорослей: Межвузов. сб. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983. – С. 104-114.
- Масюк Н.П., Гук Л.С., Костиков И.Ю., Щербак О.Н.** Синезеленые водоросли Каневского заповедника и его окрестностей // Проблемы общей и молекулярной биологии:

Республ. межведом. научн. сб. – Вып. 2. – К.: Вища школа, 1983а. – С. 76-85.

- Масюк Н.П., Миронюк В.И., Радченко М.И., Кузьменко Е.А.** Биохимический критерий в систематике и филогенетике водорослей // Тез. докл. VII делег. съезда ВБО (Донецк, 11-14 мая 1983 г.). – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1983б. – С. 89-90.
- Масюк Н.П., Соломахіна В.М., Гребенюк М.В.** Програма нормативного курсу «Нижчі рослини» для студентів біологічного факультету. – К.: КДУ, 1983в. – 25 с.
- Сытник К.М., Банникова В.П., Дудка И.А., Масюк Н.П., Сикура И.И., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Блюм О.Б., Вассер С.П., Заверуха Б.В.** Биологические основы рационального использования, преобразования и охраны растительного мира в Украинской ССР в одиннадцатой пятилетке. Записка о состоянии и развитии исследований по проблеме 2.33.1 / Отв. ред. К.М. Сытник. – К.: Наук. думка, 1983. – 72 с.
- Ситник К.М., Блюм О.Б., Кондратьева Н.В., Чопик В.І., Судьїна О.Г., Соломко Е.З., Вассер С.П., Гродзінський А.М., Заверуха Б.В., Протопопова В.В., Білай В.Й., Григора І.М., Сікура Й.Й., Дудка І.О., Доброчаєва Д.М., Андрієнко Т.Л., Комендар В.І., Масюк Н.П., Коваль Е.З., Кордюм Є.Л.** Роль ботанічної науки в сучасному світі. За круглим столом // Укр. ботан. журн. – 1983. – 40, № 2. – С. 91-106.

1982

- Масюк Н.П.** О формах строения тела водорослей // VII съезд УБО: Тез. докл. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 303-304.
- Масюк Н.П., Гук Л.С.** Об изменениях в альгофлоре Каневского государственного заповедника // VII съезд УБО: Тез. докл. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 304-305.

1981

- Кондратьева Н.В., Масюк Н.П.** Актуальные проблемы морфологии водорослей // Проблемы эволюционной морфологии и биохимии в систематике и филогении

растений: Докл. респ. семинара. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 157-176.

- Масюк Н.П.** З.І. Ветрова. Безбарвні евгленові водорості України. К.: Наук. думка, 1980. – 183 с. // Укр. ботан. журн. – 1981а. – 38, № 5. – С. 113-114.
- Масюк Н.П.** Морфологический параллелизм и систематика водорослей // Проблемы эволюционной морфологии и биохимии в систематике и филогении растений: Докл. респ. семинара. – К.: Наук. думка, 1981б. – С. 176-188.
- Масюк Н.П., Миронюк В.І.** Учебні завдання для тестового вибіркового контролю з курсу «Нижчі рослини». – К.: КДУ, 1981. – 60 с.
- Миронюк В.И., Масюк Н.П., Акопянц Н.С.** Каталазна активність двох видів водоростей – *Dunaliella salina* Teod. та *D. minuta* Lerche // Вісн. Київ. ун-ту. Біологія. – 1981. – Вып. 23. – С. 89-93.

1980

- Кондратьева Н.В., Масюк Н.П.** Перша Всесоюзна школа-семинар з теорії класифікації // Укр. ботан. журн. – 1980. – 37, № 3. – С. 103-105.
- Масюк Н.П.** Програма спецкурсу «Альгологія» для студентів біологічного факультету. – К.: Вид-во КДУ, 1980. – 23 с.
- Масюк Н.П., Соломахіна В.М.** Методичні вказівки до вивчення розділів «Водорості», «Гриби», «Лишайники» курсу «Нижчі рослини» для студентів біологічного факультету. – К.: КДУ, 1980. – 24 с.
- Масюк Н.П., Лыпа А.Л. и др.** Проблемы Каневского заповедника // Охота и охотн. х-во. – 1980. – № 8.
- Миронюк В.І., Масюк Н.П., Акопянц Н.С.** Вплив осмотично діючих сполук на активність каталази оліго- та гіпергалобних водоростей // Укр. ботан. журн. – 1980а. – 37, № 4. – С. 38-42.
- Миронюк В.І., Масюк Н.П., Акопянц Н.С.** Вплив рН і деяких інгібіторів на активність каталази оліго- та гіпергалобних водоростей // Укр. ботан. журн. – 1980б. – 37, № 3. – С. 60-62.

1979

Андрієнко Т.Л., Бельгард О.Л., Бершаденко І.Я., Доброчасова Д.М., Дудка І.О., Заверуха Б.В., Зиман С.М., Кондратьєва Н.В., Ліщитович Л.І., Масюк Н.П., Мусатенко Л.І., Пакалн Д.А., Панова Л.С., Сікура Й.Й., Соломахіна В.М., Ситник К.М., Сябряй С.В., Ткаченко В.С., Травлєєв А.П., Хвединич О.О., Шведова О.Ю., Шеляг-Сосонко Ю.Р. VI з'їзд Всесоюзного Ботанічного товариства // Укр. ботан. журн. – 1979. – 36, № 2. – С. 165-184.

Масюк Н.П. Методичні вказівки до написання курсових та дипломних робіт по кафедрі нижчих рослин. – К.: КДУ, 1979. – 24 с.

1978

Масюк Н.П. А.В. Топачевский – основатель киевской школы альгологов // Проблемы гидробиологии и альгологии. – К.: Наук. думка, 1978а. – С. 17-28.

Масюк Н.П. О стандартизации русских названий высших таксонов водорослей // Тез. докл. VI делег. съезда ВБО (Кишинев, 12-17 сентября 1978 г.). – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1978б. – С. 327.

Масюк Н.П. Программа по спецкурсу «Принципы и методы систематики низших растений» для студентов кафедры низших растений биологического факультета КГУ. – К.: КГУ, 1978в. – 15 с.

Масюк Н.П. Про номенклатуру вищих таксонів водоростей і грибів в українській ботанічній літературі // Укр. ботан. журн. – 1978г. – 35, № 4. – С. 413-416.

Масюк Н.П., Гук Л.С. Нові місцезнаходження рідкісного виду *Uva squarrosa* (Korschik.) Fott на території УРСР // Укр. ботан. журн. – 1978. – 35, № 3. – С. 249-251.

Масюк Н.П., Миронюк В.І., Візерський Ю.О. Динаміка чисельності та структури лабораторних популяцій двох видів *Dunaliella* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1978а. – 35, № 1. – С. 22-28.

Масюк Н.П., Соломахіна В.М., Гребенюк М.В. Програма з нормативного курсу «Нижчі рослини» для студентів біологічного факультету. – К.: КДУ, 1978б. – 28 с.

1977

Кондратьєва Н.В., Масюк Н.П., Оксіюк О.П., Судьїна Є.Г. Основні досягнення та завдання в галузі вивчення водоростей Української РСР // Укр. ботан. журн. – 1977. – 34, № 5. – С. 454-461.

Масюк Н.П. О некоторых современных проблемах систематики водорослей // Развитие и значение водорослей в почвах нечерноземной зоны: Мат-лы межвуз. конф. (Киров, 24-27 мая 1977 г.) – Пермь, 1977. – С. 137-139.

Масюк Н.П., Лавітська З.Г. Кафедра нижчих рослин Київського ордену Леніна державного університету імені Т.Г. Шевченка (історія, досягнення, перспективи розвитку) // Укр. ботан. журн. – 1977. – 34, № 6. – С. 655-662.

Масюк Н.П., Миронюк В.І., Король Е.О. Аскорбінова кислота та глутатіон двох видів *Dunaliella* Teod. // VI з'їзд УБТ: Тези допов. – К.: Наук. думка, 1977а. – С. 109.

Масюк Н.П., Миронюк В.І. и др. Влияние бикарбонатов на рост *Chlamydomonas pluristigma* Bristol в сточной воде Калипянского свиноводческого комплекса Киевской области // Культив. и применение микроводорослей в нар. х-ве. – Ташкент: ФАН, 1977б.

Мирнюк В.І., Масюк Н.П. Ферменты водорослей в связи с вопросами их филогении и систематики // Развитие и значение водорослей в почвах нечерноземной зоны: Мат-лы межвуз. конф. (Киров, 24-27 мая 1977 г.) – Пермь, 1977. – С. 139-140.

Радченко М.Й., Масюк Н.П. Пігментні системи двох різностаєвих штамів *Chlamydomonas eugametos* Moewus // VI з'їзд УБТ: Тези допов. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 177.

1976

- Андрієнко Т.Л., Банникова В.П., Вассер С.П., Дідух Я.П., Дудка І.О., Зерова М.Я., Зиман С.М., Кондратьєва Н.В., Кузьмичов А.І., Масюк Н.П., Морозюк С.С., М'якушко Т.Я., Паламар-Мордвинцева Г.М., Радченко М.Й., Рубцов М.І., Сипайлова Л.М., Сябряй С.В., Ткаченко В.С., Чопик В.І.** Сучасна світова ботанічна наука (за матеріалами XII Міжнародного ботанічного конгресу) // Укр. ботан. журн. – 1976. – 33, № 2. – С. 183-206.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Филогенетическое и таксономическое значение данных о пигментах зеленых водорослей // Мат-лы V Московск. совещ. по филогении растений (декабрь 1976 г.). – М.: Наука, 1976. – С. 113-115.

1975

- Масюк Н.П.** К вопросу о первичности амебоидной структуры // Тез. докл. XII Междунар. Бот. конгр. (Ленинград, 3-10 июля 1975 г.). – Том 1. – Л.: Наука, Ленингр. отделение, 1975. – С. 53.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** О пигментах зеленых водорослей в связи с некоторыми вопросами таксономии Chlorophycophyta // Флора, систематика и филогения растений. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 92-101.
- Радченко М.И., Масюк Н.П.** Хемотаксономическое изучение пигментов видов *Chlamydomonas* Ehr. // Тез. докл. XII Междунар. Бот. конгр. (Ленинград, 3-10 июля 1975 г.). – Том 1. – Л.: Наука, Ленингр. отделение, 1975. – С. 55.

1974

- Масюк Н.П.** Програма спецкурсу «Альгологія» для студентів біологічного факультету КДУ. – К.: КДУ, 1974.
- Радченко М.И., Масюк Н.П.** Сравнительная характеристика пигментов некоторых представителей Loxorhysceae, Prasinophyceae и Euchlorophyceae // V конф. по спор. раст. Ср. Азии и Казахстана: Тез. докл. Ч. II (Ашхабад, 26-27 апреля 1974 г.). – Ашхабад, 1974. – С. 316-317.

1973

- Білокінь І.П., Масюк Н.П.** Рец. на книгу: S. Prat, J. Dvořakova, M. Baslerova Cultures of algae in various media. Publ. House of Czechoslovak Academy of Sciences, Prague, 1972, pp. 1-119 // Укр. ботан. журн. – 1973. – 30, № 3. – С. 393-354.
- Масюк Н.П.** Морфология, систематика, экология, географическое распространение рода *Dunaliella* Teod. и перспективы его практического использования. – К.: Наук. думка, 1973а. – 244 с.
- Масюк Н.П.** Нові таксони з роду *Dunaliella* Teod. Частина I // Укр. ботан. журн. – 1973б. – 30, № 2. – С. 175-181.
- Масюк Н. П.** Нові таксони з роду *Dunaliella* Teod. Частина II // Укр. ботан. журн. – 1973в. – 30, № 3. – С. 345-354.
- Масюк Н.П.** О соотношении различных критериев в систематике водорослей // Тез. докл. V делег. съезда ВБО. – К., 1973г. – С. 311-312.
- Масюк Н.П.** Род *Dunaliella* Teod. Морфология, систематика, экология, географическое распространение и перспективы практического использования // Автореф. дисс. ... доктор. биол. наук. – Киев, 1973д. – 44 с.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Нові таксони з роду *Dunaliella* Teod. Частина III // Укр. ботан. журн. – 1973. – 30, № 4. – С. 468-471.

1972

- Масюк Н.П.** До філогенії та систематики роду *Dunaliella* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1972а. – 29, № 6. – С. 744-749.
- Масюк Н.П.** Підсумки критико-систематичного вивчення роду *Dunaliella* Teod. // V з'їзд УБТ: короткі тези допов. – Ужгород, 1972б. – С. 60-62.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** К вопросу о перестройке пигментной системы *Dunaliella salina* Teod. // Тез. докл. IV Закавказ. совещ. по спорным растениям – Ереван, 1972. – С. 46-48.
- Окснер А.М., Матвієнко О.М., Бачурина Г.Ф., Масюк Н.П., Блюм О.Б.** Основні питання та завдання дослідження

лишайників, мохів та водоростей // V з'їзд УБТ: короткі тези допов. – Ужгород, 1972. – С. 46.

1971

- Масюк Н.П.** До систематики роду *Dunaliella* Teod. II Дослідження продуктивності штамів *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1971а. – 28, № 5. – С. 595-605.
- Масюк Н.П.** Новий вид *Dunaliella* з асиметричною формою клітин // Укр. ботан. журн. – 1971б. – 28, № 2. – С. 148-152.
- Масюк Н.П.** Основные критерии в систематике рода *Dunaliella* Teod. // Матер. I конф. по споровым растениям Украины (сентябрь 1969 г.). – К.: Наук. думка, 1971в. – С. 80-82.
- Масюк Н.П.** Род *Dunaliella* Teod. на территории Средней Азии // Биология, экология, география спор. раст. Средней Азии. – Ташкент, 1971.
- Масюк Н.П., Абдула Е.Г.** О результатах и перспективах искусственного выращивания каротиноносных водорослей в полупромышленных условиях // Матер. I конф. по споровым растениям Украины (сентябрь 1969 г.) – К.: Наук. думка, 1971. – С. 82-83.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Изучение пигментного аппарата видов *Dunaliella* Teod. и его значение в таксономии рода // Матер. I конф. по споровым растениям Украины (сентябрь 1969 г.) – К.: Наук. думка, 1971а. – С. 83-84.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Количественное содержание пигментов в клетках некоторых видов *Dunaliella* Teod. в условиях, благоприятных для их размножения // Гидробиол. журн. – 1971б. – 7, № 6. – С. 31-41.

1970

- Масюк Н.П.** До систематики роду *Dunaliella* Teod. I. Дослідження продуктивності деяких видів і штамів // Укр. ботан. журн. – 1970а. – 27, № 1. – С. 3-8.
- Масюк Н.П.** Новий вид *Pedinomonas* із Середньої Азії // Укр. ботан. журн. – 1970б. – 27, № 6. – С. 749-752.

- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Сравнительное хроматографическое изучение пигментов некоторых видов и штаммов *Dunaliella* Teod. // Гидробиол. журн. – 1970. – 6, № 3. – С. 51-58.
- Масюк Н.П., Абдула Є.Г., Радченко М.І.** Вплив деяких сторонніх організмів на культуру *Dunaliella salina* Teod. в напівпромислових умовах // Укр. ботан. журн. – 1970. – 27, № 4. – С. 456-461.

1969

- Масюк Н.П.** Дослідження продуктивності різних видів і штамів поліблефаридових водоростей // Матер. IV з'їзду УБТ. – К.: Наук. думка, 1969а. – С. 181-182.
- Масюк Н.П.** Нове місцезнаходження безджгутикової евглени червовидної (*Euglena vermicularis* Proschk.-Lavr.) на території Туркменії // Укр. ботан. журн. – 1969б. – 26, № 4. – С. 113-115.
- Масюк Н. П.** Новий вид роду *Dunaliella* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1969в. – 26, № 2. – С. 87-90.
- Масюк Н.П., Абдула Є.Г.** Перший досвід вирощування каротиноносних водоростей в напівпромислових умовах // Укр. ботан. журн. – 1969. – 26, № 3. – С. 21-27.
- Радченко М.И., Масюк Н.П.** К методике хроматографического изучения пигментов полиблефаридовых водорослей // Гидробиол. журн. – 1969. – 5, № 4. – С. 130-132.

1968

- Масюк Н.П., Радченко М.І.** До методики вилучення пігментів з поліблефаридових водоростей // Укр. ботан. журн. – 1968. – 25, № 5. – С. 91-98.

1967

- Масюк Н.П.** Оцінка придатності ропи сакських водойм для вирощування каротиноносних водоростей // Укр. ботан. журн. – 1967а. – 24, № 4. – С. 37-43.

- Масюк Н.П.** Підсумки альгологічних досліджень на Україні // Укр. ботан. журн. – 1967б. – 24, № 5. – С. 55-64.
- Масюк Н.П., Радченко М.И.** Извлечение пигментов из водорослей с плазматической оболочкой // Гидробиол. журн. – 1967. – 3, № 6. – С. 77-78.

1966

- Макаревич М.Ф., Масюк Н.П.** Закавказька конференція, присвячена споровим рослинам // Укр. ботан. журн. – 1966. – 23, № 3. – С. 128-130.
- Масюк Н.П.** Масова культура каротиноносної водорості *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1966. – 23, № 2. – С. 12-19.
- Масюк Н.П., Беренштейн О.П., Юркова Г.Н.** Вплив відходів харчових та бродильних виробництв на ріст та нагромадження каротину в культурі *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1966. – 23, № 3. – С. 35-43.

1965

- Вендт В.П., Кузнецов В.И., Дрокова И.Г., Масюк Н.П., Гелескул Ю.Ф., Гусев М.И.** Способ получения концентрата каротина // Автор. свидетельство № 173885 с приор. от 25.02.1963г. Зарег. 15.06.1965. Бюлл. № 16 Гос. ком. по делам изобр. и откр. СССР, 29.09.1965.
- Масюк Н.П.** Вплив іонів Na, Mg, Cl та SO₄ на ріст, розмноження та каротиноутворення водорості *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1965а. – 22, № 5. – С. 3-11.
- Масюк Н.П.** Деякі результати культивування водоростей в лабораторних умовах // Матер. III з'їзду УБТ. – 1965б. – С. 261-263.
- Масюк Н.П.** Карбонати та бікарбонати як стимулятори росту і нагромадження каротину в культурі *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1965в. – 22, № 6. – С. 18-22.
- Масюк Н.П.** Пути обогащения естественных запасов дуналиеллы как источника получения каротина в промышленных масштабах // Вопросы гидробиологии: I Съезд Всесоюз.

- гидробиол. о-ва (Москва, 1-6 февраля, 1965 г.): Тез. докл. – М.: Наука, 1965г. – С. 282-283.
- Масюк Н.П., Соломахіна В.М.** Третя конференція по вивченню спорових рослин Казахстану та Середньої Азії // Укр. ботан. журн. – 1965. – 22, № 5. – С. 106-108.

1964

- Масюк Н.П.** Використання водоростей ультрагалінних водоїм для одержання провітаміну А // Тези допов. I Респ. конф. Всесоюз. Гидробиол. т-ва.– Київ, 1964. – С. 52.
- Droková I.G., Massjuk N.P.** Biosynthesis of carotene by *Dunaliella salina* // The Xth Intern. Bot. Congr.: Abstracts. – Edinburg, 1964. – P. 360-361.

1962

- Масюк Н.П.** Нові та цікаві види роду *Scenedesmus* Meyen з водоїм Волинського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1962. – 19, № 5. – С. 73-83.
- Масюк Н.П., Юрченко В.В.** Вплив концентрації водневих іонів на водорість *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1962. – 19, № 4. – С. 91-95.

1961

- Вендт В.П., Дрокова И.Г., Масюк Н.П., Юрченко В.В.** Способ извлечения β-каротина и других пигментов из низших водорослей // Автор. свидетельство № 134390 с приор. от 4.11.1959 г. Зарег. 17.10.1960. – М., 1961.
- Масюк Н. П.** Дві нові харацієві водорості // Укр. ботан. журн. – 1961а. – 18, № 3. – С. 78-80.
- Масюк Н.П.** Исследование *Dunaliella salina* Teod. в природе и в условиях лабораторной культуры // Всесоюз. совещ. по культ. одноклет. водорослей (Ленинград, 6-11 марта 1961 г.): Тез. докл. – Л., 1961б. – С. 70-71.
- Масюк Н.П.** Каротиноносна водорість *Dunaliella salina* Teod. у солоних водоймах Кримської області // Укр. ботан. журн. – 1961в. – 18, № 4. – С. 100-109.

Масюк Н.П. Про вплив гіберелової кислоти на водорість *Dunaliella salina* Teod. // Укр. ботан. журн. – 1961г. – 18, № 5. – С. 62-64.

1960

Масюк Н.П. Флора протококових водоростей Західноукраїнського Полісся // Щорічник Укр. ботан. т-ва. – 1960. – № 2. – С. 45-46.

1959

Масюк Н.П. Протококковые водоросли западноукраинского Полесья // Автореф. дисс. канд. биол. наук. – К.: АН УССР, 1959а. – 18 с.

Масюк Н.П. Флора протококових деяких ставків західноукраїнського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1959б. – 16, № 1. – С. 87-100.

1958

Масюк Н.П. Матеріали до вивчення альгофлори заплавних водойм р. Горинь // Студ. наук. праці. Біологія. – 3б. 24. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1958а. – С. 19-28.

Масюк Н.П. Протококові водорості озер західноукраїнського Полісся. – К.: вид-во АН УРСР. – 1958б. – 44 с.

1957

Масюк Н.П. Протококові водорості озер північно-західного Українського Полісся // V Аспір. наук. конф. Від. біол. наук АН УРСР. – Київ, 1957а. – С. 44-45.

Масюк Н.П. Протококкові водорості оз. Тур Волинської області // Укр. ботан. журн. – 1957б. – 14, № 2. – С. 72-86.

1956

Масюк Н.П. Матеріали к флоре протококковых водорослей Западного Полесья УССР // IV Аспир. научн. конф. Отд. биол. наук АН УССР: Тез. докл. – Київ, 1956. – С. 29-30.

НОВІ ТАКСОНИ, ОПИСАНІ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ Н.П. МАСЮК

Михайлюк Т.І.

Всього Надією Прохорівною Масюк описано 13 внутрішньовидових таксонів водоростей (зокрема, 1 підвид, 9 різновидностей та 3 форми), 28 видів, 3 секції, 1 підрид, 2 роди та 1 клас водоростей, здійснено 13 номенклатурних комбінацій. Нижче наводимо їх перелік та відповідні номенклатурні посилання, у квадратних дужках – посилання на оригінальну роботу (див. розділ «Публікації Н.П. Масюк за роками»). Автори таксонів подані згідно усталених рекомендацій щодо їх уніфікації (Царенко, 2010). У разі розбіжності написання прізвища автора, у фігурних дужках наведено його написання згідно оригінальної публікації.

НОВІ ТАКСОНИ НАДВИДОВОГО РІВНЯ

Chlorodendrophyceae Massjuk 2006 [як Масюк, 2006]: 606.

Pedinomonadopsis Massjuk et Guk 1983 [як Масюк, Гук, 1983]: 82.

Topaczewskiella Massjuk 1985 [як Масюк, 1985б]: 73.

Dunaliella Teodor. Sect. *Pascheria* Massjuk 1972 [як Масюк, 1972а]: 746.

Dunaliella Teodor. Sect. *Peirceinae* Massjuk 1972 [як Масюк, 1972а]: 748.

Dunaliella Teodor. Sect. *Tertiolectae* Massjuk 1972 [як Масюк, 1972а]: 747.

Dunaliella Teodor. Sect. *Virides* Massjuk 1972 [як Масюк, 1972а]: 747.

НОВІ ТАКСОНИ ВИДОВОГО РІВНЯ

- Chlamydomonas israilensis* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1999 [як Масюк и др., 1999]: 59, рис. 4, 1-4; Massjuk et al., 1999a [як *Chlamydomonas israeliensis* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1999]: 76, рис. 4, 1-4.
- Chlamydomonas pallidopsis* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1999 [як Масюк и др., 1999]: 57, рис. 2, 1; [як Massjuk et al., 1999a]: 74, рис. 2, 1.
- Dunaliella asymmetrica* Massjuk 1971 [як Масюк, 1971б]: 149, рис. 1, 2.
- Dunaliella baas-beckingii* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 350, рис. 2, 3.
- Dunaliella carpatica* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 351, рис. 3, 1.
- Dunaliella gracilis* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 349, рис. 2, 2.
- Dunaliella granulata* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973б]: 180, рис. 3, 1.
- Dunaliella jacobae* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 353, рис. 2, 23.
- Dunaliella maritima* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973б]: 175, рис. 1, 1.
- Dunaliella minutissima* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 350, рис. 2, 18.
- Dunaliella pseudosalina* Massjuk et Radcz. {Radch.} 1973 [як Масюк, Радченко, 1973]: 470, рис. 2, 1.
- Dunaliella ruineniana* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 347, рис. 2, 1.
- Dunaliella terricola* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973в]: 345, рис. 1, 53.
- Dunaliella turcomanica* Massjuk {Masjuk} 1969 [як Масюк, 1969в]: 87, рис. 1, 1-2.
- Hydriantum pyrenoidiferum* Massjuk 1961 [як Масюк, 1961а]: 78, рис. 1-5.
- Lambertia viridis* Massjuk 1961 [як Масюк, 1961а]: 80, рис. 6-8.
- Myochloris stigmatosus* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1997 [як Масюк, Лилицкая, 1997а]: 189, рис. 1, 1.
- Pedinomonadopsis minor* Massjuk et Guk 1983 [як Масюк, Гук, 1983]: 83, рис. 1, 1.
- Pedinomonas tenuis* Massjuk {Masjuk} 1970 [як Масюк, 1970б]: 749, рис. 2, 3.

- Phyllariochloris tenuis* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 2005. [як Масюк, Лилицкая, 2005]: 346, fig. 3, 1-11.
- Polytoma ukrainicum* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1997 [як Масюк, Лилицкая, 1997б]: 72, рис. 1, 1-2.
- Polytomella zerovii* Massjuk et Kostikov {Kost.} 1986 [як Масюк, Костиков, 1986]: 100, рис. 1, 1.
- Pyrobotrys maxima* Massjuk et Lilitska {Lilitskaya} 2001 [як Масюк и др., 2001]: 109, рис. 10, 1; [як Massjuk et al., 2001]: 57, рис. 10, 1.
- Scenedesmus multicauda* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 76, рис. 4.
- Scenedesmus octocauda* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 76, рис. 5.
- Scenedesmus pseudogranulatus* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 73, рис. 1, 1-3.
- Scenedesmus pseudohystrix* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 74, рис. 2, 1-4.
- Toparzewskiella nautococcoides* Massjuk 1985 [як Масюк, 1985б]: 73, рис. 1, 10.

НОВІ ТАКСОНИ ВНУТРІШНЬОВИДОВОГО РІВНЯ

- Carteria abiscoensis* Skuja var. *kyivensis* Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1996 [як Масюк, Лилицкая, 1996а]: 116, рис. 3, 1-3; [як Massjuk, Lilitskaya, 2000]: 85, рис. 3, 1-3.
- Dunaliella salina* Teodor. ssp. *sibirica* Massjuk et Radcz. {Radch.} 1973 [як Масюк, Радченко, 1973]: 468, рис. 1, 1.
- Dunaliella viridis* Teodor. var. *palmelloides* Massjuk 1973 [як Масюк, 1973б]: 178, рис. 2, 26.
- Scenedesmus perforatus* var. *circumcinctus* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 81, рис. 9, 2.
- Scenedesmus perforatus* var. *oahuensioides* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 80, рис. 9, 1.
- Scenedesmus perforatus* Lemmerm. var. *spinus* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 79, рис. 7, 2-5.
- Scenedesmus pseudogranulatus* var. *hystricoides* Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 74, рис. 1, 4.

- Scenedesmus quadricauda* (Turpin) Brèb. **var. delicatissimus** Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 74, рис. 3, 1.
- Scenedesmus quadricauda* (Turpin) Brèb. **var. hystericoides** Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 75, рис. 3, 3.
- Scenedesmus quadricauda* **var. interruptecostatus** Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 75, рис. 3, 2.
- Carteria abiscoensis* Skuja **var. abiscoensis f. carpatica** Massjuk et Lilitska {Lilits.} 1996 [як Масюк, Лилицька, 1996а]: 115, рис. 2, 1-2; [як Massjuk, Lilitskaya, 2000]: 85, рис. 2, 1-2.
- Scenedesmus perforatus* **var. ornatus** Lemmerm. **f. cornutus** Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 80, рис. 8, 1.
- Scenedesmus perforatus* **var. ornatus f. mirabilis** Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 80, рис. 8, 2-3.

НОВІ НОМЕНКЛАТУРНІ КОМБІНАЦІЇ

- Chlamydomonas meslinii* Bourr. **var. gracillima** (H. Ettl) Massjuk 2002. [як Massjuk 2002]: 5 (= *Ch. chlorostellata* Flint et H. Ettl **var. gracillima** H. Ettl).
- Dunaliella acidophila* (Kalina) Massjuk 1973 [як Масюк, 1973а]: 162 (= *Spermatozopsis acidophila* Kalina).
- Dunaliella obliqua* (Pascher) Massjuk 1973 [як Масюк, 1973а]: 161 (= *Apiochloris obliqua* Pascher).
- Dunaliella viridis* Teodor. **var. viridis f. euchlora** (Lerche) Massjuk 1973 [як Масюк, 1973а]: 194 (= *Dunaliella euchlora* Lerche).
- Phyllariochloris torta* (Korschikov) Massjuk et Lilitska {Lilits.} 2000 [як Масюк, Лилицька, 2000а]: 238 (= *Phyllomonas torta* Korschikov).
- Scenedesmus perforatus* **var. papillatus** (C.C. Jao) Massjuk 1962 [як Масюк, 1962]: 81 (= *Scenedesmus papillatus* C.C. Jao).
- Scherffelia bichlora* (H. et O. Ettl) Massjuk et Lilitska {Lilits.} 2006 [як Масюк, Лилицька, 2006]: 755 (= *Platymonas bichlora* H. et O. Ettl).
- Scherffelia incisa* (Nygaard) Massjuk et Lilitska {Lilits.} 2006 [як Масюк, Лилицька, 2006]: 755 (= *Platymonas incisa* Nygaard).

- Vitreochlamys gloeocystiformis* (O. Dill) Massjuk 2003 [як Масюк, 2003б]: 291 (= *Chlamydomonas gloeocystiformis* O. Dill).
- Vitreochlamys gloeosphaera* (Pascher et Jahoda) Massjuk 2003 [як Масюк, 2003б]: 291 (= *Chlamydomonas gloeosphaera* Pascher et Jahoda).
- Vitreochlamys ignava* (Korschikov) Massjuk 2003 [як Масюк, 2003б]: 291 (= *Chlamydomonas ignava* Korschikov).
- Vitreochlamys reticulata* (L.S. Peterfi) Massjuk 2003 [як Масюк, 2003б]: 292 (= *Sphaerellopsis reticulata* L.S. Peterfi).
- Vitreochlamys velata* (Korschikov) Massjuk 2003 [як Масюк, 2003б]: 292 (= *Chlamydomonas velata* Korschikov).

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ Н.П. МАСЮК

1 жовтня 1930 – народилась у сім'ї викладачів
1949 – закінчила середню школу
1949-1954 – навчання в Київському державному університеті
ім. Т.Г. Шевченка

I період: «Інститут ботаніки»

1955-1957 – аспірантура в Інституті ботаніки АН УРСР
1959 – захист кандидатської дисертації
У 1957 році – народження дочки Марини
У 1964 році – народження сина Віктора
1966-1972 – завідувач відділу альгології

II період: «кафедра нижчих рослин»

1972-1985 – завідувач кафедри нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка
1973 – захист докторської дисертації
1974 – присвоєння звання «професор»
1985-1991 – професор кафедри ботаніки Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка; провідний науковий співробітник відділу спорових рослин Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР

III період: «Інститут ботаніки»

1991-2009 – провідний науковий співробітник відділів спорових рослин, фікології, ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
1991-2002 – відділ спорових рослин,
2002-2006 – відділ фікології,
2006-2009 – відділ ліхенології та бріології

13 березня 2009 року Н.П. Масюк не стало.

PROFESSOR, DR. SC., NADIYA PROKHORIVNA MASSJUK (1.10.1930–13.03.2009)

S. KONDRATYUK, T. MIKHAILYUK,
T. DARIENKO

A well known Ukrainian algologist (phycologist), leader researcher of M.H. Kholodny Institute of Botany of National Academy of Sciences, head of Department of Lower Plants of T.G. Shevchenko Kyiv State University, Dr. Sc., Professor, true scientist, talented teacher, highly educated and sincere person, Nadiya Prokhorivna Massjuk has died 13 March 2009 after long and painful illness.

Nadiya was born in 1930, 1 October, in Kyiv, in family of teachers, Prokhor Dmytrovych and Hanna Andrianivna Massjuk. After graduating secondary school in 1949, she studied on biological-soil Faculty of T.H. Shevchenko Kyiv State University with specialization on Dept of Lower Plants under supervising O.V. Topachevsky. After completing University course in 1954 Nadiya started post graduate course in Institute of Botany of Academy of Sciences of Ukraine. She has successfully defended candidate thesis «*Protococcalean algae of West Ukrainian Polessia water bodies*» in 1959. After post graduate course Massjuk worked in Institute of Botany from junior and senior researcher and head of Dept of Algology (between 1966-1972 years).

During thirteen years since 1972 Nadiya was a Head of Dept of Lower Plants of T.G. Shevchenko Kyiv State University. At that time she defended doctoral thesis «*Genus Dunaliella Teod.: morphology, taxonomy, ecology, geographic distribution and perspectives of practical usage*» in 1973. Massjuk has got a title Professor in 1974. When two departments of Lower Plants and Higher Plants were combined into

one in 1985 N. Massjuk has returned to M.H. Kholodny Institute of Botany, where she has been working as leader researcher in Dept of Spore Plants (till 2002), Dept of Phycology (between 2002 and 2006) and Dept of Lichenology and Bryology (after 2006 till her last days).

Massjuk's circle of scientific interests was extremely wide. N. Massjuk has always associated herself to Kyiv scientific school of morphologists, phylogenetic taxonomists and florists of spore plants which was founded by academician, Prof. D.K. Zerov and nurtured by him together with academician, Prof. O.V. Topachevsky and member-correspondent of Academy of Sciences of Ukraine, Prof. A.N. Oxner.

Her results in fields of taxonomy, floristics, ecology, evolution and physiological and biochemical peculiarities of green algae and their practical usage, have brought her international recognition. She has described about 50 new for science taxa of algae (one new Class Chlorodendrophyceae, new genera *Topaczewskiella* and *Pedinomonadopsis*, new subgenus *Pascheria* and section *Tertiolectae*, *Virides* and *Peirceinae* of the genus *Dunaliella*, as well as new for science species of the following genera *Chlamydomonas*, *Dunaliella*, *Hydriarum*, *Myochloris*, *Phyllariochloris*, *Polytoma*, *Pyrobotrys*, *Scenedesmus*, etc.) and has found more of 100 taxa new for algal flora of Ukraine and other countries of Eurasia.

A number of the following problems of general biological importance, i.e. problems of species concept, origin of eucariotic cell, place and role of algae in life evolution on the Land, study of photoreceptor systems and photomovement of monad algae, questions of botanical terminology and nomenclature were elaborated by N. Massjuk. Evolution concept of morphological type of algae was proposed, and new type of morphologic structure of algae was described; scheme of phylogenetic relations of all algal groups were elaborated, place of algae in the system of living organisms is determined (latter in cooperation of her student, Dr. Sc., Prof. I. Kostikov).

Massjuk is author and co-author of more than 270 scientific works of them 12 monographs, sixteen Manuals, Hand-books and School-books and 6 brochures and more than 160 scientific articles.

Among Massjuk's monographs the most well known are the following fundamental works, as «*Morphology, taxonomy, ecology, geographic distribution of the genus Dunaliella Teod. and perspectives of its practical usage*» (Kyiv, «Naukova dumka» publishing house, 1975), «*Evolution aspects of eucariotic algal morphology*» (Kyiv: «Naukova dumka», 1993), «*Algae in system of organic world*» (Kyiv, «Akademperiodyka» publishing house, 2002), «*Cell photomovement of Dunaliella Teod.*» (Kyiv, «Akademperiodyka», 2007). Among mentioned above Manuals, Hand-books and School-books «*Freshwater algae of Ukrainian SSR*» (Kyiv, «Vyshcha shkola» publishing house, 1984) is still one of the best Manual in Phycology in our country. Furthermore Massjuk had three certificates of authorship on industrial biomass increasing and obtaining of carotene and other substances from green algae of the genera *Dunaliella* and *Pedinomonas*.

Nadiya was scientific editor of a number of scientific monographs, member of Editorial Board of «Algologia» journal and reviewer of papers for Ukrainian Botanical Journal.

During last years Nadiya Massjuk worked on summarizing of the whole diversity of green flagellated algae of Ukraine and preparation of separate chapter of «*Algal Diversity of Ukraine*» (2000), and «*Algae of Ukraine*» (2011). Preparation of «*Manual of green flagellated algae of Ukraine*» and issue of «*Flora of algae of Ukraine*» devoted to the same group of green flagellated algae with which she has worked being too ill. Massjuk has completed four of five chapters of this issue and Dept of Lichenology and Bryology of M.H. Kholodny Institute of Botany has published this issue in 2010.

The characteristic feature of all N. Massjuk's publications is rather wide lists of references. So comparatively short paper with description of new class of Chlorodendrophyceae (Massjuk 2006) has list of 113 sources, while mentioned above N. Massjuk's monographs include between 500 and 800 references. It is illustration that author was tireless researcher who believed that data of all previous investigators should be treated with the same respect.

Pedagogic activity was especially important part of N. Massjuk's life. Being student of well known scientists-cryptogamists, Academicians, Profs.: D.K. Zerov and O.V. Topachevsky, Prof. Massjuk

was talented teacher indeed herself. She has tried to deliver to her pupils and students to be respectful to generation of her teachers and tutors, and the best traditions of home botany. N. Massjuk's talent of lecturer, fundamental knowledge, bright pedagogic abilities as well as care on creative growth of students found to make Dept of Lower Plants of Kyiv State University as «smithy» of researcher staff in fields of algology, mycology and lichenology at that time. Dozens of Doctors and Candidates of science are among graduated students of this Department who to take great pride in calling themselves as N. Massjuk's students. She was officially scientific advisor of six PhD thesis.

N. Massjuk evenly accepted to be one of the founders of Kyiv school of soil phycologists widely accepted among world society of phycologists.

Additionally to scientific interests Nadiya Massjuk always has been characterized by high patriotism, love to Ukraine and Ukrainian Language. She was sincerely happy of new publications on scientific terminology, reacting on latter by reviews. N. Massjuk was also talented reader. Who was able to choose the highest specimens in the endless ocean of modern belles-lettres, fiction. She sincerely shared her finding with friends and colleagues.

N. Massjuk was highly educated person indeed, who has brought her spiritual ideals during her whole life. Among these ideals she has thought highly of self-respect, decency in relations with colleagues and students, and profound respect for the whole generation of her teachers and tutors.

On behalf of N. Massjuk the following two algal taxa *Hyalogonium massjukiae* Kostikov and *Interfilum massjukiae* Mikhailyuk et al. were described.

Nadiya Massjuk, a prominent scientist and talented tutor, deeply honest, sincere, kind, and sympathetic person will retain in memory of her students and colleagues.

СПОГАДИ ПРО Н.П. МАСЮК

ПАМ'ЯТНІ ЗУСТРІЧІ З НАДІЄЮ ПРОХОРИВНОЮ

ЕЛЕОНОРА КОВАЛЬ

Вперше доля звела мене з Надією Прохорівною в смутні часи німецької окупації Києва, влітку 1942 року. Населення, яке залишилось, почало пристосовуватись до нових обставин, але звичка жити інакше ще не змінилась. Школи не змогли відновити роботу восени, бо це були дні, коли німці зайшли в зруйноване місто, в якому ніщо не функціонувало і виживання стало головною індивідуальною проблемою. Туга за звичним організованим способом життя не зникала ні у дітей, ні у дорослих. І от раптом з'явилися оголошення про відновлення роботи школи.

Ми з Надією Прохорівною до війни жили в різних районах і ходили до різних шкіл, але дітей в місті залишилось мало, тому ми опинились в одній школі, на вулиці Артема (на території Покровського монастиря). Класи формувались учнями довільного віку, і разом вчилися діти, які до війни закінчили 3-5 класів. Вчителі теж були різних спеціальностей, а нашим класом опікувалась Голубнича Мотрона Миколаївна – математик. Надія Прохорівна одразу почала цікавитись, чи будуть ще якісь інші предмети і саме цим запитанням привернула до себе увагу. Вона трималась дуже стримано, але впевнено, а в голосі відчувалась принциповість і вихованість. Стало ясно, що це лідер, – так воно було й далі, саме вона впливала на хід щоденних

подій у класі, – попрохала, щоб нам задавали додому не лише арифметичні задачки, а й вчити вірші та читати книжки. Завдяки їй нам задавали твори найвідоміших українських класиків, ми вивчили всім класом не лише «Поблискують черешеньки в листі зелененькім» Л. Українки, а й «Contra spem spero». Знаю, що цей твір був улюбленим, і вона декламувала його досить часто. Вивчили ми (в класі було 11 учнів) й слова пісень «У кожного в світі є сонце своє», «Повій, вітре, на Україну», «Заповіт» Т.Г. Шевченка, що для того часу було ризикованим виявом патріотизму. Стан у Києві був напруженим, виживання вимагало обережності і уваги, щоб не втрапити в якусь халепу. Німці жорстоко карали найменший супротив їх владі. У нас, «радянських» школярів, відношення до німців було як до ворога, але страх перед розправою за непокірність примушував бути в колективі дуже обережним, мовчазним і не піддаватися на розмови про своє відношення до обставин. Відкритих розмов у школі ні з вчителями, ані між учнями не виникало, патріотизм проявлявся мовчки, з повним розумінням небезпеки висловлюватись, але з певним натхненням вчити вірші. І це була заслуга Надії Прохорівни, її ініціатива. Ми з нею сиділи за однією партою, – так склалось само собою, – однак теж підкорялись цьому порядку, і наше порозуміння відбувалось на рівні погляду, посмішки, схиленої голови.

Так ми провчилися до кінця липня, і от раптом в школу приходять німецький офіцер з перекладачем і оголошує, що ми повинні не лише відвідувати школу, але й допомагати владі. А це значить, що з наступного дня маємо розпочати збір заживляючих лікарських рослин, – грициків, деревію та чистотілу, які необхідні для поранених німецьких солдат. Ми з Надією Прохорівною сприйняли це повідомлення з виглядом згоди й покори, але виїшли в той день зі школи разом і йшли так ще кілька кварталів, обдумуючи ситуацію, яка вимагала від нас особистого рішення. Нарешті зважились заговорити про наказ німця, розуміючи, що його виконувати не будемо. «Де ти збиратимеш ці рослини?» – запитала вона мене. Не задумуючись, я відповіла, що на своїх киянівських горах (узвишшях над вул. Гончарною та Киянів-

ським провулком), але якраз завтра їду в село. Надія Прохорівна розсміялась і відповіла, що вона також завтра від'їжджає. Більше в школі ми не з'явилися і чим скінчився цей «захід», не було в кого з'ясувати. А з Надією Прохорівною до кінця окупації ми не бачилися ...

Вдруге ми зустрілись в 1946 році на квартирі нашої вчительки, Мотрони Миколаївни Голубничої. Виявилось, що Надія Прохорівна прийшла її провідати, дізнавшись адресу у своєї тітки, яка працювала в тій же школі. На той час я провідувала Матрону Миколаївну досить часто, бо ще у війну з'ясувалось, що живемо майже поруч, через Львівську площу. Чоловік і син її загинули на фронті, рідних нікого не залишилось, вона ж часто хворіла, роки були голодні, а в мене був город. Радості від такої несподіваної зустрічі не було меж, – ми згадували, розповідали про свої новини, а потім читали вірші, які вивчили з Мотроною Миколаївною в «тій» школі. Домовилися зустрічатись, але якось не виходило. Я забігала до вчительки, коли випадав час, кілька разів на тиждень; Надія Прохорівна іноді також заходила. Коли ми так «перестривалися», то обмінювались привітаннями з бажанням зустрітись.

А зустрілись ми аж в 1950 році, випадково, на кафедрі нижчих рослин, куди я прийшла після вступу в університет. Хотіла вчитись на фізичному факультеті, але мої документи не взяли: була в окупації. З невеликого списку, куди могла піти, обрала біофак, бо там вчили фізику. Була вкрай розчарована і вже зібралась іти забирати документи, бо й на біофаці існували обмеження для таких, як я. Вчитись мене зарахували на кафедру нижчих рослин, про яку я нічого не тільки не знала, але й не чула. І от, – важко уявити моє здивування: в мене склалась думка про непривабливість цієї кафедри, а тут раптом зустріч з Надією Прохорівною, яка для мене вже давно стала беззаперечним авторитетом. Не одразу зрозуміла, що це вона... Струнка, елегантна жінка в білому халаті та біленькій «шапочці» швидко встала з-за столу, уставленому, крім мікроскопу, численними колбочками і, радісно посміхаючись, пішла мені назустріч. Вона не просто заперечувала, щоб я забирала документи, це

була серйозна розмова про життя, світогляд, ідеали, оцінку власних можливостей в реальній ситуації. Зупинити мене було дуже важко, вагалась, бо взагалі не мала уяви про життя наукових співробітників. Та Надія Прохорівна щодня бачилась зі мною, весь час повертаючись до того, що головне – реалізувати себе, мати мету, якої за конкретних наших умов можна досягти. Вона вже була на III курсі і працювала над курсовою, після лекцій залишалась в ботанічному музеї, де стояв її власний стіл. Я стала заходити до неї після своїх лекцій, а Надія Прохорівна показувала препарати водоростей і намагалась мене зацікавити. Та на мене більше враження справляли гриби, якими займалися співробітники тієї ж кафедри. Влітку студенти кафедри, на якій навчалася Надія Прохорівна, їхали на практику на Кавказ, і співробітники музею запропонували мені теж поїхати зі студентами і зібрати потрібні для музею експонати. Керувала практикою міколог Зінаїда Григорівна Лавітська, і за літо я звикла до думки залишитись на біофаці; а Надія Прохорівна продовжувала мене підтримувати і сприяти відчуттю, що я зможу стати біологом.

Впродовж цієї подорожі ми ще більше здружилися, ведучи бесіди на різні теми. Надія Прохорівна не лише знала, але й любила оповідати новели різних авторів, особливо І. Франка, Л. Українки, О'Генрі, Дж. Лондона, Г. Мопассана тощо. Вона так емоційно переповідала «Кінець казки», що я й досі пам'ятаю це враження. Її приваблювали сміливі, рішучі, волелюбні, безкомпромісні герої, – очевидно тому, що ці риси були притаманні їй самій. Вона мужньо вистояла і витримала всі випробування, була взірцем справжньої Людини, Матері, Науковця.

ПОЧАТОК ШЛЯХУ

Ольга Оксюк

Все почалося з Канівської практики. Надія Прохорівна перебувала на літній практиці після II, а я – після III курсу, збирала матеріал для курсової та дипломної роботи і вже визначилася зі спеціалізацією в галузі альгології. О.В. Топачевський запропонував Надії Прохорівні йти на кафедру нижчих рослин, вивчати водорості. Тому вона весь час нашого перебування в Канівському заповіднику Київського університету дуже прискіпливо розпитувала мене, чому я пішла на кафедру нижчих рослин і навіщо займатися дослідженням водоростей.

Зробивши свій вибір, Надія Прохорівна все життя цілеспрямовано і віддано йшла цим шляхом. Серйозне ставлення і невтомна праця дали їй змогу зробити вагомий внесок у розвиток як альгології, так і ботанічної науки взагалі.

Вже в студентські роки Надія Прохорівна була непересічною особистістю. Талановита, працелюбна, порядна, доброзичлива, вишукано гарна – вона користувалася пошаною і авторитетом у студентському колективі та серед професорсько-викладацького складу біологічного факультету. Надія Прохорівна була дуже сумлінною студенткою. Вчилася лише на «відмінно», успішно оволодівала навичками наукової роботи. Поряд з цим брала дуже активну участь у громадському житті.

Наукова робота студентів-альгологів була вельми інтенсивною. Цьому сприяли регулярні засідання ботанічного наукового гуртка, котрий об'єднував студентів кафедр нижчих і вищих рослин. Визначну роль відіграло співробітництво кафедри нижчих рослин з лабораторією альгології Інституту ботаніки Академії наук УРСР під керівництвом О.В. Топачевського. У складі групи альгологів були не лише аспіранти – випускники кафедри нижчих рослин, а залучалися до роботи й студенти,

починаючи з молодших курсів. У цей час в лабораторії альгології (в кімнаті на останньому поверсі будівлі по вул. Леніна 15) працювали разом Н.О. Мошкова, Н.В. Кондратьєва, Г.М. Паламар, Н.П. Масюк, О.П. Оксіюк та інші. Всіх нас об'єднував, навчав, опікував, виховував, вивів на широкий науковий шлях незабутній О.В. Топачевський.

Велике значення для наукового й життєвого становлення альгологів мали експедиції під керівництвом Олександра Вікторовича на водні об'єкти Поділля й Полісся. Ще будучи студенткою, Надія Прохорівна в 1950-1951 рр. брала участь в експедиціях: спочатку на річки Горинь, Іква, Стир, Случ, потім – на озера Західного Полісся – Світязь, Пісочне, Люцемир, Пулемецьке, Островенське, Луки та інші.

У 1955 р. у нас із Надією Прохорівною був стаціонар на озері Тур, де ми посезонно збирали матеріал для своїх кандидатських дисертацій. Мешкали ми у лісника, й господиня підгодовувала нас вареною картоплею, присмаченою шкварками і кисляком. Там же був плоскодонний човен, на якому ми впливали на озеро й відбирали альгологічні проби планктону, бентосу, обростань на вищих водяних рослинах.

Матеріали, зібрані на водоймах Полісся під час експедицій та стаціонару, стали основою кандидатської дисертації Надії Прохорівни по хлорококових водоростях. Далі був багаторічний плідний шлях на теренах науки й педагогічної діяльності.

У НЕЇ ВСЕ БУЛО ПРЕКРАСНИМ

Ірина Дудка

Травень 1957 року... Лише 4 роки минуло від уходу в інші світи могутнього диктатора, який правив країною майже 30 років поспіль. Ще не відбувся XX з'їзд КПРС з розвінчанням культу особи, ще не надрукований епохальний «Один день Івана Денисовича» О. Солженіцина, ще не існує терміну «шестидесятники»... Попереду багато різноманітних економічних реформ, політичних змін в системі управління державою, нечуваної еволюції і кардинальних зрушень у світогляді громадян колишнього СРСР.

Отже, на дворі – період затишшя перед грозою, перед буремними подіями кінця 50-х років ХХ ст. Проте життя, як завжди, буває. Особливо це було відчутно в студентському середовищі, якому в усі часи притаманне молоде завзяття, бажання охопити неосяжне, бути в епіцентрі подій. Саме у травневий розмай 1957 р., в Києві, осяяному білими свічками каштанів, огорнутому пахощами бузку, конвалій, півоній, відбулося моє знайомство з Надією Прохорівною Масюк. Безперечно, я знала цю красиву високу дівчину і раніше, адже вона спеціалізувалася як альголог на кафедрі нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, яку обрала і я для подальшої спеціалізації за фахом «мікологія». Проте між нами була, хоч і невелика, різниця у віці: Надія Прохорівна закінчила університет у 1954 р., коли я була лише на 2-му курсі. Тож, ми, студенти молодших курсів з кафедри нижчих рослин, знали Надію Прохорівну як гордість не тільки нашої кафедри, а й факультету в цілому. Її неодноразово ставив нам за приклад декан факультету, доцент нашої кафедри О.В. Топачевський (згодом академік НАН України). Відмінниця, талановитий молодий дослідник, яка неодноразово

виступала з цікавими доповідями на студентських конференціях, на засіданнях кафедри, альгогуртка, вона здавалася нам недосяжним ідеалом.

Ми ж на цей час ніякими досягненнями відзначитися не встигли, тому скоріше за все Надія Прохорівна про наше існування і не знала. І ось травень 1957 р. З подругою і одногрупницею Верунчиком Протопоповою (тепер професор В.В. Протопопова) ми готуємося у неї вдома, у великій квартирі старовинного будинку по вул. Велика Житомирська, 8-а, до чергового державного іспиту. Раптом телефонний дзвінок – на зв'язку Н.П. Масюк, на той час – вже аспірантка Інституту ботаніки АН УРСР. Вона виявила бажання зустрітися з нами і поговорити, як вона висловила, «на делікатну тему». Зустріч відбулася того ж дня і Надія Прохорівна обережно, але наполегливо розповіла нам, що моєю скромною особою зацікавився її двоюрідний брат Віктор, який побачив мене в університеті на змаганнях з художньої гімнастики. Він шукав приводу познайомитися зі мною і випадково дізнався, що його сестра принаймні може мене відшукати. Надія Прохорівна додала, що Віктор працює в Інституті електрозварювання АН УРСР, в нього є автомобіль «Москвич» (на той час велика рідкість для молодого хлопця!) і він хотів би нас показати. Щоб поновити в пам'яті, чи насправді Віктор був братом Надії Прохорівни, я нещодавно звернулася до її доньки Марини Володимирівни. Марина повідомила, що Віктор не тільки був двоюрідним братом мами, а й найщирішим другом. Вони товаришували втроєх – Віктор, ще один хлопець Юрій (загинув під час війни) і Надія, називаючи свій гурт «В'ЮН».

Веселі, безтурботні, відчайдушні, як тепер би сказали, «безбашенні» (не дивлячись на те, що в мене був хлопець, з яким я постійно зустрічалася), ми з Верунчиком без вагань закинули підготовку до екзамену і того ж вечора разом з Надією Прохорівною поїхали кататися на «Москвичі». Віктор на мене особливого враження не справив, а от Надія Прохорівна відкрилася з невідомого раніше боку. Вона вразила нас з Верунчиком знанням історії Києва, багато цікавого розповідала про старовинні будинки на Липках, про Видубецький монастир,

Києво-Печерську Лавру, повз які ми проїжджали. Виявилося, що в Надії Прохорівни відмінне почуття гумору: її спогади із студентського життя, пов'язані з нашими професорами, канівською практикою, зауваження щодо звичок наших факультетських викладачів були влучними, але водночас доброзичливими. Протягом всієї поїздки ми жартували, сміялися, милувалися темним нічним Дніпром, великими зорями. Насамкінець домовилися з Віктором про наступну зустріч після екзамену, але, оскільки я не прагнула продовження знайомства, ця зустріч не відбулася.

Після закінчення університету доля розвела учасників цієї нічної прогулянки по різних установах Києва. Знову я побачила Надію Прохорівну – як і раніше красиву, шляхетну, розумну, через 2,5 роки. У грудні 1959 р., після вступу до аспірантури відділу мікології Інституту ботаніки АН УРСР, я потрапила на засідання Вченої ради Інституту, де вона захищала кандидатську дисертацію, присвячену протококовим водоростям Західноукраїнського Полісся. Захисти тоді відбувалися у великій кімнаті дирекції (тепер це приміщення відділу флористики і систематики судинних рослин, яке займає група дослідників лікарських рослин). Залишилися в пам'яті лише окремі деталі: на фоні великих таблиць з рисунками і цифрами струнка чорнява дівчина з гладкою зачіскою спокійно і впевнено відповідає на численні запитання членів ради. Виступає один з її наставників, наш улюблений університетський професор А.М. Окснер. Пригадую, що Альфред Миколайович, завжди критичний і навіть іронічний, яким ми звикли бачити його в університеті, надзвичайно високо оцінив свою ученицю та її дисертацію. Він відзначив ентузіазм Надії Прохорівни, що допоміг їй не тільки долати труднощі експедиційної роботи в Західному Поліссі, а й виявити неабияку працьовитість під час камеральної обробки, самостійність і оригінальність думки в опрацюванні отриманих фактів. Цей захист став великим уроком для мене, аспіранта першого року навчання.

Надалі зустрічі з Надією Прохорівною, хоча ми і працювали в одному Інституті, були доволі епізодичними. Справа в

тому, що альгологи на той час мали робочі місця у невеличких одноповерхових будиночках на експериментальній базі Інституту в Феофанії, регулярного сполучення з якою в 60-х роках практично не було. До бази доводилося діставатися на попутках, а найчастіше – пішки. Отже, шлях до роботи і назад забирав багато часу і сил.

І все ж молодість брала своє, було багато енергії, запалу, потягу до спілкування і реалізації себе не тільки в науці. На початку 60-х років було організовано зведений хор молодих співробітників нашого Інституту та Інституту гідробіології АН УРСР, який тоді містився на вул. Володимирській, 44 (тепер в цьому будинку розташований Інститут географії НАН України). Керівником хору був старший науковий співробітник Інституту гідробіології Кость Костьович Зеров, відомий фахівець з вищої водної рослинності, рідний брат тодішнього директора Інституту ботаніки академіка Д.К. Зерова. К.К. Зеров захоплювався музикою з дитинства. Ось як згадує про цю його рису колега, Галина Сергіївна Білокінь, дружина професора Київського університету І.П. Білоконя: «Відчувалося, що він був закоханий у класичну музику і народну пісню. Мав приємний баритон і протягом багатьох років співав у хорі при Академії наук, стежив за всіма новинами оперового мистецтва» (Білокінь, 2004, с. 393–394). Ймовірно, така прихильність керівника до народної пісні значною мірою визначила репертуар нашого самодіяльного колективу. Ми співали чимало українських народних пісень, серед них «Ой, на горі два дубочки», «Летіла зозуля», «Ой, лопнув обруч біля діжечки» тощо. Тепер, через 50 років, що минули з тих часів, мені здається, що Надія Прохорівна відвідувала хор саме через те, що тут вона поринала в атмосферу рідної мови, її мелодійності та гармонії. Недарма вже в наш час колеги відзначали її патріотизм, любов до України, до української мови (Михайлюк и др., 2009). Репетиції хору відбувалися ввечері, після роботи, в невеличкому залі Інституту гідробіології. Попри завантаженість науковою роботою і далеку дорогу з Феофанії додому (Надія Прохорівна жила тоді в центрі, на вул. Саксаганського), вона завжди вчасно приходила на репетиції.

Одного разу К.К. Зеров повідомив, що будемо розспівувати пісню «Там, де Ятрань круто в'ється...», якої до того не було в нашому репертуарі, і запропонував Надії Прохорівні і мені заспівувати на два голоси. Надія Прохорівна мала несильний, проте дуже приємний, милозвучний голос, а головне – хороший слух, тонко відчувала мелодію, починала і вела заспів. Я, маючи нижчий голос, вступала з другого рядка куплету, а потім до нас приєднувався хор. З цією піснею ми брали участь в програмі святкових новорічних вечорів наших інститутів.

Безперечно, в репертуарі хору були і сучасні пісні, як тоді казали, «громадського звучання». Пам'ятаю, довго розучували пісню «Комсомольцы-добровольцы», в якій був такий співзвучний вимогам епохи приспів: «Комсомольцы-добровольцы, мы сильны нашей верною дружбой! Сквозь огонь мы пройдем, если нужно, пролагать молодые пути!» Що ж, на той час такі пісні в репертуарі були необхідні, особливо коли взяти до уваги, що керівник нашого хору К.К. Зеров – брат репресованого і емігранта (Миколи та Михайла Зерових) – «у Першому відділі був на особистому рахунку» (Білокінь, 2004, с. 293), а в складі хору – чимало комсомольців і членів КПРС, серед яких були і ми з Надією Прохорівною.

Вважаю за можливе згадати цей факт, оскільки наступна наша співпраця з Надією Прохорівною проходила вже не на культурній, а на партійній ниві. На початку 60-х років ХХ ст. нас обох обрали членами партійного бюро Інституту, де на Надію Прохорівну були покладені обов'язки заступника секретаря партбюро з ідейно-виховної, а на мене – з організаційної роботи. Слід відзначити, що Надія Прохорівна до цього доручення ставилася з надзвичайною відповідальністю, виявляла творчу ініціативу, організувавши планування тематики всіх форм політнавчання, постійні відвідування філософських семінарів, політичних і економічних гуртків, які діяли в системі політосвіти Інституту.

Згадуючи про роботу Надії Прохорівни у складі партбюро Інституту, хотілося б розкрити ще одну важливу рису її особистості: далекоглядність, навіть прозорливість, уміння виділити

головні аспекти життя і діяльності науковця. Вочевидь, потрапивши до партбюро, Надія Прохорівна зсереди побачила заформалізованість, а отже і безперспективність партійної роботи в академічних інститутах, головним завданням яких завжди було розв'язання фундаментальних наукових проблем, поєднане з вирішенням невідкладних практичних завдань. Ставши на самостійний шлях, Надія Прохорівна визначила наукову роботу головним напрямом свого росту, розвитку і професійного становлення як спеціаліста-альголога вищої кваліфікації. Прагнення досконалості в будь-якій сфері людської діяльності, а особливо – в науці, вимагає цілковитої зосередженості, концентрації на об'єктах вивчення, повної віддачі часу, сил, енергії. Отже, Надія Прохорівна з власного досвіду зробила правильний висновок про недоцільність поєднання інтенсивних наукових досліджень з громадською діяльністю, витрачанням свого дорогоцінного часу на сумнівні проекти. Як людина розумна, тактовна, врівноважена, вона під слушним приводом (переїзд до нового помешкання, наданого їй родині Інститутом у новому будинку в Феофанії), не погодилась на повторне обрання до партбюро. Як показав час, це був єдино вірний крок, що дозволив Надії Прохорівні реалізувати свої наукові задуми. Вже в 1973 р. вона захистила докторську дисертацію «Род *Dunaliella* Teod.: морфология, систематика, географическое распространение и перспективы его практического использования», яка стала фундаментом її багатопланового наукового доробку.

Після цього наше спілкування з Надією Прохорівною увійшло до «стадії анабіозу». З одного боку, проживаючи і постійно працюючи в Феофанії, Надія Прохорівна з'являлася в Інституті на вул. Репіна (тепер Терещенківська, 2) нечасто: на засідання Вченої ради і партзбори. З іншого боку, народження дитини (у 1962 р.) спричинило мою досить тривалу відсутність в Інституті. В 1966 р. Надія Прохорівна обійняла посаду завідувачки відділу альгології (Царенко, Виноградова, 2009). Ці обов'язки забирали в неї багато часу і не лишали можливості для спілкування з колегами з інших відділів. Після виходу з декретної відпустки мені довелося зосередитися на завершенні кандидат-

ської дисертації (1965 р.), що також не дозволило приділяти достатньо уваги іншим справам.

У 1972 р. Надія Прохорівна перейшла до Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, очоливши кафедру нижчих рослин. Отже, здавалося, що наші шляхи розійшлися. Та життя значно складніше, ніж уява людини. Недарма у англійців є приказка «never say never». Наприкінці 1977 р. нарешті подана до захисту моя докторська дисертація, присвячена морфології, систематиці, еволюції, географічному поширенню і еволюційним передумовам виникнення водних гіфоміцетів. Голова спеціалізованої ради по захисту докторських дисертацій при Інституті ботаніки АН УРСР, академік К.М. Ситник, пропонує, щоб в якості офіційних опонентів були запрошені провідні мікологи тодішнього Радянського Союзу: академік АН Естонії Е.Х. Пармасто і академік АН Вірменії Л.Л. Осипян. Я погоджуюсь, але несміливо натякаю, що робота все ж таки присвячена водним грибам, а обидва запропоновані опоненти – спеціалісти з наземних грибів. І тоді К.М. Ситник виголошує: «Беріть третьою професора Масюк! Вона ж альголог, розбереться у Ваших водних грибах.» Так моя дисертація потрапила до рук Надії Прохорівни і був щасливий час роботи з опонентом: Надія Прохорівна приділяла моїй дисертації і мені максимум уваги. Її поради, зауваження, міркування, що переважно стосувалися структури доповіді на захисті, були влучними, доречними, висловленими в надзвичайно тактовній та інтелігентній формі. Спогади про спілкування з Надією Прохорівною з приводу моєї дисертації зберігаються в моїй пам'яті як найдорожчі, найцінніші. Надія Прохорівна одразу полонила мене як справжній науковець-інтелектуал, з притаманним їй неординарним мисленням, як вимоглива і водночас доброзичлива людина. При підготовці доповіді я врахувала більшість її пропозицій. Присутні на захисті відзначали струнку, неперевантажену зайвими подробицями структуру доповіді, чим я зобов'язана саме Надії Прохорівні.

Та найбільший подарунок, який до захисту зробила мені Надія Прохорівна, був ще попереду. Захист призначений на 24 січня 1978 р. І раптом університет на середину січня виділяє

Надії Прохорівні давно очікувану путівку до санаторію на Закарпатті, де є необхідна Надії Прохорівні лікувальна мінеральна вода. Але я не встигла запанікувати, як Надія Прохорівна повідомила мені, що вона вже придбала квитки і приїде спеціально на день захисту, а наступного дня повернеться до санаторію. Все так і сталося: пам'ятаю, як зустріла Надію Прохорівну при двадцятиградусному морозі на Київському вокзалі; в робочій кімнаті нашого відділу Надія Прохорівна попросувала сукню... І ось уже захист. Позаду доповідь, питання, виступ двох опонентів. Виходить на кафедру Надія Прохорівна і зал уважно слухає глибокий логічний аналіз здобутків і прорахунків дисертанта (тобто моїх), викладений вишуканою російською мовою, якою Надія Прохорівна володіла досконало. А я зачаровано дивлюся на видатного вченого-альголога, непересічну особистість, чарівну жінку, яка стала для мене уособленням справжньої української краси.

Очевидно, моя дисертація таки привернула увагу Надії Прохорівни. Після захисту вона неодноразово запрошувала мене виступати з доповідями про різні групи водних грибів на засіданнях студентського гуртка. Збереглася одна фотографія тих часів, де Надія Прохорівна і я слухаємо студентську доповідь на засіданні гуртка. Згодом, у 1980 р. Надія Прохорівна запропонувала мені підготувати спецкурс «Екологія грибів», який я читала студентам кафедри майже 10 років. Тоді ми часто зустрічалися з Надією Прохорівною і кожного разу я думала: «А як би вчинила я, коли б виникло питання перервати відпочинок і їхати на чийсь захист?» Мені соромно, але я й досі не можу дати однозначну відповідь.

Надія Масюк не була моєю близькою подругою, але її ім'я дороге мені як приклад високого служіння науці, мудрої, порядної, красивої зовнішньо і внутрішньо людини, справжньої патріотки України. Такі особистості, як Надія Прохорівна, є гідним прикладом для наслідування найкращих людських рис.

ВІРНА ДОЧКА УКРАЇНИ

ЛАРИСА ПАРТИКА

Про Надію Масюк як видатного вченого і педагога, про її внесок у розвиток альгологічної науки напишуть колеги-альгологи та її учні. Мені ж хочеться згадати Надію Прохорівну як непересічну людину, справжню особистість, щиру українку і патріота, з якою мені пощастило досить часто і близько спілкуватися в останні роки її життя. Надія Прохорівна була людиною принциповою, бездоганно чесною, незалежною у своїх поглядах. Вона завжди мала свою думку і висловлювала її відверто та сміливо. Можливо, такі риси характеру трохи навіть шкодили їй, бо для керівництва, та навіть і колег, такі люди є певною мірою «незручними», розумних і незалежних не дуже полюбляють.

У своїх спогадах про М.Ф. Макаревич, згадуючи її незалежність, сміливість, вимогливість до себе і до своїх учнів, Надія Прохорівна писала: «... її постать якось не вписувалась в «інтер'єр» радянської наукової установи. Нагороди, премії, почесні звання, ордени і медалі, незважаючи на загально визнаний науковий авторитет і незаперечні наукові досягнення, обходили її стороною. Проте вона тим не переймалася». Ці слова можна повністю віднести до самої Надії Прохорівни, яка також цим не переймалася. Вона знала собі ціну, знали її колеги і не лише в Україні.

Надія Прохорівна була не тільки видатним ученим, але й чудовим лектором і прекрасним оратором. Її виступи на засіданнях вченої ради Інституту та інших наукових зібраннях відзначалися широкою ерудицією, глибокою думкою, строгою логічністю і водночас – простотою. Вона промовляла вишуканою українською мовою, яка з її вуст звучала особливо красиво. А виступами – спогадами про своїх учителів – Д.К. Зерова, А.М. Окснера,

О.В. Топачевського, можна було заслухатись. Надія Прохорівна віднаходила особливі слова, які йшли з глибини душі чи то від самого серця, поєднувала їх так, наче влітала квіти у надзвичайно гарний вінок. Говорила вона схвильовано, переконливо – її слова проникали в душі слухачів, не залишаючи байдужим жодного присутнього.

Пригадую її виступ на презентації книжки «Родинне вогнище Зерових», яка відбувалася 2004 року в приміщенні Літературного музею. Там були присутні українські письменники, поети, критики та літературознавці, які говорили головним чином про Миколу і Михайла Зерових – талановитих поетів, перекладачів і літературознавців. Сказала тоді своє слово і Надія Прохорівна, яка присвятила свій виступ Дмитру Костьовичу Зерову – видатному вченому-ботаніку. Він був далекий від поезії, але родинна зеровська талановитість виявилась у нього так само яскраво, як і у братів. Надія Прохорівна з великим піднесенням говорила про Дмитра Костьовича – Людину, Вченого, Академіка, Вчителя. Вона високо оцінила величезний вклад Дмитра Зерова у розвиток багатьох напрямів ботанічної науки, відзначила безмежну відданість своїй справі, природну обдарованість і надзвичайну працездатність. Сказала також і про його людські якості – високу інтелігентність, чуйність і доброзичливість. Виступ був таким проникливим і зворушливим, що усі присутні їй довго аплодували.

Надія Прохорівна любила і досконало знала українську мову, завжди розмовляла нею, вважаючи рідною. Навіть у радянські часи, коли все українське не було в пошані, вона читала лекції студентам Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка лише українською, хоча за це, як вона згадувала, їй перепадало від керівництва.

Вона була всебічно освіченою людиною. Любила художню літературу, поезію, мистецтво. Мені доводилося бувати з нею на літературних вечорах, присвячених українським письменникам, поетам. Їй дуже подобалися вірші Ліни Костенко. Знаючи напам'ять і часто цитуючи багато віршів поетеси, Надія Прохорівна називала її сучасною Лесею Українкою.

Такі вечори організовував і вів Євген Олександрович Сверстюк, який у 1965-1971 роках працював відповідальним секретарем «Українського ботанічного журналу». Євген Олександрович знає науковців старшого покоління нашого Інституту, між ними – і Надію Прохорівну, яку дуже поважає. Він інколи запрошував її на літературні вечори та на презентації своїх книжок, а Надія Прохорівна, у свою чергу, запрошувала мене, і ми разом відвідували ці вечори. Там виступали читці, співаки, зокрема Ніна Матвієнко, спів якої дуже подобався Надії Прохорівні. Бували ми разом і на концертах хорового співу, слухали чоловічий хор ім. Ревуцького, хор «Гомін», яким керує великий ентузіаст української народної пісні Леопольд Яценко.

Надія Прохорівна любила Україну і вболівала за її долю. Пам'ятаю, як вона раділа подіям у листопаді-грудні 2004 року. Вона тоді хворіла і не могла бути на Майдані, але радила і просила, щоб я ходила туди і по телефону розповідала їй, що там відбувається. Можливо, дякуючи цьому, ми тоді майже кожного дня спілкувалися, хоч і по телефону.

Під час виборів (чи то до Верховної ради, чи президента або мера) ми обговорювали кандидатури, радились, за кого голосувати. Коли певний кандидат в мене викликав сумнів, Надія Прохорівна переконувала мене: «Він же справжній українець і патріот». Для неї це був найвагоміший аргумент. Вона сама завжди була справжньою – великим патріотом, вірною дочкою України.

ПРОНЕСЛА В СЕРЦІ ТЕ, ЩО НЕ ВМИРАЄ

ГЕННАДІЙ ФЕСЕНКО

Мало, дуже мало довелося спілкуватися з Надією Прохорівною, але навіть з тих коротких бесід і кількох листів, що маю від неї, розумію, якою цілісною, видатною особистістю вона була. Таким і зберігся її образ у пам'яті.

Школяру, мабуть, завжди запам'ятовується перша вчителька, а студенту – найталановитіші викладачі. Перше справжнє захоплення від лекцій я відчув, коли курс нижчих рослин нам почала читати Надія Прохорівна. 1972 р. в університеті імені Тараса Шевченка. Спокійна, виважена лекторська манера, докладність і чіткість робили зрозумілими будь-які теми, що стосувалися водоростей. До студентів завжди приходила скромно і водночас ошатно вбрана викладачка, з упевненістю і гідністю в поставі, рухах і мові. Та надусе мене вражала мова Надії Прохорівни. Її українська була взірцевою, не формально-книжною чи механічно завченою, а органічною, природною. Було очевидно, що в її слові променить найкраще з надбань української мовної культури і успадкована вона від діда-прадіда. Такого викладача хотілося слухати і слухати.

На практичних заняттях з нижчих рослин манера спілкування Надії Прохорівни зі студентами була менш офіційною. Вона могла трохи пожартувати, необразливо зіронізувати. При усій наполегливості, з якою вона вела ці заняття, в ній вбачалася природна лагідність. Її блакитні очі при нагоді посміхались; не можу пригадати, щоб вона когось зі студентів сварила. Перед завершенням читання свого курсу вона якось поцікавилася, чи не хотів би я спеціалізуватися з нижчих рослин. Ще в школі у мене було більше цікавості до тваринного світу і, можливо, я

вчинив нерозважливо, відмовившись від її коректного натяку на те, щоб стати альгологом.

У 1980-х роках Надія Прохорівна залишила викладацьку роботу в університеті. З того часу я про неї лише чув від колег зоологів, ніколи не забуваючи як талановитого викладача.

Утім, більше ніж через 30 років доля призначила мені зустрітися з нею. У дні Помаранчевої революції, пройнята вірою людей у самих себе, у здійснення своїх найкращих устремлінь, Надія Прохорівна була душею на Майдані, а через свою доньку Марину передавала кошти на його підтримку. Тоді я не знав, що вона вже була важко хворою, що для стримування недуги їй постійно були потрібні дорогі ліки. Обмін враженнями з Мариною про тодішні події та університетські спогади підтвердили щире переконання, яке безперечно сформувалося, спочатку підсвідомо, ще у студентські роки. Моя Вчителька, безмежно віддана своєму народу, не на словах, а серцем вболіває за долю України і ладна стати на її захист. Власне, вона сама була одним з найкращих, світлих уособлень нашого народу.

Мабуть, бажання нагадати про себе вчителю, що став для мене ще в юності світоглядно визначальною особистістю, підказало передати Надії Прохорівні дві свої орнітологічні роботи. За якийсь час мені переказали, що її особливо зацікавила робота з української орнітологічної номенклатури. Виявилося, що наш науковий інтерес до вітчизняної системи назв рослин і тварин – спільний.

Захотілося зустрітися зі своїм вчителем. Самопочуття Надії Прохорівни було хитким, і, можливо через це, зустріч відкладалась. Завітав я до неї в Інститут ботаніки улітку 2005 р. Хвилювався дуже. Зустріла вона мене біля скромного робочого столу.

Щемливе відчуття: минуло років-років від мого студентства. Не чесно було б сказати, що моя вчителька зовсім не змінилася. Та споважніла вона зовсім незначно, а погляд той самий – спокійний, уважний, блакитний. У рухах неквапливість. Чи то додалося втомити? А в розмові проступає та сама жвавість думки.

Я прийшов з квітами. Її трохи здивували принесені гвоздики. Але хіба міг я прийти без них до вчителя? Чи то був подив незвичністю ситуації? Спливло стільки літ...

Наша розмова точилася навколо питань української природничої номенклатури, Надія Прохорівна розпитувала про мої погляди, плани. Власне, то була розмова однодумців - можливо з дещо відмінними підходами у вирішенні питань, але таких, що легко порозуміються. Таке спілкування додає наснаги ще більше братися до роботи.

Це була остання моя зустріч з Надією Прохорівною. Потім ми кілька разів перемовлялись по телефону і було п'ять її листів до мене.

Одного разу вона передала мені свою статтю «Про номенклатуру вищих таксонів водоростей і грибів в українській ботанічній літературі». Відсутність автентичних українських назв мікроскопічних водоростей змушувало створювати українську транслітерацію на основі латини, що було цілком природним. Мене приголомшив доданий до статті коментар Надії Прохорівни: *«За цю статтю я мала неприємності, бо наше високе начальство вважало і зараз вважає, що української ботанічної номенклатури не було, нема і бути не повинно...»*. Це коментар, зроблений у 2005 р., коли Україна-Русь була вже майже 15 років незалежною. Як же боляче Надія Прохорівна сприймала таке ставлення до рідної мови, відчуваючи відповідальність перед своїм народом, маючи справжню національну гідність.

Втішно було, що Надія Прохорівна не заперечила, коли я присвятив їй вірш «Українська мова – мова руська». Вона не була марнославною, отже поділяла думки, виражені у вірші. В її листах до мене – роздуми й побажання, оцінки і надії з лейтмотивом: *«Думайте!»*.

Шкодную, що спілкування наше було коротким. Та тільки з нею пов'язане відчуття, про яке, перефразовуючи Лесю Українку, можна сказати – вона мала в серці те, що не вмирає.

НАЙВИЩА ОЦІНКА УЧИТЕЛЯ

СЕРГІЙ КОНДРАТЮК

Вимогливість до себе та самодисципліна

Очевидно, одним з життєвих принципів Н.П. Масюк як Педагога була надзвичайно висока вимогливість до себе. Що, у свою чергу, захоплювало її учнів, колег, і було передумовою того, у чому всі вбачали в Надії Прохорівні приклад для самих себе (див. спогади Михайлюк Т.І. та Дарієнко Т.М., Фесенка Г.В. тощо).

З автором цих рядків трапився досить повчальний випадок ще в студентські роки, коли Н.П. Масюк призначила зустріч для обговорення курсової роботи. Це було на короткій перерві між другою і третьою «парами». Мої вибачення у зв'язку з запізненням на цю зустріч Надія Прохорівна залишила поза увагою, а зразу ж повела мову про справу. Мені назавжди запам'яталось відчуття провини за те, що Надія Прохорівна, надзвичайно завантажена викладанням, різними організаційними справами на кафедрі та факультеті, була на місці зустрічі в точно призначений час, з розгорнутою курсовою і цілим переліком питань, зауважень, які мала пояснити чи обговорити. При цьому вона висловила свої враження в цілому про роботу – що в ній добре, а що може бути покращене.

Розуміння того, що студент (як дуже «вільна» людина в порівнянні з професором, завідувачем кафедри) не має ніякого морального права на запізнення або бодай якісь інші порушення домовленостей з професором, прийшло вже пізніше, після цієї зустрічі, хоча Н.П. Масюк з цього приводу не промовила жодного слова. Однак, як дуже делікатна людина, вона дала зрозуміти, що ми мусимо дорожити кожною хвилиною нашого

життя, якщо хочемо встигнути щось зробити. Тому в подальшому я не мав права навіть припустити думку про можливість не дотримання слова.

Висока вимогливість Надії Прохорівни до себе спричиняла і деякі незручності, особливо в останні роки її життя. Оскільки вона не бажала, щоб її бачили у стані, коли хвороба особливо дошкуляла їй, ми не мали змоги зустрічатися. Вона працювала вдома і ми лише зрідка спілкувались по телефону. На жаль, Надія Прохорівна не погоджувалась ні на які умовляння, щоб відвідати її вдома для обговорення особистих питань.

Постійне оновлення

Як і для більшості студентів біологічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, наше знайомство з нею відбулося на першому курсі, на лекціях загального курсу «Нижчі рослини». Без перебільшень можна сказати, що ми були зачаровані лекціями Надії Прохорівни. Сам лектор, дуже приваблива жінка, завжди опатно, зі смаком одягнена, була дуже стриманою і водночас простою. Вона давала такий позитивний «заряд», що значна кількість студентів-першокурсників захоувалась в те різноманіття спорових рослин та грибів, про які розповідала Надія Прохорівна.

Щодо її лекцій, то мені вони дуже подобались своєю логічною витриманістю, простотою викладу, але водночас – великою насиченістю новим фактичним матеріалом. Автор цих рядків ще зі шкільних років привчений писати повні конспекти лекцій, інколи навіть використовуючи досвід стенографування. Тому була майже повна впевненість у тому, що конспекти Н.П. Масюк є найповнішими. Очевидно, моє захоплення її лекціями передавалось від курсу до курсу, і тому прохання студентів з молодших курсів про користування конспектом лекцій було звичним. Однак десь на курсі четвертому я був дуже вражений тим, з якими словами мені повернули конспект. Було сказано, що конспект є дуже неповним і взагалі там наведена «стара класифікаційна система», яку Надія Прохорівна згадувала лише побіжно, як таку, що вже застаріла.

На той час моєю першою реакцією було нерозуміння, як таке могло статись, і навіть образа. Тепер, вже маючи власний досвід читання лекцій зі спецкурсів в університеті, той випадок сприймається без будь-якого подиву. На жаль, в ті студентські роки ми не розуміли, що Надія Прохорівна щорічно вносила доповнення і корективи відповідно до найновіших відкриттів, змін класифікації тощо. І згаданий період в три-чотири роки виявився досить тривалим для зміни певної частини лекційного курсу (див. також спогади Доліна В.В.). На превеликий жаль, природа людини влаштована так, що багато речей ми починаємо розуміти лише тоді, коли маємо власний життєвий досвід у подібних ситуаціях. До того ж ми сповна починаємо усвідомлювати значення окремої людини в нашому житті лише тоді, коли більше ніколи не зможемо з нею зустрітись.

Доброзичлива підтримка протягом усього життя

До сьогодні вихованці кафедри нижчих рослин пам'ятають, як Надія Прохорівна неодноразово, на прикладах з життя її вчителів і наставників розповідала, як вони відносились до тих студентів, які виявляли інтерес до ботаніки, зокрема – вивчення спорових рослин та грибів.

Так, нам неодноразово на засіданнях студентського гуртка (які, до речі, ніколи не пропускала Надія Прохорівна) доводилось чути про те, що Д.К. Зеров або О.В. Топачевський ніколи не дозволяли собі «привселюдної» (нищівної або образливої) критики студентських робіт. Лише десь наодинці (вже після засідання) Д.К. Зеров міг висловити якісь критичні зауваження щодо роботи в дуже делікатний і ввічливий спосіб. Однак, як правило, «зауваження» частіше звучало, як порада і було спрямоване на покращення роботи в цілому чи окремих її розділів, на уникнення наявних недоліків.

Без сумніву, Надія Прохорівна прекрасно володіла подібними прийомами підтримки молодих науковців (див. також спогади Михайлюк Т.І. та Дарієнко Т.М. про принцип «похвалити, а потім покритикувати»). Уміла дуже влучно, точно сформулювати, в чому найважливіші здобутки доповідача. І дуже тактовно

чи навіть непомітно, без особливого акценту тут же пропонувала свою допомогу у вигляді дружніх порад.

Вона прекрасно розуміла значення підтримки перших кроків у науковій кар'єрі. Дуже слушні, влучні її слова сприймалися як найвища похвальба. Після чергової м'якої і дуже доброзичливої критики окремих неточностей або огріхів у нас було одне бажання: якнайшвидше виправити помилки. Часто навіть виникало здивування – як могло статись, що сам не помітив таких зрозумілих речей раніше. Тому її зауваження завжди сприймалися з вдячністю.

Саме щирий інтерес до результатів роботи, слова підтримки та порада дуже досвідченого фахівця були тими важелями, стимулами, що окрилювали, давали упевненість в обраній життєвій позиції. Можливо, в цьому відповідальному інтересі та підтримці зацікавлених студентів і був секрет успіху, багато в чому спільного для Надії Прохорівни і її вчителів – Д.К. Зерова, О.В. Топачевського, А.М. Окснера. Тому наша кафедра змогла отримати такі високі здобутки у вивченні різноманіття, екології, фізіології нижчих рослин.

Постійний і щирий інтерес

Ще з перших лекцій відчувалась величезна дистанція між професором і студентами. Однак, Надія Прохорівна була набагато демократичнішою, в найкращому розумінні цього слова, лагіднішою до студентів, що виявляли інтерес до вивчення нижчих рослин. У мене особисто викликали захоплення кілька рис Надії Прохорівни як Науковця і Педагога. Одна з них – спільна як для наукових досліджень, так і для виховної роботи. Вона постійно вела не тільки облік найновішої літератури з вивчення водоростей, нижчих рослин в цілому, але також постійно поповнювала відомості про те, де (у яких установах) і яких вершин (чи то за посадами, чи за званнями) досягають вихованці нашої кафедри.

За студентських років, коли ще не з'явилися комп'ютери, а робота з літературою була пов'язана з великими масивами бібліографічних карток, у мене була підозра, що у Надії Про-

хорівни є спеціальна картотека вихованців кафедри. Завжди викликало захоплення, з якою гордістю і щирою радістю за їхні успіхи вона розповідала про випускників кафедри, що працювали з водоростями чи грибами по різних установах у багатьох галузях народного господарства.

Збір та узагальнення відомостей про випускників кафедри є дуже трудомісткою справою, потребує постійних напружених пошуків. Однак, Надія Прохорівна завжди згадувала про вихованців кафедри так невимушено і часто, що це здавалося дуже природним і зрозумілим.

Для неї цілком природним був щирий інтерес до стану справ її учнів, колишніх аспірантів, вихованців кафедри. Часто раділа їхньому подальшому науковому зростанню, а також при нагоді висловлювала поради чи побажання, як краще і з ким можна консультиватись у тих чи інших питаннях.

Надія Масюк не була офіційним науковим керівником чи то опонентом моєї кандидатської дисертації. Однак вона дуже детально ознайомилась як з кандидатською, так і з докторською роботами, а зовсім недавно – з рукописом останньої монографії. Для мене особисто слова підтримки Надії Прохорівни були чи не найважливішими, адже вона робила все це як вчений-ентузіаст, а не за службовим обов'язком.

І сьогодні лишилися роздуми, чи вистачило достатньо мудрості на той час висловити свою вдячність Надії Прохорівні за її допомогу, за ту підтримку, а найголовніше – за дуже цінні рекомендації: як можна покращити окремі розділи, зробити «стрункішою», «завершенішою» та «логічно витриманою» всю роботу.

У 2000-х роках, завдяки її порадам і побажанням, монографія «Лишайники як індикатори навколишнього середовища України» (опублікована в 2008 році) була доповнена важливими розділами, зокрема – таблицею визначення лишайників, найважливіших для індикації стану довкілля України. Тому я з глибокою вдячністю буду пам'ятати постійну і щирю підтримку, увагу з боку свого Вчителя, яка допомогла у формуванні мене як науковця.

Також дуже приємно згадати, як вона знаходила теплі слова, вміла виявити чуйність та підтримку, коли йшлося про рідних. Так, ще в студентські роки, коли я був засмучений важким станом здоров'я своєї матері, Надія Прохорівна дуже просто розв'язала ситуацію, запевнивши, що все буде добре, сказавши: «Адже ваша мама така ще молода», маючи на увазі, що моя мати на кілька років молодша від неї самої. Чи то було сказано в потрібну хвилину, чи з необхідною впевненістю, однак і до сьогодні пам'ятається ця розмова такою, що справді душевно заспокоїла, дала надію на краще.

Ораторське мистецтво

Без сумніву, вона прекрасно володіла мистецтвом оратора. Таке враження справляли всі наші зустрічі, коли Надія Прохорівна виступала перед аудиторією, починаючи з лекцій на першому курсі і до коротких промов на наукових зібраннях в Інституті чи в НАН України. Говорила і спілкувалася, на перший погляд, просто і доступно кожному присутньому, але водночас охоплювала думкою все, про що була мова, дуже влучно і всебічно. Тому неодноразово ми мали нагоду переконатися, як при обговоренні різних наукових чи науково-організаційних питань на засіданнях вченої ради Інституту, після її виступів було дуже важко щось додати. Як правило, це була дуже влучна і точна характеристика доповіді, порядку денного, чи то актуального питання. Виступи Надії Прохорівни завжди вирізнялися логічним викладом і всебічним аналізом. При цьому вражало, що часто такі виступи готувались дуже швидко, власне під час засідання, або взагалі вони були майже імпровізованими, без будь-якого часу на обдумування... Це є безумовним свідченням справжнього хисту Надії Прохорівни до спілкування з будь-якою аудиторією, її контактності, комунікабельності, а головне – щасливої здатності порозумітися як з однодумцями, так і з опонентами.

Висока інтелігентність і шляхетність

На жаль, у зв'язку зі змінами «системи цінностей» у суспільстві, останнім часом в деякі терміни, які донедавна були однозначними, нині вкладається дещо інший сенс. У зв'язку з тим, що в нашому оточенні все менше і менше можемо бачити високо інтелігентних, шляхетних людей, загальне розуміння цих термінів теж зазнає суттєвих змін. Однак, на наше щастя, ми мали можливість «доторкнутись» до них, безпосередньо спілкуватись з такими особистостями. Така риса, як шляхетність (російською – «благородство») означає високу моральність, самовідданість, чесність та відкритість. Термін «інтелігентна людина» означає не лише приналежність до групи розумової праці, а й у цілому – наявність великої внутрішньої культури. Науковців та педагогів з такими рисами, можна, на жаль, зустріти сьогодні не дуже часто. Подібна ж ситуація була і в 1960-ті та 1970-ті роки, коли нашому поколінню випало навчатись у школі та вузах. Тому ми, молодь, з глибокою шаную сприймали розповіді про покоління українських вчених, які були носіями цих чудових рис. Однак, на превеликий жаль, тільки сьогодні ми розуміємо, що донести до нашої свідомості розуміння цього феномену могла лише така ж шляхетна та високо інтелігентна особа. Справді, нам дуже пощастило, що ми мали нагоду спілкуватися з такими викладачами, як Надія Прохорівна Масюк.

Не можу з упевненістю стверджувати, що власне таку рису, як шляхетність, ми обговорювали з Надією Прохорівною, згадуючи А.М. Окснера або інших її вчителів.

Особисто я не мав щастя знати А.М. Окснера, але від багатьох колег, які працювали з ним, зокрема – О.Б. Блюма, Є.Г. Копачевської, Н.Г. Безніс, І.В. Юдіної, І.Л. Навроцької, я чув розповіді про цю чудову якість Альфреда Миколайовича (шляхетність), яку на той час навіть було важко описати. Після відкриття справжнього графського походження А.М. Окснера його кращі властивості стали ніби природними, більше зрозумілими. Слід зазначити, що риси шляхетності та високої інтелігентності були спадково притаманні й Надії Прохорівні.

У мене була нагода найбільше спілкуватись з Н.П. Масюк у два різні періоди її наукової та науково-організаційної діяльності – у 1970-і, коли вона завідувала кафедрою нижчих рослин, і у 1990 та 2000-і роки, період її роботи у відділі спорових рослин та відділі ліхенології та бріології. Спільною ознакою цих двох періодів було те, що попри значну відстань у часі, Надія Прохорівна залишалась такою ж привітною і доброзичливою, готовою завжди допомогти порадою і терпляче вислухати. Разом з тим вона була дуже гордою і духовно незламною, привабливою і мудрою жінкою.

Спадкоємність поколінь

Іноді запитують, чому автор цих рядків докладає багато зусиль, щоб гідно популяризувати, показати масштабність і навіть велич фігури відомого українського ліхенолога, професора, доктора біологічних наук, члена-кореспондента АН УРСР, заслуженого діяча науки України А.М. Окснера. Адже автор не міг особисто знати Альфреда Миколайовича. Якийсь час це запитання залишалось без відповіді і для мене самого... У зв'язку з переосмисленням значення і ролі окремих викладачів та дослідників у становленні київської ботанічної школи, вже після того, як не стало Надії Прохорівни Масюк, народилась дуже чітка думка про те, що ставлення до А.М. Окснера та покоління його колег сформувалося значною мірою під її світлим впливом.

За життя Надії Прохорівни, на жаль, ми дуже мало знали про внутрішній світ нашого великого Вчителя. У нас було порівняно мало зустрічей, особистого спілкування. Однак особисто для мене Надія Прохорівна Масюк була завжди прикладом Науковця, якому варто наслідувати. Хочеться вірити, що такі притаманні їй риси, як відданість науці, почуття спадкоємності й велика повага до своїх вчителів, намагання дуже глибоко і логічно аналізувати досягнення попередників, влучно і точно формулювати мету власних досліджень чи робити висновки з нових результатів колег будуть гідно поціновані наступними поколіннями вчених.

Інколи складалося враження, що Надія Прохорівна допомагала нам побачити набагато більше у роботах своїх попередників, які вона аналізувала, ніж мали на увазі самі автори.

Філігранність, лаконічність і завершеність викладу нею будь-якого матеріалу завжди вражали. За висловом її сина, Віктора Володимировича Доліна, в цьому і є «феномен стилю Надії Масюк», який, до речі, їй вдалося передати синові (див., наприклад, одну з монографій В.В. Доліна з колегами (Долін та ін., 2004)).

Дуже показово ілюструє фаховий і моральний вплив учителів на світогляд випускників кафедри такий приклад, як назви нових для науки таксонів водоростей, грибів, лишайників. Так, представники молодшого покоління альгологів та ліхенологів неодноразово описували нові таксони водоростей та лишайників, називаючи їх на честь Д.К. Зерова, А.М. Окснера, О.В. Топачевського (зокрема; нові роди *Topaczevskiella* Massjuk та *Oxneria* S.Y. Kondr. & Kärnefelt, нові види *Trachelomomas oxneri* Asaul, *Topaczevskiella nautococcoides* Massjuk, *Polytomella zerovii* Massjuk et Kostikov, *Chlamydomonas zerovii* Romanenko, *Caloplaca oxneri* S.Y. Kondr. & Søchting, *Oxneria alfredii* (S.Y. Kondr. & Poelt) S.Y. Kondr. & Kärnefelt тощо). При цьому слід зазначити, що дехто з представників молодшого покоління не знав особисто О.В. Топачевського, Д.К. Зерова та А.М. Окснера. Поважливе ставлення до великих попередників було виховане безпосередньо вчителями кафедри і, в першу чергу – Н.П. Масюк.

Ставлення до підготування методичних матеріалів

Сьогодні ми маємо відношення до підготування робочих програм різних спецкурсів, посібників тощо. Тому знаємо, скільки зусиль витрачається на формування таких документів. При цьому завжди вражає, як важко віднайти відповідні матеріали, опубліковані в попередні роки та наявні в бібліотеках України.

Єдиним винятком у цьому є період 1970-х та 1980-х років, коли Н.П. Масюк працювала на кафедрі. В цей час були підготовлені та опубліковані робочі програми, матеріали до спец-

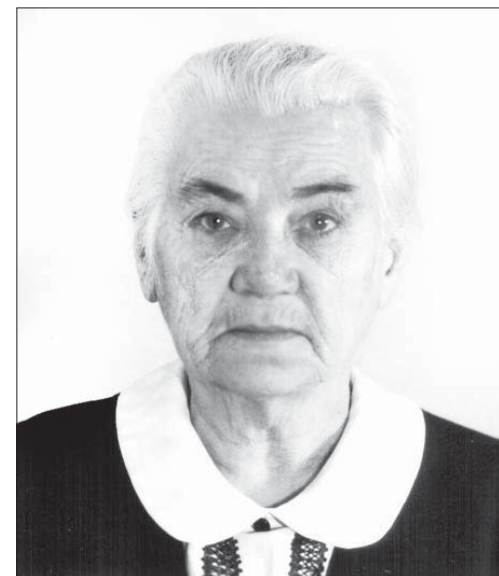
практикумів, польової практики тощо (див. перелік опублікованих праць Н.П. Масюк).

Найвищою оцінкою досягнень кожного педагога є кількість учнів, які прагнуть наслідувати свого Вчителя, бути такими, як Він. Мабуть, не буде перебільшенням зробити загальний висновок про те, що Надія Прохорівна залишилась взірцем як у ставленні до науки в цілому, так і у стосунках зі студентами і взагалі своїми учнями (див. також повідомлення Михайлюк Т.І. та Дарієнко Т.М. у цьому виданні). Тому ці визнання можна розглядати як найвищу оцінку особистості Вчителя.

Ми можемо ще і ще раз висловити вдячність Долі, що ми мали такого Вчителя – доброзичливого, щирого, вимогливого і справедливого – Надію Прохорівну Масюк, яка навчила нас багатьом добрим справам і намірам, а також підказала все те безцінне, що стало нам в пригоді як у науковій, так і в педагогічній роботі. Справа Надії Прохорівни буде в надійних руках, поки живуть і працюють її колеги, учні і друзі. Добра і вдячна пам'ять про цю видатну Людину переживе багато поколінь.

Прохір Дмитрович Масюк,
батько Надії Прохорівни, 1940-ві роки

Ганна Андріянівна Масюк,
мати Надії Прохорівни, 1980-ті роки

Марія, Олекса, Ганна Лавріненки, 15.02.1926

Маленька Надійка, 1932 рік

Ганна Андріянівна Масюк з донькою Надійкою, 1930 рік

Н.П. Масюк з дідусем
Андріямом Антоновичем Лавріненком та братами
Юрком Стеценко і Віктором Ковтуненком, 1940 рік

Настя Лавріненко з рідним В'ЮНОм, 1941 рік

Н.П. Масюк з бабусею
Оксаною Григорівною Дивнич-Лавріненко та братом Юрком і
сестрою Лесею Стеценками, 1948 рік

Шкільні роки Н.П. Масюк, 1945 рік

Н.П. Масюк – студентка
Київського державного університету

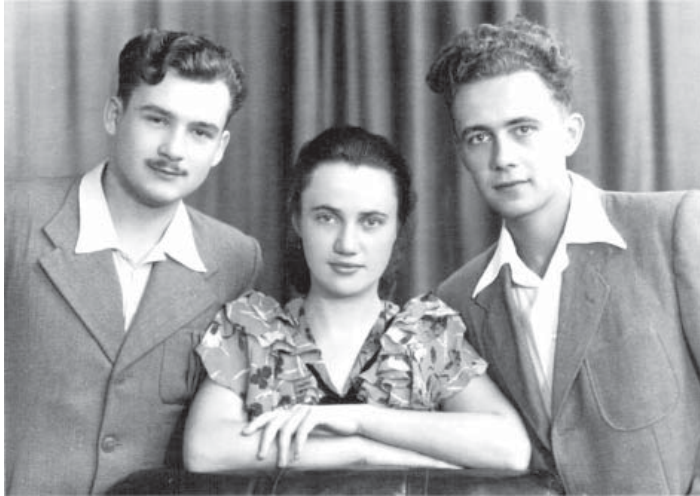
З двоюрідним братом Віктором, квітень 1955

Н.П. Масюк. На студентській практиці
у Канівському заповіднику

Н.П. Масюк 1950-1960-ті роки

Надія Масюк з двома братами:
Олександром Васильовичем Гонгарем (зліва) та
Віктором Олексійовичем Ковтуненком (справа), 1954 р.

Н.П. Масюк з донькою Мариною
та чоловіком В. Доліним, 1950-ті роки

Перед захистом дипломної роботи

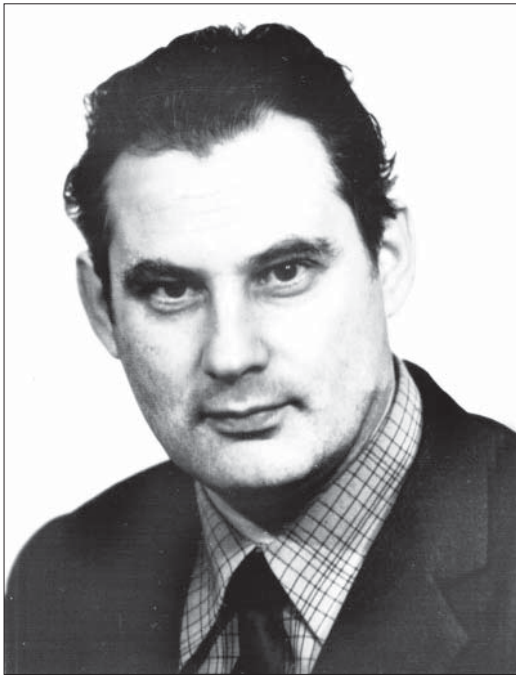
З донькою Мариною за фортепіано, 1965 рік

Діти Марина (10 р.) і Віктор (4 р.), 21.01.1968

Н.П. Масюк з сином Віктором, 1965 рік

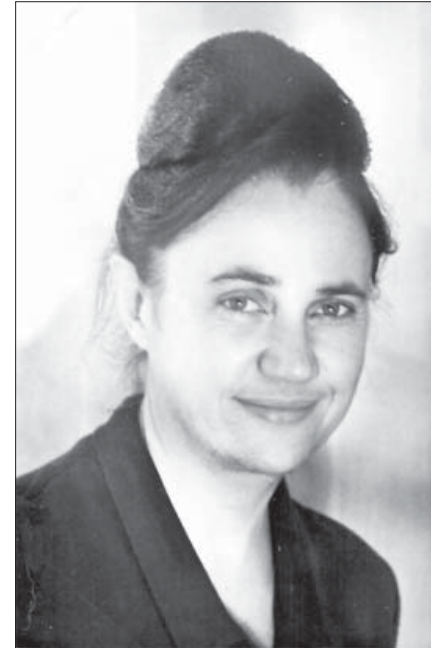
Чоловік – Долін Володимир Гдаліч, січень 1975

З Мариною та Віктором, 1969 рік

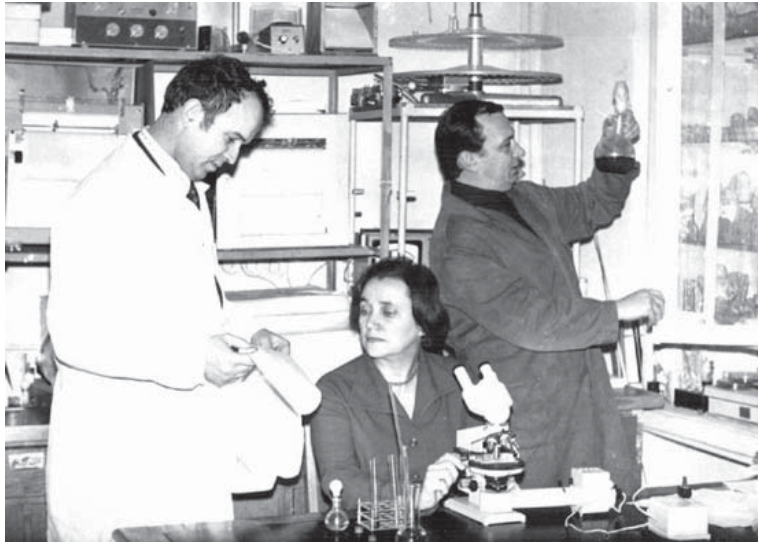
1960-ті роки. У відділі спорових рослин. Зліва направо:
Дрокова І.Г., Масюк Н.П., проф. А.М. Окснер

Н.П. Масюк та Є.Г. Копачевська в Інституті ботаніки, 1960 рік

Н.П. Масюк в лабораторії, 1968 рік

Кафедра нижчих рослин в 1970-ті роки. Зліва направо: В.І. Миронюк, Н.П. Масюк, Є.А. Кузьменко

1975 рік. Зліва направо: декан біологічного факультету, проф. Капля А.В., зав. кафедрою нижчих рослин, проф. Масюк Н.П., доцент Соломахіна В.М.

Кафедра нижчих рослин в 1980-ті роки, зліва направо:
 у першому ряду:
 Миронюк В.І., Морочковська Г.С., Лавітьська З.Г., Масюк Н.П.,
 Соломахіна В.М., Гребенюк М.В., Фролова І.О.;
 у другому ряду:
 Гайова В.П., Гук Л.С., Коренева (Іщенко) І.М., Артеменко (Стрельчук) Л.Л.,
 Десницька Л.Є., Андріанова Т.В., Панченко Л.В.;
 у третьому ряду:
 Костіков І.Ю., Паламарчук В.Д., Кузьменко Є.А. (четвертий),
 Казакова К.Т., Севаст'янов В.П

На засіданні студентського гуртка, 1977 рік

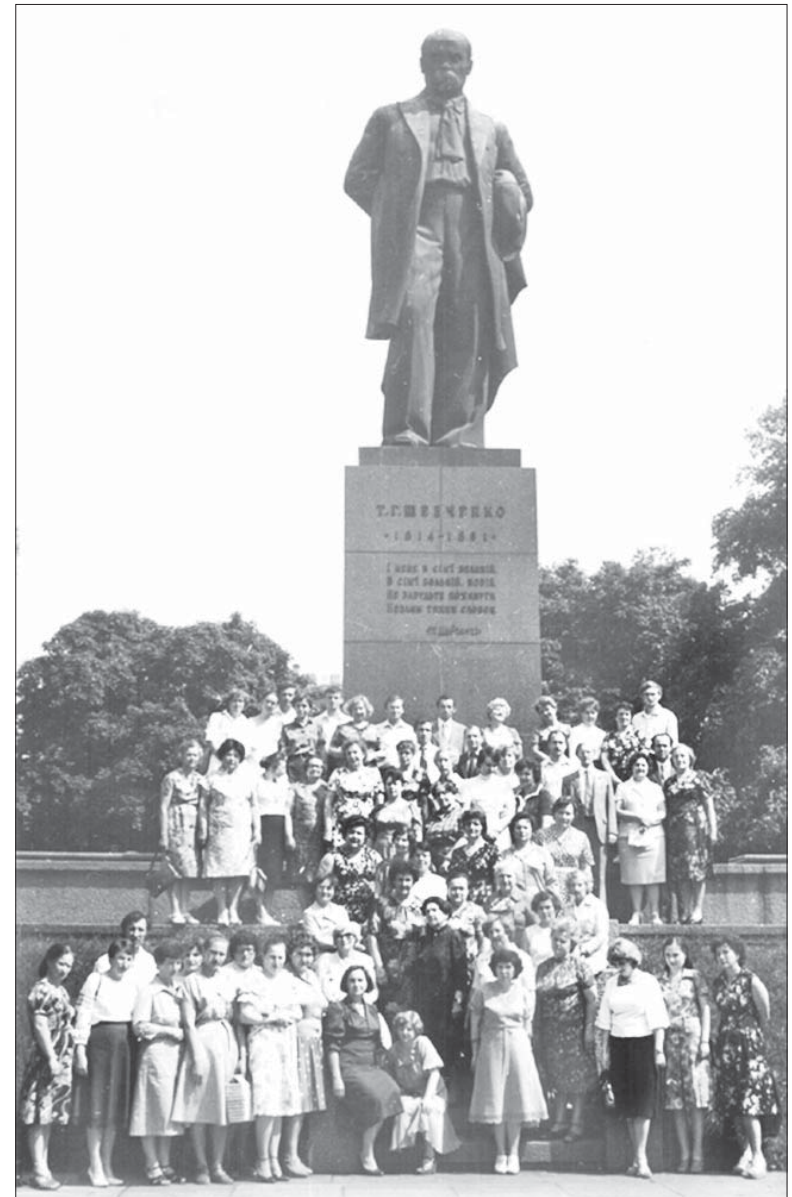
Масюк Надія Прохорівна (фото 1985 року).

Н.П. Масюк на засіданні кафедри нижчих рослин, 1980-ті роки

Лабораторія кафедри нижчих рослин, 1980-ті роки

Конференція, присвячена 50-річчю кафедри нижчих рослин, Київ, 1983 рік.
У центрі (перший ряд) - Н.П. Масюк

Н.П. Масюк у відділі Інституту в 1990-ті роки

Н.П. Масюк з учнями та доцентом Миронюком В.І.
Жовтень 1995 року, Феофанія. Зліва направо:
Леванець А.А., Березовська М.А., Миронюк В.І., Масюк Н.П.,
Дарієнко Т.М., Михайлюк Т.І. (верхній ряд);
Демченко Е.М. та Романенко П.О. (нижній ряд).

2002 р., Переяслав-Хмельницький.
Педагогічний університет, Круглий стіл «Проблеми дослідження
та збереження фіторізномайття України»

Н.П. Масюк у родинному колі, 1980-ті роки.
Верхнє фото, зліва направо: мати Ганна Андріянівна,
тітки Олександра Андріянівна та Марія Андріянівна Лавріненки.
Нижнє фото: тітка Антоніна Григорівна Лавріненко (у центрі)
та мати Ганна Андріянівна (зправа)

Н.П. Масюк у родинному колі, 2005 рік.
Зліва направо: сестра Леся Стеценко (Пузріна), онука Оксана
Тарашук, Надія Прохорівна, син Віктор Долін, онук Віталій Долін,
невістка Надія, донька Марина

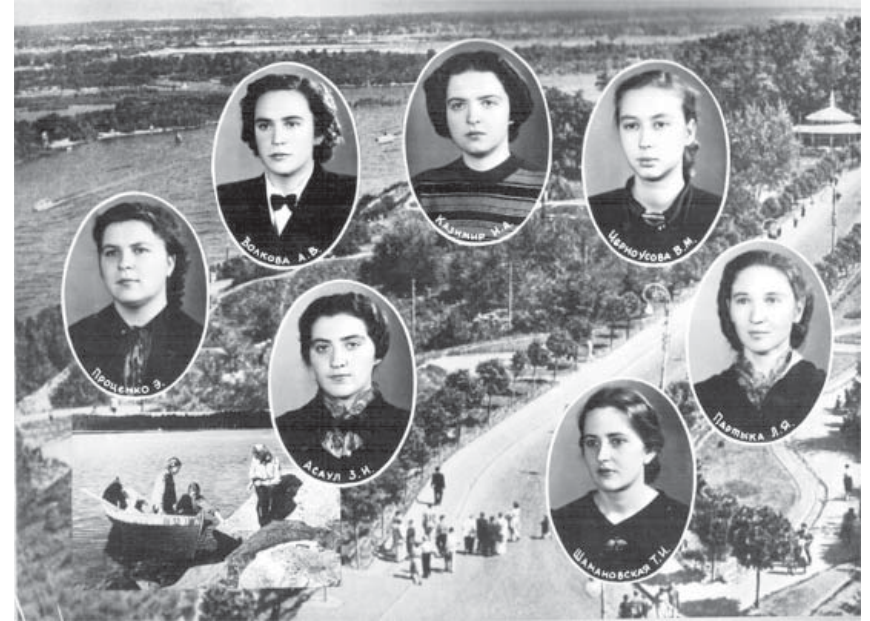
Н.П. Масюк з сином Віктором, 2005 рік

Тарашук Марина Володимирівна,
донька Н.П. Масюк, 2003 р.

Тарашук Оксана Сергіївна,
онучка Н.П. Масюк, 2004 р.

Випускники кафедри 1956 року

Долін Віктор Володимирович,
син Н.П. Масюк, 2005 р.

Долін Віталій Вікторович,
онук Н.П. Масюк

Партика Л.Я., 1956 рік

Випускники кафедри 1957 року

Ромс О.Г., 1957 рік

Випускники кафедри нижчих рослин з викладачами, 1977 рік.
Зліва направо: у першому ряду: Рибак В.О., Ковтун Т.М., Морочковська Г.С., Масюк Н.П., Гребенюк М.В., Бурдюкова Л.І.
У другому ряду: Зайцев В.В. та його наречена, Пономаренко В., Сапура О.В., Акопянц Н.С., Тихоненко Ю.Я., Солдатенко Н.М.

Викладачі та випускники кафедри нижчих рослин, 1979 рік.
Серед викладачів, у нижньому ряду зліва направо: Казакова К.Т., Морочковська Г.С., Соломахіна В.М., Масюк Н.П., Гребенюк М.В. (шостий), Панченко Л.В.

Уклінно моєму вчителю
Надії Прохорівні Масюк

Українська мова – мова руська

Пісенна, мелодійна, милозвучна,
Про мову українську каже світ.
Лірична, чарівлива, словом влучна,
Її кілька сот, а може й тисяч літ.

Сколихана у пралісах Полісся,
Напоєна водою хвиль Дніпра,
Сповита шовком Степу, мова-пісня
Бажає людям щастя і добра.

Від Кия, Щека, Хорива і Діра,
Від Ольги й інших київських князів
Вона набрала сил, загомонила
По всій Русі – від давнини часів.

Від Рави Руської на заході до сходу,
До річки з назвою Неруса, мова ця
Лунає з щирих уст мого народу,
Теплом, звитягою наповнює серця.

За річкою Нерусою земля неруська.
Назви річок промовисті й влучні.
А Чорна і Червона Русь і Білорусся
З родини Київської-Руської землі.

Пізніше обшир Києва й навколо
Україною назвали сіячі.
Сплелись дві назви краю в нероз'ємне коло,
Як журавлів пролітних два ключі.

І в час Мазепи людність України
Народом руським звали писарі.
Терени інші – окремішні країни,
З чужинським наміром до Руської землі.

Українська мова – мова руська.
Єдине ціле і єдина суть.
Будь-хто хай каже інше. Хоч і лусне,
Над правдою гори ніколи не здобуть.

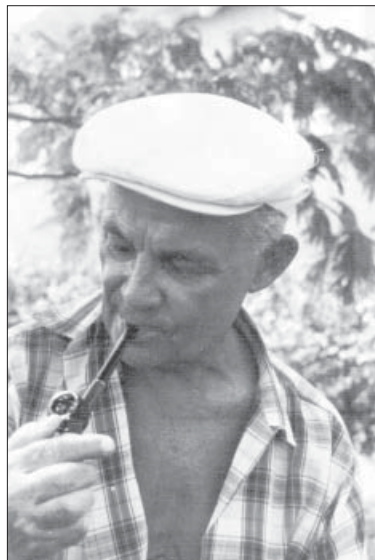
Українська-руська мова – диво дивне.
Плекаймо нашу мову повсякчас!
Мрійлива і ласкава, легкоплинна.
Вона свята, в ній скарб життя для нас.

Жовтень 2007 р.

Геннадій Фесенко

З онуками Віталієм і Оксаною, 2005 р.

Дядько - Лавріненко Юрій Андріянович,
автор «Розстріляного Відродження», Нью-Йорк, 1985

ЖИТТЄВИЙ ПРИКЛАД БЕЗКОРИСЛИВОГО СЛУЖІННЯ НАУЦІ

ТЕТЯНА МИХАЙЛЮК, ТЕТЯНА ДАРИЄНКО

Нас можна назвати останніми учнями Надії Прохорівни Масюк, яким випала можливість спілкування зі справжнім ученим, людиною високих моральних якостей, чесною, принциповою, інтелігентною, безкорисливою, талановитим науковцем і педагогом.

На жаль, тільки одна з нас (Т. Дарієнко) мала можливість оцінити сповна її лекторський талант, оскільки 1990-1991 був останнім навчальним роком, коли Надія Прохорівна викладала курс нижчих рослин в Київському університеті. В той час викладання державною мовою було ще необов'язковим, проте Надія Прохорівна завжди викладала вірцевою українською. Її лекції були лаконічними, логічними, змістовними; складні моменти завжди подавалися у формі, доступній для загального розуміння, наголошувалося на основних тезах, які потрібно занотувати.

В подальшому курс нижчих рослин викладав її колишній учень, доцент кафедри ботаніки І.Ю. Костіков (нині – професор, завідуючий кафедрою), який і прищепив нам любов до водоростей та бажання спеціалізуватися за фахом «альгологія». Після закінчення навчання на кафедрі ботаніки ми, слідом за нашим колегою, А.А. Леванцем, стали аспірантами відділу споривих рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України: Т. Дарієнко – у 1995 р., Т. Михайлюк – у 1996 р. Відтоді фактично і почалося спілкування з нашим науковим керівником – Надією Прохорівною Масюк, яку до того ми знали лише побіжно. Надія Прохорівна на той була час людиною зрілого віку, яка мала значний життєвий досвід та незаперечний науковий авторитет.

Ми побачили її – впевнену, спокійну, інтелігентну, надзвичайно стриману, тактовну, але при цьому – наполегливу та вимогливу як до себе, так і до інших.

Наші аспірантські роки згадуються як сповнені багатьох труднощів, адже вони припали на перші роки незалежності України та економічної кризи. Пригадуються ситуації, коли стипендії не виплачувалися по півроку, не було грошей на оплату необхідних при виконанні дисертаційної роботи експедицій, не вистачало необхідного обладнання, матеріалів, виникали проблеми з житлом, часто просто пропадала надія на краще і опускалися руки. Це були непрості часи для Інституту, адже більшість згаданих проблем наукові співробітники мали так само, як і аспіранти. В цей час Надія Прохорівна ставилася до нас з розумінням, намагалася підтримати, допомогти, щось підказати. Часом закривала очі на нашу відсутність на робочих місцях через намагання працювати в Київському університеті, де було краще з обладнанням, або просто через банальну відсутність грошей на проїзд. Іноді ми відчували з її боку навіть материнську опіку і стурбованість. Наприклад, у однієї з нас дисертаційна робота була присвячена ґрунтовим водоростям заповідників Гірського Криму (Г. Дарієнко), що передбачало часті експедиції на територію дослідження, яка в той час була неспокійною в кримінальному плані. Не маючи змоги супроводжувати аспірантку Надія Прохорівна, за її словами, «потерпала душею доти, поки Ви не повернетесь і я не пересвідчуся, що з Вами все в порядку».

Взагалі ж наші відносини з науковим керівником можна назвати строгими, що переважно стосувалося дисципліни та обов'язковості, проте – при значній творчій свободі. Надія Прохорівна привчала нас самих ставити запитання і шукати на них відповіді, і тільки після того, як зроблено все можливе, але відповідь не знайдена, звертатися за порадою. Вона ніколи не відмовляла в допомозі, проте завжди детально розпитувала про хід наших думок. Ніколи не намагалася нав'язувати свою думку, хоча, як керівник і науковець з досвідом, мала на це всі підстави. Так, будь-які правки наукового змісту, внесені нею до рукопису дисертацій або статей, супроводжувалися приміткою: це лише

поради і наша справа, приймати їх, чи ні. Наукова ініціатива завжди віталася, хоча тут же дипломатично давалися практичні і досить прозорливі поради. Пригадується випадок із затвердженням теми дисертації однієї з нас (Т. Михайлюк). Аспірантка мріяла вивчати аерофітні водорості, з яких вона фахівцем не була і які на той час майже зовсім не досліджувалися в Україні (лише спорадично – у світі). Враховуючи творчу ініціативу аспірантки і палке бажання займатися цією екологічною групою, а з іншого боку – майбутні труднощі, з якими вона безумовно зіткнеться, Надія Прохорівна приймає мудре і дипломатичне рішення (за яке колишня аспірантка вдячна їй донині) – затвердити ширшу тему з вивчення водоростей всіх екологічних груп заповідної території (Канівського заповідника). До цієї теми аерофітні водорості входили як одна зі складових.

Однією з особливостей роботи керівника була необхідність контролю аспірантів, перед представленням наших результатів на суд наукової спільноти – подачею статей, тез, доповідями. Ми, колишні учні І.Ю. Костікова, який часто давав нам можливість необмеженої самостійності у роботі, іноді ставилися до такого контролю з деяким нерозумінням, адже вважали себе самостійними науковцями. Деякі з цих історій, які Надія Прохорівна залагоджувала завжди тактовно і дипломатично, нині здаються звичайними робочими моментами. Зразкова інтелігентність і тактовність нашого наукового керівника проявлялася в здатності критикувати, як то кажуть, з любов'ю, що очевидно є однією з кращих рис педагога. Принципу «хочеш покритикувати – спочатку похвали» дотримувалася вона постійно – не лише у спілкуванні з нами, а й у виступах на захистах дисертацій чи при обговоренні доповідей старших колег. Тому критика Надії Прохорівни ніколи не була образливою, а, навпаки, надзвичайно конструктивною: вона допомагала науковцю по-новому поглянути на свої результати, а часом і збагнути, що ж саме в роботі є найціннішого і, безперечно, як її удосконалити і покращити. Надія Прохорівна вчила нас умінню сприймати критику, що було для нас, молодих людей, досить важким випробовуванням. Пригадуються ситуації, коли ми бували ображені на висловле-

ні зауваження, бо здавалося, що нас просто не хочуть зрозуміти. Були моменти, коли ми виходили навіть зі сльозами на очах. У таких випадках вона казала, що ми, навпаки, повинні дякувати за ці зауваження, уважно їх проаналізувати, щоб в майбутньому не допускати подібних помилок.

Найціннішим у спілкуванні з Надією Прохорівною була можливість просто вчитися, спостерігаючи за її вчинками, поведінкою в тій чи іншій ситуації, слухаючи доповіді та виступи, знайомлячись з її роботами. Найголовніше, чого вдалося нам навчитися у Надії Прохорівни – здатність правильно висловлювати свої думки, що досягалося як через власний її приклад, так і шляхом численних правок наших рукописів. Безперечно, вона мала талант точно, лаконічно, літературно красиво і разом з тим просто та зрозуміло викладати думки як у письмовій, так і усній формі. Донині особисто для нас роботи Надії Прохорівни є беззаперечним зразком правильності літературного оформлення наукових даних. В неї був особливий талант складні речі подати просто, а нудні – цікаво. Не менш вражаючими та зразковими для нас були її виступи та наукові доповіді, в яких відбивалися не лише старанність та обдарованість науковця у зборі і аналізі даних, а й неабиякий ораторський хист. Нині ми часто згадуємо деякі уроки Надії Прохорівни, оформлюючи власні роботи: пригадуємо засади стилістики, які при нагоді вона нам пояснювала, поради, як краще висловитися в тому чи іншому випадку. Переглядаємо її наукові праці з метою знайти найкращий шлях викладу власних даних.

Безцінним прикладом для нас була також широта її світогляду, здатність постійно вчитися, а тому і спроможність бути професіоналом у багатьох наукових (і не тільки) сферах. Переглядаючи список наукових робіт, легко помітити, що напрями роботи Надії Прохорівни були досить різноманітними – флора, таксономія, екологічні особливості водоростей, переважно зелених джгутикових. Крім того, окремі праці стосуються хлорококових, нитчастих, жовтозелених водоростей – як водних, так і ґрунтових та аерофітних. Біохімічні та біофізичні дослідження, проведені переважно з родом *Dunaliella* та іншими вольвокальними водо-

ростями. Інші теми – практичне використання каротиноносних водоростей, охорона водоростей тощо. Найцікавішими, на наш погляд, її роботами є статті і монографії загальноальгологічного та загальноботанічного значення, присвячені морфології еукаріотичних водоростей, дослідженню способів їх розмноження, поняттю виду, походження, еволюції, а також будові еукаріотичної фотоавтотрофної клітини, визначенню місця водоростей у системі органічного світу, питанням ботанічної термінології та номенклатури. Знайомство з цими працями підтверджує високу зацікавленість автора, широту його світогляду, старанність у пошуку та аналізі літератури, глибину й оригінальність думки. Роботи Надії Прохорівни, не зважаючи на швидкоплинність часу, появу нових сучасних даних, зміну методики досліджень та аналізу, по багатьом позиціям залишаються і нині сучасними, вони будуть слугувати науковим базисом для ще багатьох поколінь ботаніків.

У цієї людини варто було повчитися не лише працьовитості та наполегливості, а також порядності, інтелігентності, скромності, стриманості у поведінці, але разом з тим – впевненості у своїй правоті та здатності відстояти і захистити власні позиції. Зокрема, пригадується випадок, коли одна з нас (Т. Михайлюк) задалегідь обговорювала з Надією Прохорівною свої відповіді на зауваження опонентів перед захистом дисертації. Відсутність досвіду участі у науковій дискусії призводила до того, що дисертантка була готова погоджуватись із зауваженнями, не намагаючись обстоювати власні твердження. На це Надія Прохорівна сказала: «Не будьте «унтер-офицеровской вдовой» з Гоголівського «Ревізора»! Знаєте, що вона зробила? Сама себе висікла. Вам цього не треба. Обстоюйте те, що написали!» Така дружня порада та підтримка керівника значно допомогла як під час захисту дисертації, так і в житті.

Слід зауважити, що нам була практично відкрита лише офіційна сторона життя Надії Прохорівни, тому ми знаємо лише її ділові якості. Особисте життя, якісь уподобання та захоплення поза Інститутом з нами не обговорювалися. Оскільки вона була людиною стриманою, тому багато в чому, на жаль, залишилася

закритою для нас. Про деякі якості Надії Прохорівни і визначні події її життя у студентські та аспірантські роки, під час роботи в Київському університеті, ми, як правило, дізнавалися з розповідей інших, а про окремі події довідалися лише після того, як її не стало, зі спогадів. Але можемо з упевненістю сказати, що ця людина встигла в житті багато і була талановитою у багатьох його сферах: окрім блискучої кар'єри і повного самовираження як успішного науковця та педагога, виховала дітей та онуків, які отримали гідну освіту і зараз працюють у сфері науки, продовжуючи кращі традиції цієї сім'ї. Спогади доньки та онуки, а також колег, які близько спілкувалися з Надією Прохорівною, свідчать, що це була непересічна особистість, яка, крім блискучих фахових знань та видатних організаційних здібностей, цікавилася музикою, літературою, поезією, мистецтвом, свого часу закінчила музичну школу, виступала у студентському хорі, була турботливою матір'ю та прекрасною домогосподаркою. Надзвичайно цікаво переглядати фотографії, зроблені у 50-, 80-, 90-ті рр. На них бачимо юну дівчину або прекрасну жінку з впевненим відкритим поглядом, з гарною зачіскою та зі смаком одягнуту, про яку можна сказати, що ця людина завжди і в усьому – на висоті. Один з небагатьох епізодів поза роботою, який довелося нам спостерігати. Одна зі старших колег, сусідів по 71-й кімнаті, зробила Надії Прохорівні комплімент з приводу гарної блузки. Виявилось, що цю річ Надія Прохорівна пошила сама, що викликало загальне захоплення. На це вона сором'язливо відповіла, що це було зробити зовсім не важко: «Это раньше приходилось подгонять все по фигурке, а сейчас мода какая – пошил балахон – и готово!» Дійсно, талановита людина – талановита в усьому ...

Здатна була Надія Прохорівна і на вчасно сказане влучне слово, іронічне або просто дотепне. Правда, як від людини стриманої, ми таких експромтів чули не надто багато, проте деякі з них були просто блискучими, через що і закарбувалися в пам'яті. Так, випадково забігле до нашої кімнати мишеня викликало загальне пожвавлення з приводу того, що ж робити з мишами, які завелися в Інституті. На це Надія Прохорівна, не беручи участі

в загальному обговоренні, працюючи як звичайно при своєму столі, додала лише одну іронічну репліку, що викликала вибух сміху: «З мишами треба боротися, інакше вони перегризуть всі наші наукові труди!»

Останні роки життя Надії Прохорівни є дійсним прикладом цілеспрямованості, непохитності і наполегливості. Будучи тяжко хворою, вона до інституту вже не приходила, хоча продовжувала працювати. В цей час у неї виходить по 5-6 наукових робіт на рік; протягом останніх двох років життя вона виступила співавтором трьох монографій, хоча основною її метою була підготовка випуску «Флори», присвяченого зеленим фітомонадам. Не дозволяла відвідувати себе; взагалі не любила співчуттів, як і вітань, будь-якої особливої уваги до себе. В тій ситуації було зрозуміло: сильна людина не бажала показувати себе у вимушеній слабкості. До неї могла приходити лише її помічниця, Г.Г. Ліліцька, від якої ми часто і довідувалися про стан здоров'я Надії Прохорівни. Але спілкування по телефону було можливе, навіть бажане – хоча, чесно зізнатися, ми робили це не так часто, як було варто. Від Е.М. Демченка, доцента Київського університету, який мав телефонну бесіду з Надією Прохорівною, ми довідалися про такі її слова: «Зараз тільки праця тримає мене на цьому світі». У такому стані Надія Прохорівна змогла освоїти комп'ютер, проаналізувати величезний обсяг літератури і підготувати чотири основних розділи монографії, але повністю закінчити її не встигла. Останній раз ми говорили з нею напередодні 8 березня 2009 року, вітали зі святом. По голосу і з самої розмови стало ясно, що почуває себе вкрай погано. А через кілька днів телефонний дзвінок від рідних сповістив про те, що Надія Прохорівна пішла від нас увечері 13 березня. Рукопис монографії Надії Прохорівни, який передала її донька до Інституту, ми постаралися оформити належним чином, його було видано на початку 2010 року. Сподіваємося, ми зробили все так, як уявляла собі вона.

Пам'ять про Надію Прохорівну Масюк, нашого Вчителя, Людину, яка може бути прикладом як у буденному житті, так і в творчості, у безкорисливому служінні науці, буде завжди жити у наших серцях.

СПОГАД ПРО Н.П. МАСЮК

ОКСАНА ВИНОГРАДОВА

Надія Прохорівна Масюк, безперечно, є одним із найвидатніших українських вчених-альгологів ХХ століття. Її науковий доробок був із вдячністю сприйнятий сучасниками і залишиться потрібним у майбутньому; коло тих, хто вважає Надію Прохорівну своїм учителем, набагато ширше, ніж перелік студентів, що здавали їй іспити, або дисертантів, якими вона керувала. А ще мені здається: світло, яке виходило з її душі, це – те найважливіше, що робить її образ незабутнім.

Так сталося, що з першого курсу університету (1976 р.) і посьогодні моє життя осяяне цим світлом. Зрозуміла я це далеко не одразу, адже в юності ми рідко можемо осягнути масштаб особистостей, з якими зводить нас доля, але відчуття справжності, високопрофесійності, гідності, розуміння виникло в мене ще тоді. Надія Прохорівна почала читати нам курс нижчих рослин з першого семестру і, хоча серед викладачів на першому курсі були непересічні особистості (згадати хоча б професорів Б.Г. Новікова і О.Л. Липу, академіка О.П. Маркевича), саме її лекції справили на мене дуже сильне враження і вплинули на мій вибір: вже у другому семестрі першого курсу я почала відвідувати кафедру нижчих рослин, де мені давали невеликі завдання. Надія Прохорівна дуже серйозно підійшла до питання, чим мені зайнятися в майбутньому. Вона уважно розпитала, які саме дисципліни з тих, що я вже прослухала, сподобалися мені найбільше; з'ясувала, що це нижчі рослини та цитологія і вирішила: відправити мене до Інституту ботаніки. Спочатку – у відділ цитології і ембріології, а потім – відділ альгології, щоб я могла визначитися. Так, завдяки мудрій пораді Надії Масюк, я знайшла справу свого життя і дружне коло колег, серед яких я вже більше тридцяти років.

У перші роки навчання в університеті я знала Надію Прохорівну тільки як завідувачку кафедри і свого професора – серйозну, уважну, вимогливу, строгу. Її спецкурси були завжди на найвищому сучасному рівні, конспекти лекцій їй часто заміняли картки із вирізками з реферативних журналів або й свіжі статті. Матеріал викладався настільки чітко, послідовно та повно, що студент відчував: до нього ставляться як до поважного, серйозного співрозмовника. З іншого боку, було зрозуміло, що це тільки дальні підступи до безмежного світу альгології, де Надія Прохорівна почуває себе, як вдома. Ми свого професора поважали, побоювались і... знали дуже мало. Як це не дивно, моє знайомство з нею як людиною відбулося після четвертого курсу, коли я поїхала до Канівського заповідника за пробами для дипломної роботи і зустріла там Надію Прохорівну, яка також там збирала матеріал. На той момент вона вже вчитала нам курси, прийняла всі іспити і, здається, той бар'єр, що завжди розділяє викладача і студента, став менш відчутним.

У заповіднику проходили практику географи і вільних кімнат не було, тому мене влаштували на канапі в кімнаті вахтера на першому поверсі, де висіли ключі від кімнат і двері не закривалися, що зовсім мене не турбувало і навіть видавалося кумедним. Надія ж Прохорівна поставилась до мене як до власної дитини: розпитувала, чи добре я одягнена, чи не холодно мені спати, навіть намагалася мене годувати. А потім відбулася подія, яка відкрила мені мого професора зовсім з іншого боку. Ми домовились поїхати човном на острів Круглик, з нами був її син Вітя, у той час старшокласник. Виїхали зрання, Дніпро був тихий, вода тепла, Надія Прохорівна сама сіла на весла, Вітя був на носі човна, я – на кормі. Мені було доручено вичерпувати воду (всі, хто проходив практику у Канівському заповіднику, пам'ятають, що без цього не обходилась жодна екскурсія на човнах). Надія Прохорівна веслувала, як справжній спортсмен, я помалу вихлюпувала воду, і так ми дісталися середини Дніпра. Аж раптом стало зрозуміло, що вода прибуває набагато швидше, ніж ми встигаємо її позбуватися. Надія Прохорівна веслувала що було сил, до Круглика залишалось метрів 50,

коли стало ясно, що ми не допливемо. Човен був на $\frac{3}{4}$ наповнений водою, яка і далі прибувала. Надія Прохорівна наказала нам з Вітею плисти поряд із човном, що ми і зробили, не дуже переймаючись, а вона пливла поруч, слідкуючи за нами, чи все гаразд (я була в дуже веселому настрої, бо це мені нагадувало ситуацію, коли дельфін виштовхує з води потопаючого). На острові були географи з човнами, вони зрозуміли, що відбувається, і попливли нам на допомогу. За десять хвилин пригода щасливо завершилася. Коли ми опинились на березі, сміючись і обговорюючи можливі сценарії розвитку подій, я глянула на Надію Прохорівну і була вражена, наскільки вона схвильована. Це вже був не бездоганний і вимогливий професор, а мати, що страшенно перелякалася за своїх дітей; наслідки цього стресу вона відчувала навіть наступного дня. Ці дні в Каневі стали початком наших більш неформальних стосунків, і хоча для мене вона завжди залишалась видатною особистістю, знайомство і спілкування з якою я вважала за честь, саме тоді я зрозуміла, що крім світлого розуму, дослідницького хисту, викладацького таланту, моральних чеснот та сталевої волі, в неї ще й велике материнське серце.

Пам'ятаю нашу поїздку до Іркутська на конференцію з проблем Байкалу. Приїхали ми перед початком роботи, 20 жовтня, серед золотої осені, і після реєстрації вирішили подивитись місто, відвідати місцевий краєзнавчий музей, а ввечері – виставу у драматичному театрі. Коли ми вийшли з театру, то не повірили своїм очам – місто було вкрите снігом, стояв відчутний мороз. Ми були приголомшені, але не Надія Прохорівна – вона сміливо пішла по снігу в елегантних лакованих черевичках, звертаючи нашу увагу на красу засніжених дерев у світлі ліхтарів, і вся наша компанія весело приєдналася до неї. Наступного дня Надія Прохорівна виступила з блискучою доповіддю, що мала неабиякий успіх.

Я вдячна Богові, що більше двадцяти років ми працювали в одному відділі, що я могла вчитись у неї, отримувати поради, просто спілкуватись. Це були непрості часи, коли переосмислювались події і орієнтири, відкривалась правда, викривалась

брехня, поставала нова держава. Надія Прохорівна все це пропускала через своє серце. Вона була стриманою людиною, не допускала сторонніх до свого внутрішнього світу; і тому такі дорогі для мене ті моменти, коли вона розповідала про події свого дитинства, часів війни або ділилась роздумами про нечувані випробування, крізь які наш народ пройшов за Советів, про що почали говорити відверто.

Надія Прохорівна Масюк – людина честі; я б сказала, що честь – це домінанта, яка визначала всі її вчинки. Тому з нею було просто і важко водночас. Її вимогливість іноді видавалася нам, молодим, надмірною, а судження – надто суворими, педагогічні ж прийоми – надто жорсткими, але ... з плином років все зрозумілішою стає проста істина – вона ставилася до інших, як до себе, а значить, вона в нас вірила! А ще – продовжує впливати на нас і робити нас кращими. Вона залишилася з нами і це – найважливіше.

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ НАДІЇ МАСЮК

Юрій Посудин

У 1979-1980 рр. я брав участь у науковому стажуванні в Інституті біофізики Центру Національних досліджень у м. Піза, Італія. Метою досліджень було вивчення фоторуху *Euglena gracilis* – водорості, що специфічно реагує на зовнішнє світло. Мене, як фізика, привабили суто біофізичні підходи. Було застосовано лазер, випромінювання якого сфокусовано на параджгутикове тіло (ПДТ) *E. gracilis*, внаслідок чого було зареєстровано спектр збудження флуоресценції ПДТ та встановлено флавінову природу фоторецепторних пігментів цієї водорості.

Після повернення додому я прагнув продовжити дослідження фоторуху водоростей. Як дарунок долі, мені пощастило зустрітися з Н.П. Масюк, яка на той час очолювала кафедру ботаніки Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Я виступив на науковому семінарі кафедри і ми вирішили об'єднати зусилля у програмі досліджень фоторуху зеленої водорості *Dunaliella* Teod. До нас фоторух цієї водорості (а ми обрали два її види – *D. salina* та *D. viridis*) ніхто не вивчав, а Надія Прохорівна вже тоді була автором монографії, присвяченої роду *Dunaliella*. З того часу наш творчий колектив (до нас ще приєдналася Галина Ліліцька) займався теоретичними та експериментальними дослідженнями фоторуху *Dunaliella* Teod.

Протягом майже 30 років спільної наукової праці було зроблено з цього приводу чимало: розглянуто питання термінології і логічні основи класифікації фоторуху мікроорганізмів, подано детальну характеристику роду *Dunaliella* Teod. як основного об'єкта досліджень, викладено результати експеримен-

тального вивчення основних параметрів фоторуху *Dunaliella* та впливу на них абіотичних факторів, процесів фоторецепції, сенсорного перетворення поглинутого фоторецепторними молекулами кванта світла у сигнал, що керує роботою джгутикового апарату, особливостей роботи джгутиків; була розглянута можливість використання видів *Dunaliella* як тест-об'єктів, а параметрів їх фоторуху – як тест-функцій для біотестування водного середовища, що містить поверхнево-активні речовини, солі важких металів, пестициди. Крім того, обговорена можливість використання одержаних даних для удосконалення технології отримання препаратів каротину з каротиноносних штамів *Dunaliella salina*. Зроблено спробу оцінити значення даних про фоторух водоростей для еволюційної біології, філогенетики, систематики і таксономії, екології і географії водоростей.

Звичайно, я знаходився під впливом творчої енергії Надії Прохорівни. Вона накреслювала програму досліджень, дуже серйозно та вимогливо ставилася до обговорення результатів. Я багато чому навчився під час нашої спільної роботи. Вона ніколи не йшла проти власної совісті і не боялася висловити свої думки, навіть якщо вони комусь не подобалися. В той же час хотілося б відзначити її людяність, привітність, доброзичливість.

Протягом останніх років, коли важка хвороба дошкуляла Надії Прохорівні, вона продовжувала працювати і з нами, і над власними науковими проектами до свого останнього дня. І хоча цієї видатної Людини вже немає серед нас, учні та колеги пам'ятають її, як Альголога від Бога.

ВЧИТЕЛЬ У ЖИТТІ І ПРОФЕСІЇ

Людмила Ярмошенко

Перша моя зустріч з Надією Масюк відбулася влітку 1984 р., коли прийшла на кафедру нижчих рослин для влаштування на роботу. На той час я закінчила перший курс біологічного факультету вечірньої форми навчання і вже надалі потрібно було працювати за спеціальністю. А з нею я ще не встигла визначитися, хоча за перший рік студенти встигли пройти курси нижчих і вищих рослин. Курс нижчих рослин для «вечірників» читала Ванда Михайлівна Соломахіна.

Якось біля деканату на стенді з розкладом занять я побачила об'яву про те, що на кафедрі нижчих рослин є вакансія: 0,5 посадового окладу препаратора. Вирішила спробувати, бо влаштувало те, що працювати треба було не повний день, залишався час на навчання. На кафедрі зустрілася із завідуючою Н.П. Масюк, літньою красивою жінкою. Незвичайно гарні очі випромінювали енергію доброти. Працюючи на кафедрі, я завжди відчувала материнську турботу з боку Надії Прохорівни.

Вона мала неабиякий педагогічний талант, що перейняла від свого учителя, академіка Олександра Вікторовича Топачевського. Вміла зацікавити, передаючи нам своє захоплення водоростями, а потім, в ході перших досліджень, створити відчуття впевненості у власних силах. І що найголовніше – підживлювала це відчуття, не шкодуючи своїх сил і часу. Якось, склавши сесію, повертаюся додому після нового року, а мама хвалиться мені, що отримала листівку з поздоровленням і подякою за виховання дочки... Листівка була від Надії Прохорівни.

Вимоглива як до себе, так і до інших, у спілкуванні вона була надзвичайно інтелігентною. Співробітники кафедри, вже не говорячи про студентів, з деяким острахом заходили до її кабінету. Мабуть, інтуїтивно відчували, що не «дотягують» до

її рівня вимогливості і відповідальності. Так, у першу чергу Надія Масюк була вимоглива до себе. Якось на моє запитання, чи вона читає ще лекції в університеті, відповіла: «ні, бо вже важко встигати... адже я готувалась до кожної лекції». Тоді я не зовсім зрозуміла її. Здавалося: навіщо знову і знову готуватись до кожної лекції при такому величезному досвіді і визнаному таланті лектора.

Надія Прохорівна стала для мене не тільки вчителем професії, а й духовним наставником. Зустріч з нею на своєму життєвому шляху вважаю великим подарунком долі. Схиляюсь перед нею в глибокій шані. Людина честі і совісті, безкомпромісна в усьому, вона дала мені те знання, яке навіть батьки рідко коли можуть передати своїй дитині. Люблячи своїх дітей і бажаючи їм кращого життя, вони часто вчать, як краще пристосовуватись. Вона ж навчила мене нічого не боятись в житті: ні подій, ні людей, ні обставин. Одного разу призначила доповідати про перші результати моїх досліджень водоростей (здається, на другому курсі) поряд із старшокурсниками. Я дуже хвилювалась. Насилу дочитала написану доповідь, забула продемонструвати чашки Петрі, в яких намагалася виділити в культуру цікаві знайдені види. Після засідання Надія Прохорівна запитала, чому я так хвилювалась, адже для цього не було ніяких причин, бо я готувалась до доповіді під її особистим керівництвом. Але для мене все це було вперше. Пильно подивившись на мене, Надія Прохорівна сказала: «Я теж колись була така, але пройшовши «і вогонь, і воду, і мідні труби», зараз нічого не боюсь».

Бог щедро наділив цю людину багатьма талантами. Про деякі продовжую дізнаватись вже після того, як вона відійшла у вічність. Запали в душу слова, сказані на поминках її донькою Мариною: «Вміла мама і борщі варити, і статті писати». Пам'ятаю, якось на кафедрі ботаніки, яка тільки-но утворилася при злитті кафедр нижчих і вищих рослин, святкували 8 березня. Згадавши Т.Г. Шевченка (9 березня – роковини його народження), заспівали «Заповіт». Як гарно співала Надія Прохорівна, наскільки приємний був у неї голос! Тільки нещодавно я дізналася, що вона мала музичну освіту, співала в зведеному

хорі співробітників Інституту ботаніки та Інституту гідробіології АН УРСР.

Н.П. Масюк була наділена Богом неабиякою інтуїцією, що проявлялась як у науковій діяльності, так і в повсякденному житті. Тому її науковий доробок може слугувати темою подальших досліджень на інших рівнях (генетичному, молекулярному, екосистемному та ін.) для її учнів й усіх, хто вважає себе ними. Довіртеся її інтуїції, і хай триває історична сув'язь педагогічної і наукової спадкоємності.

ПОСМОТРИТЕ В НЕБО В ПОГОЖИЙ ЛЕТНИЙ ДЕНЬ

Людмила Бухтиярова

Научные достижения профессора Надежды Прохоровны Масюк поражают обширностью и глубиной. Ей непостижимым образом удавалось «объять необъятное», о чем свидетельствуют более 270 научных публикаций, посвященных разнообразным аспектам исследований зеленых водорослей, решению проблем общебиологического значения. И когда результаты этих исследований оказались просто собранными вместе и перечисленными (Пам'яті ..., 2009), приходит понимание – рядом жил необыкновенно одаренный человек.

При определении на работу в Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины в 1979 г. я оказалась в группе к.б.н. Марии Иосифовны Радченко (отдел альгологии и лишайнологии) и практически в первые же дни здесь состоялось мое знакомство с работами профессора Н.П. Масюк. К тому времени группа уже занималась исследованием лишайниковых кислот, но по-прежнему, на подсвечиваемых стеллажах стояли колбочки с культурами *Dunaliella salina* Teod. – коллекция штаммов, выделенных Н.П. Масюк в период работы над докторской диссертацией и ее экспериментов по промышленному получению каротиноидов методом культивирования водорослей. А на большом лабораторном столе, обосновавшемся на веранде нашего домика в Феофании, привлекали внимание большущие колбы с розоватым содержимым – рапа из Сакских озер. Ее тоже привезли в ходе тематических работ с каротиноидами. Где-то в Крымских степях под знойным солнцем стояли бассейны экспериментального завода, который должен был производить столь необходимые

народному хозяйству продукты. С восхищением слушала я рассказы моих коллег – участников этих научных исследований.

И первой книгой, которую я прочла в отделе, была монография Н.П. Масюк по той же *Dunaliella*, ставшая классикой современной альгологии. Все в ней было ново, многое – непонятно для человека, прежде знавшего водоросли на бытовом уровне, а многочисленные рисунки казались практически одинаковыми. Тем не менее, научная уникальность этой книги осознавалась сразу, ее хотелось иметь в личной библиотеке. Но лишнего экземпляра не оказалось, как позднее выяснилось, и у самой Надежды Прохоровны: спустя всего 5 лет издание стало раритетом в альгологической литературе. Книга, посвященная «Дуньке», как шутливо, на славянский лад, окрестили *Дюналиеллу* мои коллеги, всегда лежала на чьем-либо столе, особенно часто – у Ольги Антоновны Терещук, которая регулярно пересевала коллекцию штаммов, чтобы сохранить ее. Пересевала, несмотря на то, что на поддержание коллекции уже не выделялось ни средств, ни времени – тематика была закрыта, заведующий отделом проф. Н.П. Масюк в отделе не работала. В одну из зим, когда в нашем домике аварийно отключили отопление, Ольга Антоновна унесла колбочки домой и так спасла коллекцию от неминуемой гибели.

В 1985 г. отдел возглавил профессор Соломон Павлович Вассер, и отдел вступил в эпоху своего Ренессанса. На базе отдела организован международный научный журнал «Альгология», утверждены темы перспективных исследований, нескольких кандидатских и докторских диссертаций, к нам приняты сразу трое талантливых молодых аспирантов, учеников проф. Н.П. Масюк, преподававшей в университете им. Т.Г. Шевченко. И, наконец, саму Надежду Прохоровну пригласили работать в отдел.

Ее рабочее место было определено в Феофании, в нашем домике, в «культуральной» комнате, другого свободного места просто не оказалось. Стеллажи с коллекцией водорослей переместили, поставили рабочий стол, микроскоп. Несколько раз в неделю Надежда Прохоровна приходила в свой кабинет и сосре-

доточенно работала. Наш дружный коллектив сразу же почувствовал ее присутствие – резко сократились разговоры в рабочее время... У нее, как и у всех, был земельный надел под огород, который содержался в идеальном порядке. Урожай на суглинистой малоплодородной почве был слабенький, и вряд ли его можно было считать дополнением к семейному бюджету. Огород скорее приносил радость регулярного общения с живыми растениями, удовольствие от заботы о них.

На один из своих дней рождения я неожиданно получила в подарок от Надежды Прохоровны ее учебное пособие по водорослям Украины, предназначенное для студентов и в короткое время ставшее библиографической редкостью. На титуле первым автором значился академик Александр Викторович Топачевский, без траурной рамочки, как это принято для ушедших из жизни земной. Это до сих пор одна из самых ценных книг моей личной библиотеки, и не только потому, что она – с автографом Надежды Масюк и содержит ценную справочную информацию по всем группам водорослей. В наше время, породившее плагиат и другие, еще более изощренные способы присвоения результатов чужой научной работы, эта книга является одним из редких образцов высочайшей научной этики.

Возрождение отдела затронуло всех без исключения его сотрудников, в том числе отразилось и на моем научном росте. Соломон Павлович, определивший меня своим помощником, не стал держать в «вечных» лаборантах и, несмотря на мою семейную занятость (двумя малолетними детьми), как-то спросил: «Хотите заниматься диатомовыми водорослями? Это одна из ведущих групп по численности видов и значению в природе, а в отделе нет специалиста по ней». Да, конечно я хочу, без колебаний было принято это решение, а вслед за ним просьба – пройти спецкурс по альгологии, который еще продолжала читать в Национальном Университете Надежда Прохоровна.

Спецкурс посещали около десяти студентов, атмосфера была камерной, как будто все происходящее предназначено исключительно для тебя. Этому способствовало и частое обращение по ходу лекции с вопросами к аудитории, которые сти-

мулировали активное запоминание излагавшегося материала. Наиболее важные разделы лекции читались в таком темпе, чтобы их можно было записать. Так мне посчастливилось поучиться альгологии у выдающегося специалиста и прослушать академический курс этой сложной многоплановой науки. Надежда Прохоровна как-то после моего вынужденного отсутствия, поинтересовалась, что случилось. Отметив, что умею «хорошо слушать», она уже привыкла останавливаться взглядом на последнем ряду, где я обычно сидела. Одобрение Надежды Прохоровны просто окрыляло, так высок был ее авторитет Ученого и Учителя.

Деятельная натура С.П. Вассера быстро находила применение огромному научному капиталу, сосредоточенному в отделе, где работали признанные специалисты по различным группам водорослей. Так возникла идея написать «Справочник по водорослям». Было достаточно трудно собрать под одной обложкой все многообразие водорослей, привести к логическому знаменателю сведения о них. Помню, в связи с этим, регулярные совещания, где каждый специалист отдела отстаивал свою точку зрения, часто резко не совпадавшую с остальными. Порой казалось, что у этого справочника нет никаких шансов увидеть свет. И тут решающую роль сыграл сплав всеобъемлющих альгологических знаний Надежды Прохоровны с неиссякаемой энергией и мудрым руководством Соломона Павловича. Был составлен четкий план разделов, определены авторы. В итоге через три года уникальный по объему информации и вместе с тем лаконичный «Справочник» вышел из печати.

Выделение из отдела спорных растений в 2002 г. группы исследователей, занимающихся лишайниками и мхами, привело к изменениям рабочих мест. Так мое место оказалось по соседству с классиком мировой альгологии, профессором Н.П. Масюк. Объемный довоенный шкаф с литературой и шкаф с картотекой отделяли от комнаты общей для 8 сотрудников, крошечную часть, где разместились два стандартных канцелярских стола и два стула: один – для Надежды Прохоровны, другой – для многочисленных посетителей. На стене – карта Украины. Напротив

стола – портрет академика Д.К. Зерова, а за стеклянной дверью шкафа с книгами – академика А.В. Топачевского. Учителей, которые всегда были рядом и которых, по-видимому, Надежда Прохоровна никогда не считала ушедшими из жизни, по крайней мере, из ее жизни. Отсутствие внешних атрибутов признания ее самой, как выдающегося ученого, было результатом необыкновенной скромности Надежды Прохоровны, доходившей до аскетизма. Так, бумагу для своих бесценных рукописей она расходовала очень бережно; мелкий четкий почерк зачастую покрывал обратную сторону уже использованных пожелтевших листов.

Выходя из своего (как оказалось, последнего) «кабинета», Надежда Прохоровна проходила мимо моего рабочего стола, всегда приветствуя очаровательной светлой улыбкой. Частенько и я присаживалась на дерматиновый «гостевой» стул цвета бордо, чтобы обсудить тот или иной вопрос, посоветоваться. Незаметно научные проблемы перемешались с общечеловеческими, личными; возникло доверительное, теплое общение. Когда тяжелая болезнь ограничила ее жизненное пространство стенами квартиры или больницы, осталось общение по телефону. Зная все ухудшающееся состояние Надежды Прохоровны, я всегда спрашивала, может ли она говорить со мной. И ни разу не получила отрицательного ответа, лишь иногда – «Только не долго». Часы мне не помогали, с трудом и сожалением прерывала разговор, забывая, что моей собеседнице тяжело сидеть, говорить, дышать. Она предпочитала никогда не обсуждать собственное состояние, живо интересовалась всем, о чем мы говорили, давала мудрые советы, глубоко переживала сложные моменты моей жизни... Столько в этом человеке было добра! Ее тепла, доброты хватало на всех.

...Научные работы Надежды Прохоровны всегда поражают глубиной проведенных исследований и их осмысления, простотой и четкостью изложения, независимо от того, касаются ли они флористических находок или фундаментальных теоретических обобщений. Этот академический стиль накладывал отпечаток на всю работу отдела, давал уровень, к которому стремились растущие исследователи. Широта научных инте-

ресов Н.П. Масюк была безграничной, знания – поистине энциклопедическими. Ее неутомимый ум постоянно стремился к новым вершинам, а талант исследователя расцветал с каждой новой работой, словно она владела волшебной палочкой, с легкостью открывающей сложнейшие замки познания.

Жизненный и научный путь Надежды Прохоровны не был усыпан цветами, скорее наоборот. Горькие разочарования, предательство особенно болезненно переживались, когда физические силы были уже на исходе. Некоторые люди наивно полагают, что можно спрятаться за фальшивыми декларациями и циничными заявлениями. Напрасно: всем всегда все известно, ибо память ни обмануть, ни отменить нам не дано. Жизненный и научный путь Надежды Прохоровны был светел и высок, как бездонное небо в погожий летний день.

Зайдя в очередной раз в библиотеку Института на Большой Житомирской, я без особой надежды спросила, можно ли приобрести в порядке обмена книгу Н.П. Масюк «Морфология, систематика, экология, географическое распространение рода *Dunaliella* Teod.», 1973. Спустя несколько минут драгоценное издание было в моих руках, практически последний экземпляр, которым располагала библиотека для таких целей. Бесконечно жаль, что у автора уже нельзя попросить автограф!

ВОНА ЩИРО РАДІЛА НАШИМ УСПІХАМ

ПЕТРО КЛОЧЕНКО, ТЕТЯНА ШЕВЧЕНКО

Вперше ми зустрілися з Надією Прохорівною, коли їй було трохи більше 40 років. Доктор наук, професор і в той же час приваблива, тендітна жінка, вишукано одягнена, з охайною зачіскою, яка їй дуже личить, завжди привітна і усміхнена. Позитивне враження підсилювалося, коли вона читала лекції. Матеріал викладався чітко, логічно, зрозуміло.

Поступово нам відкривався загадковий світ водоростей. Виявляється, ці організми не тільки приносять користь, продукуючи органічну речовину та кисень, але можуть бути і шкідливими, викликаючи «цвітіння» води та погіршуючи її якість. Є водорості, які використовуються в сільському господарстві та для отримання цінних речовин, таких як агар-агар і каротин, а дані щодо діатомових водоростей застосовуються у криміналістиці. Звичайно, на той час були підручники з курсу нижчих рослин, але наука стрімко розвивалася, і Надія Прохорівна намагалася донести до нас найсучаснішу інформацію. У нас і досі зберігаються конспекти її лекцій.

Цікавими були й практичні заняття, на яких Надія Прохорівна навчала нас визначати водорості під мікроскопом і замальовувати їх будову. Ми дуже старанно це робили, але найкращі малюнки виходили все ж у неї.

Якось ми запитали: «Ви незадоволені кимось із своїх студентів?». «Ні, я люблю усіх своїх студентів. Всі здібні, розумні й працьовиті» – відповіла вона. І дійсно, коли твій учитель про тебе такої думки, то не тільки було соромно, а взагалі неможливо не виконати завдання, щось не вивчити, не знати, погано відповідати.

Пам'ятаємо, як Надія Прохорівна навчала нас писати тези доповідей на конференцію. Тільки зараз розумієш, що то були

за «твори». Проте вона ніколи не ставилася до своїх студентів зверхньо і не ображала їх. Вона пояснила, що у такій невеликій за обсягом публікації треба викласти лише основні результати та зробити висновки. На другий день ми принесли вже цілком пристойні тези.

Чарівною казкою для всіх студентів біологічного факультету стала літня практика у Канівському заповіднику. А поруч з нами ще й була Надія Прохорівна. Вона разом зі студентами сідала у човен і ми пливли на Криві озера або на острів Круглик. Під час екскурсії Надія Прохорівна навчала нас відбирати проби фітопланктону, фітобентосу та фітоперифітону. Якось ми знайшли синьозелену водорість роду *Nostoc*, що утворює макроскопічні колонії. Всі її уважно роздивлялися, тримали на своїх долонях, а Надія Прохорівна дуже цікаво розповідала про ці організми, які на Сході навіть вживають у їжу. Ми обстежували не лише водойми, а й підіймалися в гори у пошуках аерофільних і ґрунтових водоростей. Всі були молоді, щасливі і певною мірою навіть безтурботні.

Окремо хочемо наголосити на її мовному багатстві. Це була вишукана, еталонна, літературна українська мова. Ми ніколи не чули від неї жодної помилки або невірного слова. Ця мова звучала, як чисте кришталеве джерело. Якось Надія Прохорівна розповіла нам, що спершу, коли навчалася в університеті, вона розмовляла переважно російською мовою і лише зрідка вживала українську. І от якось майбутній академік, Олександр Вікторович Топачевський, почувши її українську мову, сказав: «Надю, якби я так володів українською, то розмовляв би виключно цією мовою». І це був привід замислитися. Надія Прохорівна дослухалася поради свого вчителя і «перейшла» на українську мову. Пізніше вона казала, що це допомогло їй зберегти свою автентичність... Вона обожнювала О.В. Топачевського як Вчителя і Людину, завжди говорила про нього з великою повагою і любов'ю.

Ставлення до матері, яка була чи не найдорожчою у житті для Надії Прохорівни, завжди відзначалося повною довірою, любов'ю, повагою, підтримкою і допомогою. Завдяки таким

родинним стосункам вона змогла займатися улюбленою справою, навчати студентів і в той же час бути уважною і лагідною матусею та бабусею для своїх дітей та онуків. Надія Прохорівна намагалася завжди допомогти своїм дітям, підтримати їх і дуже раділа їхнім успіхам. І от, коли Марина та Вітя захистили кандидатські дисертації, а згодом Вітя, а точніше – вже Віктор Володимирович, захистив ще й докторську, вона цим дуже пишалася. Яке тепло було в її очах, коли вона розповідала, що її онука Оксана їздила у свою першу експедицію вивчати діатомові водорості на Південний Буг і що вже є її перша публікація. Щастя тобі, дитино!

Надія Прохорівна продовжувала опікуватися своїми учнями і після того, як вони закінчили університет. Намагалася всіх працевлаштувати й допомогти вирішити проблему з житлом. Залюбки погоджувалася бути опонентом на захисті дисертацій, але була при цьому принциповою. В той же час вона щиро раділа нашим досягненням і завжди це підкреслювала.

Кохання... Якось, перебуваючи у Канівському заповіднику, Надія Прохорівна захворіла. І ось коли її запитали, як вона себе почуває, то відповіла: «Як тільки до мене приїде мій чоловік Володя, я одразу видужаю».

Промайнули роки, і нам самим вже за п'ятдесят. Але й зараз, хоча Надії Прохорівни, на превеликий жаль, уже немає серед нас, ми ніби відчуваємо на собі її погляд і намагаємось бути гідними свого вчителя. І ще – послідовниками альгологічної школи Олександра Вікторовича Топачевського.

Я ВДЯЧНА ДОЛІ ЗА ЗНАЙОМСТВО З НЕЮ

АЛЕВТИНА ЛІЩУК (КУРЕЙШЕВИЧ)

Надія Прохорівна була дуже яскравою особистістю – Людиною, в якій гармонійно поєднувалися рідкісний талант Вченого, жіноча чарівність і врода, з надзвичайною скромністю, простотою та порядністю. Я дуже шкодую, що у мене не було нагоди сказати це особисто їй. На думку приходять слова з пісні Булата Окуджави: «Давайте говорить друг другу комплименти, ведь это же судьбы счастливые моменты». Хотілося б додати від себе: «Так, давайте говорити, але за життя».

Доля подарувала мені лише чотири зустрічі з Надією Прохорівною. Але ці зустрічі залишаться в моїй пам'яті назавжди.

Вперше я побачила її в Київському університеті, де вона завідувала кафедрою нижчих рослин. Я (в той час аспірантка Інституту гідробіології) зателефонувала їй з проханням надати мені консультацію щодо впливу розмірних характеристик клітин водоростей та видоспецифічності на відносний вміст хлорофілу у біомасі фітопланктону. У Н.П. Масюк вийшла стаття, частково присвячена цьому питанню. Вона, не вагаючись, погодилася прийняти мене – на що, чесно кажучи, я не дуже сподівалася, зважаючи на її «титолованість» та зайнятість.

На кафедрі мене зустріла висока струнка молода жінка у темно-зеленій сукні, що дуже пасувала до її світлих очей. Перша думка, яка промайнула у моїй голові: «Яка ж вона вродлива та шляхетна».

Розмова була цікавою. Надія Прохорівна, як дуже тактовна людина, вміла слухати, рахувалася з думкою співрозмовника, не була категоричною. В той же час мене вразила глибина її

знань, всебічний інтелект, обізнаність у питаннях, які ми обговорювали, глибокий аналіз наявних фактів.

Я поверталась додому щаслива, бо одержала відповідь на запитання, що не давали мені спокою.

Вдруге я бачила і слухала Надію Прохорівну в Інституті гідробіології НАН України на зборах, присвячених ювілейній даті від Дня народження академіка О.В. Топачевського. Вона поділилася своїми теплими спогадами про Олександра Вікторовича. Коли я почула її виступ, мені стало зрозуміло, чому всі говорили, що Надія Прохорівна – блискучий лектор і прекрасний оратор. Відзначила про себе: «Яка вона гармонійна особистість! Дійсно, зразок людини, вченого, жінки».

Наступна зустріч з нею відбулася в Інституті ботаніки НАН України. Одну з моїх статей направили туди на рецензію. Надія Прохорівна спитала, як швидко треба написати рецензію. Я відповіла: «Мені радять захищати докторську – то, мабуть, швидко. Однак я ще вагаюсь – оформлювати роботу, чи ні».

Надія Прохорівна написала рецензію за декілька днів. Коли я прийшла вона сказала: «Я вважаю, що Вам дійсно треба писати і захищати докторську дисертацію». Для мене було велике щастя почути це з вуст мого кумира. Тому я більше не вагалась, а згодом захистила докторську дисертацію на тему «Еколого-фізіологічні основи формування фітопланктону прісноводних екосистем» і була дуже вдячна Надії Прохорівні за її пораду...

У рецензії на мою статтю була низка зауважень. Надія Прохорівна сказала, що деякі з них несуттєві, але є такі, що їх треба обов'язково взяти до уваги. Пам'ятаю, що одне з них стосувалося того, що видові назви можна скорочувати лише при повторному згадуванні в одному реченні. Завжди дотримуюсь цього правила.

Остання моя розмова з Надією Прохорівною відбулася по телефону. Мені довелося дати рецензію на запит щодо використання дуналієли як сировини для одержання біопалива. У мене виникли деякі суперечливі думки відносно цього. Дійсно, у дуналієли багато вуглеводнів, але ж є водорості, що мають їх значно більше. В той же час *Dunaliella salina* Teod. – чемпіон

за вмістом β -каротину – провітаміну А, хімічний синтез якого надзвичайно дорогий. Я вирішила порадитися з Надією Прохорівною. Пам'ятаю її реакцію: «Який сенс? Набагато вигідніше використовувати дуналієлу як сировину для одержання β -каротину». Ми ще довго говорили з нею про перспективи практичного використання дуналієли.

Трохи пізніше Надія Прохорівна передала мені в подарунок монографію у співавторстві з Ю.І. Посудіним та Г.Г. Ліліцькою «Фотодвижение клеток *Dunaliella* Teod. (*Dunaliella*, *Chlorophyceae*, *Viridiplantae*)» з написом «Вельмишановній Алевтіні Вікторівні на добру згадку про Н. Масюк».

На жаль, більше мені не довелося спілкуватися з моїм кумиром у науці, красивою Людиною, яскравою особистістю – Надією Прохорівною Масюк, теплі спогади про яку завжди будуть зігрівати мою душу.

Світла пам'ять про неї залишиться в її талановитих численних наукових працях і учнях, яким вона передала свої знання, надбання та жаринку того вогню, що палав у її душі.

ГОРДІСТЬ І ОКРАСА РІДНОЇ ЗЕМЛІ

Микола Мусієнко

Про відомого вченого, доктора біологічних наук, професора Н.П. Масюк писати не просто, адже це була надзвичайно багатогранна натура, неординарна особистість.

Перше моє знайомство з Надією Прохорівною відбулося в далекі 70-і роки минулого століття. У той час на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка склалися надзвичайно складні обставини для подальшого розвитку добре знаної і авторитетної на теренах всієї країни і за її межами кафедри нижчих рослин. Адже в 1971 році тодішній завідувач, доцент З.Г. Лавітська, вийшла на пенсію, пішов з життя професор цієї ж кафедри академік Д.К. Зеров, залишили роботу на кафедрі професор А.М. Окснер та доцент В.М. Соломахіна.

Я був на останньому році навчання в аспірантурі кафедри фізіології та біохімії рослин, коли декан факультету, професор Б.Г. Новиков, запропонував мені з 1 вересня 1971 р. посаду асистента кафедри нижчих рослин. Пізніше, у 1973 р., за конкурсом, мене було обрано на посаду старшого викладача цієї кафедри. А вже у 1972 році завідувачем кафедри було обрано за конкурсом доктора біологічних наук Н.П. Масюк.

Вже тоді широко відомий вчений у галузі альгології, вона започаткувала новий науковий напрям – систематичні і прикладні функціонально-морфологічні та хемотаксономічні дослідження нижчих рослин. Упродовж 1971-74 рр. такі дослідження нами активно розвивалися. За цей час мною (також за пропозицією Н.П. Масюк) був розроблений і вперше викладався курс «Фізіологія та біохімія нижчих рослин» для студентів, що спеціалізувалися на кафедрі. Пізніше на кафедрі було запрошено фізіологів та біохіміків (доцента В.І. Миронюка, асистента Є.А. Кузьменка), а відтак у 1974 році за конкурсом мене було обрано доцентом ка-

федри фізіології та біохімії рослин. Декілька років спільної роботи залишили найкращі враження про Надію Прохорівну.

На педагогічній роботі вона відзначалась демократичністю у ставленні до студентів, завжди була доброзичливою, відкритою до спілкування. Багато сил та енергії віддала професор Н.П. Масюк поліпшенню матеріально-технічної бази, підвищенню кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедри.

Понад усе вона цінувала справедливість, дуже шанобливо відносились до тих людей, які досконало знають свою справу, уміла зацікавити новими ідеями, постійно жила у творчій атмосфері та створювала її для оточуючих.

Вона глибоко розуміла психологію своїх співробітників, вникала в їхні проблеми, настрої. Це була людина слова; якщо щось пообіцяла, то виконувала обов'язково. Хотів би відзначити її гідний подиву дар залучати до своїх наукових інтересів тих, хто якимось чином потрапив у її орбіту.

Для мене вона була не тільки авторитетним керівником, а й перш за все – виключно порядною Людиною, яка уважно і завжди з повагою ставиться до студентської молоді, до всього багатогранного колективу факультету.

Не можна було не звернути увагу на притаманні цій світлій, добрій Людині якості: я би сказав, якоїсь вишуканої стриманості, толерантності, шляхетної тактовності і одночасно – ширості, відкритості до співбесідника. Надія Прохорівна завжди вирізнялася своєю розсудливістю, аргументованістю в захисті власної позиції, виваженістю у прийнятті рішень, чим заслужила шану і повагу не лише викладачів, а й студентів, усіх співробітників університету.

Багато сил віддала Н.П. Масюк підготовці наукових кадрів, щиро передавала молодим дослідникам, аспірантам свої знання, ділилася з ними науковим досвідом.

Це була самовіддана трудівниця, принциповий учений з безкомпромісною, глибоко чесною позицією в науці, людина з інтуїтивним, нестандартним мисленням, улюблена кількома поколіннями біологів Київського університету. Видатний педагог і просто прекрасна Людина, Надія Прохорівна з честю виконала високу цивілізаційну місію, ставши гордістю і окрасою рідної землі.

НАША НАДІЯ ПРОХОРИВНА

Юрій Войтюк

Я теж відношу себе до учнів Надії Прохорівни Масюк – видатного вченого, педагога за покликанням і Вчителя по духу і моралі.

Перша зустріч із професором Масюк Н.П. відбулася у нас, студентів-першокурсників, на початку вересня 1973 року. Нам було біля 20, а скільки їй – ми не знали. Вона була елегантна, красива, ще зовсім молода. Не знали ми й того, що в Надії Прохорівни була донька приблизно нашого віку, теж студентка університету.

Кілька лекцій, і ми вже закохані в курс «Нижчі рослини» та його викладача – Надію Прохорівну Масюк. Перший у нашому житті колоквіум, і перед нами постала зовсім інша наша «Мірей Матъе», сувора й вимоглива професорка, яка екзаменує не лише нас, але і своїх колег, наших педагогів – доцентів Соломахіну В.М., Морочковську Г.С., Гребенюка М.В., Миронюка В.І. на предмет організації лабораторних, семінарів, препаратів водоростей, таблиць, малюнків, пропусків занять студентами і т.ін. Після цього «уроку» ми почали не просто розуміти ясний погляд нашого кумира, але й бачити в ньому інколи іронічні іскринки. Дехто з нас, у тому числі і я, отримали персональні запрошення від Надії Прохорівни відвідувати науковий студентський гурток.

Гурток, а власне – зацікавленість науковою студентською роботою на кафедрі нижчих рослин, яку на той час очолювала Надія Прохорівна, дали мені можливість згодом особисто звернутись до неї. Було це так. Ми прийшли на навчання після Підготовчого Відділення (Робфаку), були трохи старшими за своїх однокурсників, мали на момент вступу до університету трудовий робітничий чи колгоспний стаж, а дехто, зокрема і я, були

кандидатами в члени КППС. За Статутом, кандидатський стаж особи, яка перебувала на обліку в партійній організації менше року, мав бути автоматично продовжений ще на один рік, а сам кандидат – проявити свою активність в нашій організації і лише після того отримати дві рекомендації з нового місця роботи. Отож, за формальними ознаками, я мав право звернутися з проханням надати мені рекомендацію для вступу до лав КППС лише до нашого куратора Булдакової А.М. та Масюк Н.П. – лектора нормативного курсу.

Н.П.Масюк була членом партійного бюро факультету і добре знала цю формальну проблему, тому до мого прохання поставилася серйозно: уважно вислухала мене, розпитала, звідки я, хто мої батьки, де і в яких умовах проживаю, де працював до вступу в університет, чи важко мені навчатись. Викликала Миронюка В.І., який вів у нас практичні заняття, і в моїй присутності розпитала про мої успіхи. В якийсь момент, вже не знаючи, що на мене далі чекає, я почув буквально таке: «Ви сумлінний студент і мені приємно буде надати вам рекомендацію. Працюйте так і надалі. Для того, щоб я краще бачила вашу громадську активність, за відсутності старости наукового гуртка будете виконувати його функції. Наші активісти, студенти старших курсів – Гелюта Василь, Царенко Віталій, Петров Іван, Бурдюкова Людмила, Тихоненко Юрій, вже працюють в Інституті ботаніки, а гурток – для студентів переважно молодших курсів». Так я погодився з тією пропозицією і ще довго, навіть на 3-4 курсах, відвідував чудовий гурток кафедри нижчих рослин.

Минуло багато років відтоді, коли я останній раз був на засіданні студентського гуртка. Вже давно не було кафедри нижчих рослин, якою колись завідувала Надія Прохорівна, і моєї рідної кафедри вищих рослин, а замість них постала кафедра ботаніки; а я, так сталося, вже був її завідувачем. На спеціалізації «Нижчі рослини» було двоє сумлінних хлопців – Демченко Едуард і Романенко Петро. Вони закінчували п'ятий курс і виникло питання про їхнє працевлаштування. Думаючи про майбутнє кафедри, варто брати їх до аспірантури. Однак, у штаті не було доктора наук, який би міг керувати дисертаційними

роботами. Мої аргументи на користь керівництва їхніми роботами молодого доцента Костікова І.Ю. не переконали декана біологічного факультету, академіка Кучеренка М.Є., в доцільності такого рішення. На рапорт про затвердження керівником професора Масюк Н.П. також було накладено резолюцію з відмовою. Щоб вирішити питання, залишався один вихід: формально керівником хлопців міг бути завідувач кафедри. Така перспектива не зовсім влаштовувала мене, оскільки це була для мене не просто далека тема, а навіть інша спеціалізація. Крім того, професор Чопик В.І. однозначно «не рекомендував» вирішувати питання таким чином, прогножуючи мені неприємності. Необхідно було віднайти вагомні аргументи на користь Костікова І.Ю., який з першого курсу опікувався згаданими студентами, був керівником їхніх дипломних робіт. Коротка зустріч з Масюк Н.П. зняла всі мої сумніви і дозволила ухвалити рішення – Едуард Демченко і Петро Романенко стали моїми аспірантами, а згодом успішно захистили кандидатські дисертації. Оponentом у них була незабутня Надія Прохорівна Масюк.

Запам'яталася мені ще одна зустріч. Було це в середині 90-х. Надія Прохорівна вже давно не працювала на кафедрі, але незайнятим весь цей час залишався її робочий стіл. Дуже рідко вона приходила і сідала на своє колишнє робоче місце. Під час одного з таких візитів ми і зустрілись. Я тоді вже завідував кафедрою, зайшов до Л.В. Панченко і побачив Надію Прохорівну. Я одразу впізнав її, але трохи знітився від несподіванки. Привітно посміхалася, та в очах і в голосі відчувався глибокий сум і неспокій. Вона прийшла у справах, в неї була запланована зустріч з нашими аспірантами Анатолієм Солоненком і Мар'яною Новохацькою. Я присів біля неї і ми кілька хвилин говорили про роботу аспірантів, про кафедру, про Інститут ботаніки... Розмова зайшла про мене, перекинулася на сина Надії Прохорівни – Віктора, бо ми були з ним добре знайомі з Канівської практики у географів. Вона стурбовано говорила про доньку, про внучку Оксану, про її навчання (згодом Оксана стала студенткою нашої кафедри). Хтось постукав у двері, роз-

мова припинилась, та власне на цьому й закінчилась. Я попрощався і пішов, але ще довго згадував цю нашу останню зустріч, розмірковуючи проплинність часу, високі моральні принципи вченого, про материнське серце і бабусину любов...

Зараз, коли ботанічна громадськість відзначила 80-річчя від Дня народження Н.П. Масюк, думаю, що доля кожної людини не просто тісно пов'язана з долями інших, але і з подіями її часу, і пам'ять про неї тим глибша, чим більше добра ця людина зробила за своє життя.

НАДІЯ ПРОХОРІВНА МАСЮК: ВИЗНАЧНИЙ УЧЕНИЙ, ТАЛАНОВИТИЙ УЧИТЕЛЬ, ПРЕКРАСНА ЛЮДИНА І ЧАРІВНА ЖІНКА

Костянтин Ситник

Вперше я зустрів, побачив і почув Надію Масюк на її вступному екзамені до аспірантури. Екзаменаційну комісію очолював Дмитро Костянтинович Зеров, який знав абітурієнтку ще студенткою Київського університету. З першої відповіді Надії на питання в білеті мені стало зрозумілим, що перед комісією тямуща, розумна і дуже працьовита людина.

Усі наступні роки життя і творчої діяльності Надії Прохорівни підтвердили, що саме ці риси визначали її успіхи в науці та стосунках з людьми. Особливо хочу підкреслити її вміння стратегічно мислити і об'єднувати навколо себе відданих справі співробітників, які високо цінували і шанували цю рису Учителя... Блискучі успіхи професора Н.П. Масюк в ботанічній науці безсумнівні і безперечні. Вони також не скороминущі, бо ще довго будуть служити дороговказом для наступних поколінь ботаніків, адже мають не камерний і не хвилинний характер, а всесвітнє і вічне значення.

Надія Прохорівна була дружелюбною і справедливою, допитливою та принциповою, талановитою, красивою і дуже гордою жінкою, яка крізь все своє життя пронесла духовні ідеали. Їй притаманний трудовий менталітет, який вона не тільки як генетичну спадщину, а й через сумлінне виховання передала

своїй чудовій доньці – Марині Таращук, кандидату біологічних наук, зоологу-колембологу.

При зустрічах та розмовах впадали у вічі такі її риси, як енергійна активність, добропорядність, висока жіноча гідність, глибока повага до вчителів. Я не володію умінням описати усі чари молодості Надії, але скажу, що ніколи не втрачав можливості поспілкуватися з дуже шанованою, цікавою жінкою і глибоким ученим. Вона не любила тривалих розмов і пустослів'я, але якщо вже й відбувалася між нами хай і побіжна, хвилинна розмова, то завжди була для мене багатозначною, серйозною, глибоко професійною і, разом з тим, красномовною, змістовною, приязною і щиросердною. Таких розмов було багато. В них ми торкалися університетського та інститутського життя, близьких друзів, колег, нової професійної і художньої літератури, культурних подій, а також – щоденних, життєвих, побутових питань.

Коли згадую тепер Надію Прохорівну, то приходять спомини про нашу з нею останню телефонну розмову. Тоді вона була вже тяжко хвора, але відгукнулася на мій дзвінок теплими, радісними і навіть веселими словами. Я звернувся до неї з проханням написати для монографії «Історія Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного», до розділу «Спогади», її спомини про учителів, колег, друзів, цікаві і важливі події життя-буття нашого Інституту. Очевидно, бадьора тональність і певна моя настирливість викликали її пошвавлення, навіть захоплення і бажання, зі свого боку, сказати добрі слова на мою адресу. Відчувши, що Надії не дуже хочеться братися за цю роботу, я почав розповідати про зміст монографії, її ілюстрації, про співробітників Інституту, які, на мою думку, напишуть статті для цієї книги. Ми згадали також добрі імена наших наставників і старших учителів – Д.К. Зерова, А.М. Окснера, Я.С. Модилевського, М.Ф. Макаревич, О.В. Топачевського та багатьох інших.

Відтоді і дотепер звучать в моїй пам'яті ніжні, добрі, чудові слова – спомини про великий і прекрасний шлях, який ми пройшли разом, працюючи довгі роки в рослинно-пізнавальній стихії Інституту, що був і залишається рідним домом великих учених – Фоміна, Холодного, Сапегіна, Гришка, Зерова.

ТАКА ПРОСТА ТАЄМНИЦЯ

Андрій Топачевський

Її краса здавалася загадковою. Не пригадую рік і день першого знайомства, але добре пам'ятаю, як у 1956-му році ми з її майбутнім чоловіком, Володимиром Доліним, рибалили у протоці за островом Заріччя біля Канева. Я навмисно трохи затягнув рибалку і майже підсвідомо чекав Надійної реакції на нашу затримку. Бо в кожному її слові був для мене якийсь особливий сенс. При цьому до почуття поваги до них обох долучалася деяка частка юнацької заздрості чи то ревності до того, хто може, завдяки своїм ліпшим якостям, зрілості та успішності, наблизитися до неї, скоротивши ту дистанцію, що була для мене неподоланною. Попри розуміння цього, таємниця все одно залишалась.

Пізніше, на початку своєї журналістичної і літературної діяльності, я зрідка бачив Надію, а якщо і говорив з нею, то на якісь загальні, «необов'язкові» теми. Її образ існував у життєвому просторі на ще більш недосяжній відстані, в оточенні загадкових фітомонад – таких собі мандрівних, непомітних для ока істот, яких пробуджує до життя енергія Сонця... Хоча, дякуючи батькам біологам, світ рослин і тварин завжди сприймався не абстрактно, а як найважливіша частина довкілля і усього Всесвіту. Мабуть, це допомогло визначитися у документальному і науково-пізнавальному кіно, а насамперед – як письменнику-природознавцю.

Здається, такий напрям у моїх здійснених книжкових проєктах схвалювала і Надія Масюк. Та якщо в мене це почалося з дитячого захоплення, яке тільки з роками перетворилося на творчу потребу, то глибока натура Надії Прохорівни виключала будь-яку приблизність, поверховість або просто слабкість. Прагнула у всьому дійти до самої суті. Про ці якості не раз на-

гадувала моя незабутня мама; відтак образ Надії Масюк став для мене, як не цілком сформованої особистості, ще більш таємничим, і не тільки на тлі фітомонад та інших водоростей.

«Вона завжди була справжньою». Так назвала Надія Масюк свій спогад про мою маму у книжці «Марія Флоріанівна Макаревич» (К., Наукова думка, 2008). Ці слова повною мірою відношу до самої Надії Прохорівни. У чому ж справжність? «Стримана в оцінках своєї і чужої праці, вона не любила гучних компліментів і лицемірної похвальби. Тому схвальне слово з її вуст надзвичайно багато важило... Чи була вона в доброму гуморі, чи то навпаки, завжди лишалася щирою, без жодної фальші». І не тільки це, написано ніби про саму себе. Бо володіла тим же талантом, що й моя мама, з якою була у теплих стосунках; особливо імпонувала усім нам українськість тоді ще молодій Надії. Правду про трагічну долю її близьких родичів я дізнався пізніше.

Справжність – у вчинках. Так, мій батько, якого вона вважала своїм учителем, любив нагадувати студентам про порядність у стосунках великих вчених – Чарлза Дарвіна і Альфреда Уоллеса, які прагнули поступитися один одному правом оголосити про відкриття явища природного добору. Навіть у своїй історичній доповіді в Ліннєївському Товаристві Дарвін окремо відзначив попередні праці Уоллеса... Не всі засвоїли цей урок. Але у 1984 році побачила світ підготовлена Надією Прохорівною, прекрасно ілюстрована книга «Пресноводные водоросли Украинской ССР», де прізвище мого батька було першим, а у передмові зазначено: «Идея создания такого руководства принадлежала акад. АН УССР А.В. Топачевскому. Прообразом данного определителя послужил «Короткий визначник прісноводних водоростей УРСР», подготовленный А.В. Топачевским и М.Ф. Макаревич...» Вона довела, що епоха справжніх вчених і шляхетних душ не минула.

Вже тяжко хворою, Надія Прохорівна мужньо завершувала свої наукові праці. Кожен день для неї був безцінний. Та коли у 2008 р. готувалася книга «Олександр Вікторович Топачевський. Минуле задля майбутнього», вона вирішила покращити та осу-

часнити свою публікацію зі збірки «Проблемы гидробиологии и альгологии» (1978 р.), додавши нові власні наукові розробки і, зрозуміло, – українською мовою. Вийшла глибока за змістом і солідна за обсягом стаття «Наукова школа академіка О.В. Топачевського». Підтримуючи зі мною постійний телефонний зв'язок, вносила додаткові правки і корективи, доповнювала список наукових праць. Тим часом видання відкладалося з незалежних від нас причин, але Надія Прохорівна мріяла побачити цю, дорогу для неї, книгу. Нарешті, на самому початку весни 2009-го вона отримала такий довгоочікуваний екземпляр... За кілька днів її земне життя скінчилося.

Єдиним мірилом у особистому житті і кар'єрі для цих людей, крім відданості науці, була і є глибока порядність, яка нині, на жаль, все рідше згадується серед кращих якостей, хіба що як рудиментарний атрибут вищої культури минулих століть, або якась багатирська риса міфічних героїв... Високе сумління Надії Прохорівни, її самотнє особистість є лейтмотивом спогадів про неї в устах таких учених, як К.М. Ситник, І.О. Дудка, В.В. Протопопова, С.П. Вассер, О.Б. Блюм: «об'єктивно відгукнулася», «глибоко дослідила», «обгрунтовано виступила», «справедливо вирішила», «сміливо підтримала», «надійно захистила».

Тільки набувши професійних знань і життєвого досвіду, я зрозумів, чому Надія Масюк здавалася такою загадковою. Її таємниця дуже проста: краса внутрішня, духовна відобразилася у чарівних рисах обличчя, пластичності рухів, переконливості жестів, глибокому привабливому погляді, виразності мови. Ось це і прихилило до неї, навіть причаровувало, але кожного – по-різному. Колеги поважали і любили її за ерудицію та сміливість, молодь вбачала в ній ідеал жіночності, а чоловіки закохувалися з наміром створити родину. Кожен отримував за його особистими чеснотами і був по-своєму щасливий, спілкуючись з Надією Масюк.

Відчувши на собі її світлі чари і добродійний вплив, я лише за роками розгадав таємницю її особистості. Єдність форми і змісту! Як усе геніальне, ця таємниця виявилася дуже простою.

ЗУСТРІЧІ З НАДІЄЮ МАСЮК

ЄВГЕН СВЕРСТЮК

В середині 60-х років мені випала зелена галявина – Інститут ботаніки. На той час то був чи не найспокійніший в Україні затишок для дисидента. Редактором «Українського ботанічного журналу» був акад. Дмитро Костянтинівич Зеров, літературним редактором – Зінаїда Костянтинівна Піскорська, донька художника-символіста, власниця великої старої бібліотеки.

Я притулився на цьому уламку старого культурного світу, в тихій редакції, де стояло три столи. Навпроти вікна – стіл редактора. Сюди часом засакаувала через вікно білочка, стрибнувши з гілки верби. Стіл був вільний, бо Дмитро Костянтинівич працював у своїй «лябораторії». Мій стіл був закладений рукописами та стосиками книг з філософії та літературознавства. На столі Зінаїди Костянтинівни – машинописні статті, словники тощо. На стінах – портрет Шевченка і паперові репродукції імпресіоністів, які в той час продавалися по 1 рублю.

Сюди любили заходити працівники Інституту ботаніки, і то не тільки зі своїми рукописами, які я реєстрував у книзі, щоб потім подавати на розгляд редколегії. Любили заходити просто погомоніти.

Часто заходила приязно усміхнена, миловидна співробітниця Інституту Надія Масюк. Видно, усе їй подобалося в нашій редакції, передусім – атмосфера. Вона придивлялася і до репродукцій картин, і до книжок. Складалося враження, що вона розуміє набагато більше, ніж говорить.

Якось Дмитро Костянтинівич зайшов порадитись, кого б нам з молодших ботаніків залучити до редколегії журналу – і назвав кілька прізвищ. Тут ми усі троє були одноголосними: Надія Масюк. Вона була тоді завідувачкою відділу. Але для нас вона була дуже коректною авторкою. Писала грамотно, посилення на

іншомовну літературу вивірені. Над її текстами працювати легко. До того ж вона часто публікувалася в журналі.

Як член редколегії інститутської стінгазети, якось вона попросила мене написати щось до 8 березня.

– А надрукуєте?

– Надрукуємо, – усміхнулася вона, не зацікавлюючи підтексту.

Здається, то був 1967 рік. Я написав тоді есей «На свято жінки», подав їй. За декілька днів вона збентежено сказала: «А таки справді не надрукуємо». Мовляв, ви ж самі розумієте... Вже не пригадую, чи давав я їй читати якісь матеріали самвидаву. Міг давати.

До мене часто заходив син Андрій, мій школяр, що навчався тоді в 92 школі, саме навпроти Інституту. Він подружився з Надією Прохорівною, і вони вже здалека віталися. У неї була донька такого ж віку.

Коли раптово помер акад. Д.К. Зеров у грудні 1971 р., Надія Прохорівна зворушливо запитала:

– А хто ж Вас тепер буде захищати, Євгене Олександровичу?

– Хіба ви не знаєте, що я тут добуваю уже останні дні... – відповів я.

Справді, до мого арешту залишалось менше двох тижнів...

Ми знову зустрілися з Надією Прохорівною років через 30. Привіталися як давні приятелі. Вона стала приходити на літературні вечори та інші заходи, які я проводив у Будинку вчителя. Одного разу ми навіть проводили спільний захід, пов'язаний з вшануванням пам'яті Юрія Лавріненка, відомого літературознавця, який був репресований у 30-ті роки, а на хвилі війни виїхав на Захід. Виявилось, що Юрій Лавріненко, укладач широко відомої неоціненої книги «Розстріляне відродження», є родичем Надії Прохорівни.

Звичайно, вона знала цю книгу і мою передмову до неї. Знала також многотрудну історію її перевидання, і те, як мені пощастило налагодити її перевидання в «Смолоскипі». Вона вникала в усі справи з коректністю науковця.

– Приходьте, Надія Прохорівна, – часом я телефонував їй.

– Дякую, я обов'язково буду. Ви й не знаєте, як я вдячна.

З такою приязною усмішкою вона і стоїть в моїх очах.

ДЯКУЮ ТОБІ, МАМО, ЗА ТЕ, ЩО НАВЧИЛА МЕНЕ ЛЮБИТИ СЛОВО

ВІКТОР ДОЛІН

Впервые появившись перед миром,
Взглянув на свет огромными глазами,
Увековечивая материнства имя,
Святое произносим слово – Мама.

И с той поры, как помним мы себя,
Мы помним ласку теплых, нежных рук.
Они нас ждут сквозь даль годов всегда,
Переживая остро боль разлук.

А мы порой забудем написать
Среди бесчисленных занятий и друзей.
А нужно только три строки послать:
«Здоров, целую, жди и не болей».

А мы девчонкам чаще письма пишем,
Когда зальется трелью соловей.
Но, может быть, в лице своих любимых
Мы тоже любим наших матерей...

(1979)

Ці кострубаті рядки, написані 15-річним підлітком, з'явилися завдячуючи щирим зусиллям Надії Прохорівни вдихнути в мене любов до творчості, мови, слова.

Пишучи про рідних і близьких, ми передусім оцінюємо своє місце у їхньому оточенні, торкаючись при цьому найпоетаємніших і найболючіших струн власного єства. Певне, тому так важко писати про батьків, з якими нероздільно пов'язані найщасливіші періоди буття – дитинство і юність, коли формується ті риси людини, що визначають її майбутнє.

Моя мама – Надія Прохорівна Масюк – народилася в сім'ї Прохора Дмитровича Масюка (1894-1946) та Ганни Андріянівни Лавріненко (1900-1993). Чомусь у родині уникали розмов про діда Прохора, який помер задовго до мого народження. У мене в пам'яті відклався єдиний епізод розмови з мамою: «Коли за батьком прийшли, він уже лежав невиліковно хворий, і тому його не забрали...» Завдячуючи зусиллям С.Я. Кондратюка, з архіву Київського Національного університету імені Тараса Шевченка видобуто особову справу кандидата біологічних наук Прохора Масюка, де зазначено, що з 1944 р. він викладав курс фітогеографії з основами ботаніки для студентів географічного факультету.

Складна і значною мірою трагічна доля родини Лавріненків, певне, заслуговує на окреме дослідження і видання життєпису. Із 8 дітей Георгієвського кавалера Андріяна та Оксани Лавріненків до похилого віку дожили три сестри – Ганна, Марія і Олександра, що осіли в Києві, та брат Юрій – видатний письменник-дисидент, автор «Розстріляного відродження», який більшу частину свого життя змушений був провести поза Україною. З далекої Америки Юрко намагався опікуватися сестрами. Проте, після численних викликів до КДБ, вони змушені були відмовитися від спілкування з братом. І лише після 1991 р. його діти Микола і Леся змогли приїхати в Україну.

Ця родина дала Україні видатних учених – професорів Київського університету Надію Масюк та Володимира Ковтуненка, відомого мостобудівника, лауреата Державної премії України, кандидата технічних наук Віктора Ковтуненка, художника Юрія Стеценка. Наразі вже їхні діти та онуки продовжують славні родинні традиції.

Усе життя бабуся була міцним маминим «тилом». Після народження онуків вийшла на пенсію і взяла на себе всі домашні турботи, створюючи умови молодому подружжю для плідної наукової роботи. Всіляко підтримувала маму і батька – чл.-кореспондента НАН України Доліна Володимира Гдаліча (1932-2004); думаю, своїми успіхами, дисертаціями і званнями мої батьки значною мірою завдячують Ганні Андріянівни Лавріненко. І не лише батьки, а й студенти Надії Прохорівни, бо

перед кожним іспитом, випроводжаючи маму з дому, бабуся просила: «Надієчко, ти ж тільки двійок не став...»

Скільки я пам'ятаю, мама сидить, схилена за письмовим столом. Маючи 20-річний досвід викладання, до кожної лекції вона готувалася, наче вперше, вишукуючи в літературі нові сучасні дані. І такої ж відповідальної роботи вона прискіпливо вимагала від своїх учнів і колег. А останніми роками роботою рятувалася від недуги. Будучи невиліковно хворою, підготувала до видання чотири монографії. «Поки працюю, я забуваюся і мені наче не так болить» - казала вона.

Мужньо долаючи хворобу, Надія Прохорівна докладала всіх зусиль, щоб не обтяжувати близьких. Розмовляючи з моєю дружиною по телефону, жалілася, що не має сил застелити ліжко. А на відповідь «Ну і не застеляйте», казала: «Ти що, придуть мої дівчата, побачать розстелене ліжко і зрозуміють, наскільки мені погано...».

Через усе життя пронесла Надія Прохорівна любов до України. У часи застою вона - серед тих небагатьох професорів Київського університету, хто читав лекції виключно українською мовою. Була активною дописувачкою патріотичної газети «Українське слово». Під час політичного голодування студентів у 1990 р. відкрито підтримувала їх морально і матеріально. З великим завзяттям і вірою у позитивні зміни в рідній Україні та її світле майбутнє, брала участь у Помаранчевій революції 2004 р. Не маючи сил ходити на Майдан, передавала речі і гроші через доньку та онуку. Любов до Батьківщини допомагала долати важку хворобу.

Її улюбленою поетесою була Леся Українка. З дитинства я жив пригодами Лукаша і Мавки, мені снилися Русалка і Водяник, «Той, хто греблі рве» і «Той, хто в скалі сидить». І досі, коли буваю на лісовому озері, мені здається, що от-от з вирви вирине Русалка з Лісової Пісні. Але найбільше мама любила рядки, що зрештою стали девізом її життя:

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

... ..

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть, думи сумні!

(Contra spem spero!, 1890)

Свої педагогічні таланти Надія Прохорівна втілювала не лише у середовищі студентів, а й вдома. Я лише зараз розумію, скільки праці й сил було покладено, щоб навчити мене писати. У 4 класі мені доручили написати про свій улюблений музичний твір. Мама порадила: напиши про музику Пахмутової, тобі ж дуже подобаються пісні з кінофільму «С легким паром!» Той мій перший опус починався словами: «Я дуже люблю музику Пахмутової. У неї чаруючий голос...» Мама допомагала мені писати твори до закінчення школи, примушувала без кінця переробляти і шліфувати текст, по краплинах передаючи свою любов до Слова. Зрештою, я виявив бажання стати філологом. Проте і у виборі професії мама зіграла вирішальну роль. «Тобі ніхто не заборонить писати вірші, якщо ти станеш фізиком, хіміком або біологом. Але якщо у тебе не буде натхнення і ти не матимеш іншої професії, журналістика тебе не прогодує». Через кілька років, навчаючись на хімічному факультеті Київського університету, з вуст свого вчителя проф. Ф.Д. Шевченка я почув такі ж думки: «Ти знаєш, я прийшов з війни інвалідом, без ноги. Переді мною були відкриті всі дороги. Я хотів стати істориком, філологом, юристом. Але я став хіміком. І не шкодую, бо точно знаю, що йод плавиться за температури 114 °С, незалежно від останніх постанов Партії».

Мені часто заздять співробітники, що я легко і швидко пишу наукові праці. Проте мало хто знає, яких титанічних зусиль доклала мама, щоб виробити у мене стиль та відчуття тексту. Вклоняючись світлій пам'яті Надії Прохорівни Масюк, я хочу сказати: «Дякую тобі, мамо, за те, що навчила мене любити Слово».

Мені хотілося б висловити щире подяку укладачам цієї книжки, передусім С.Я. Кондратюку та А.О. Топачевському, за ідею і втілення цього видання, а також – усім дописувачам спогадів про Надію Прохорівну.

ЗАСНІЖЕНА ПІРСЬКА ВЕРШИНА – ДЛЯ ЖИТЕЛІВ ПІДГІР'Я

МАРИНА ТАРАЩУК, ОКСАНА ТАРАЩУК

Духовний світ непересічних людей найчастіше є непізнаною таїною для інших. Особливо, коли більша частина життя плине в умовах жорстокого і брехливого суспільства, коли батьки примушені ховати правду від дітей, щоб не наражати їх на небезпеку. За подібних обставин, з пункту бачення вселюдських цінностей, таке приховування правди не є ганьбою, але свідчить про самопожертву наших рідних і близьких в ім'я майбутнього, заради свободи та незалежності пригнобленої, сплюндрованої Батьківщини, її мови та культури.

Надія Масюк народилася 1 жовтня 1930 року в сім'ї доцента кафедри ботаніки Київського педагогічного інституту Прохора Дмитровича Масюка та вчительки географії Київської середньої школи Ганни Андріянівни Лавріненко. Зростала у великому дружньому колі родини материних сестер Марії, Олександри (Лесі) та інших братів і сестер, яких у сім'ї Лавріненків було семеро. Родина походить з села Хижинці, сусіднього з Моринцями (нині Шевченкове) на Черкащині. Близькість спадкових коренів до малої батьківщини великого Тараса певною мірою визначила нелегку долю усіх Лавріненків, бо вони, мабуть, на рівні спадкової пам'яті, берегли віддану любов до України. Щоправда, у часи сталінського терору правду про патріотичну діяльність рідних дядьків та тіток тримали за сімома замками від Наді та її двоюрідних братів і сестер – Віктора, Юрка, молодшої Лесі. Надіне покоління виховувалося на маразматичному ентузіазмі «стирання національних меж», тобто нищення української мови і культури. Лише незадовго перед своєю смертю, наприкінці 80-х, Ганна Андріяївна, розповіла Надії про рідного дядька, колиш-

нього члена Української спілки письменників Юрія Лавріненка, який пережив Таймирську каторгу (Нориль-лаг), заслання на Північному Кавказі і довічну заборону оселятися в Україні як покарання за публікації трьох книг українською мовою і відмову стати «сексотом» НКВС. Розповіла також, як брат Юрко з молодого дружиною і сином-немовлям переховувався в її Київській квартирі у 1942 р. під час війни, коли після втечі з вигнання вирішив емігрувати до Австрії, потім – до Сполучених Штатів. У еміграції він створив всесвітньо відому антологію «Розстріляне Відродження» та низку інших відомих праць (288 опублікованих номінацій). Тоді ж Надія почула про свою рідну тьотю Настуню, на яку, як члена ОУН-УПА, нацистська контррозвідка влаштувала облави на тій самій київській квартирі. Настуня загинула на початку війни під час однієї з антифашистських акцій спротиву Української Повстанської Армії. За схожих, але більш загадкових обставин пішли з життя її брати Олекса і Годось. Усі вони були борцями за вільну, незалежну Україну.

Надя про все те не знала, бо на час війни, разом з двоюрідними братами Віктором Ковтуненком (сином Марії) і Юрком Стеценком (сином Олександри-Лесі) була відправлена до бабусі в Хижинці. На той час дітям-підліткам знати про таке було небезпечно. У тяжкі й голодні часи війни зросла й зміцніла родинна дружба цих трьох, які за свою нерозлучність були прозвані «Організацією В'ЮН» (Вітя, Юрко, Надя). Дружба не згасала все життя. Навіть після загибелі молодого Юрка (він підірвався на міні під час війни), яка вдіяла непоправний пробій у міцній дитячо-юнацькій спілці трьох, Віктор і Надя разом вертались до Києва після війни, разом відмінно закінчували школи (Надя ще й музичну з класу фортепіано), разом вступали до вузів, захоплювалися музикою і живописом, відвідували концерти, театральні вистави й виставки. Навіть після одруження і народження дітей усі свята й іменини відзначали одним родинним гуртом.

На жаль, мало свідчень лишилося про молоді роки нашої матері й бабусі, Надії Прохорівни Масюк. Її насичене і бурхливе життя в науці, сімейно-виховна і суспільна діяльність не

залишали часу на глибоке поринання в спогади. До того ж значна частина тих спогадів приховувалась від дітей з міркувань безпеки у часи Радянської влади. Наша Мати ніколи не ділилася своїми проблемами зі своїми дітьми, Мариною і Віктором Доліними, онуками Оксаною Таращук та Віталієм Доліним. Про її переживання й негаразди ми могли лише здогадуватися з трагічної зморшки біля губ та між бровами. Виховувала Надія своїх дітей на засадах суворої дисципліни, невтомної праці, боротьби за досягнення мети. Прикладом у цьому була вона сама. Ми дуже рідко могли бачити її бездіяльною: найчастіше вдома вона щось писала за робочим столом, гортаючи купи наукових журналів та книжок. Коли натхнення й сили слабшали, вона затівала прибирання, поралась на кухні, готуючи борщ, печені, вареники, пироги, консервуючи овочі та фрукти. Вечорами, втомлена науковими звершеннями і господарчими клопотами, мама Надя теж не байдикувала. Надаючи відпочинок втомленим ногам та голові, вона сиділа біля телевізора з в'язанням. Кофтинки, светри, шапки і шарфи, зв'язані Мамою, ми досі ще вдягаємо. Навіть вицвілі від часу, вони є витворами рукодільного мистецтва. У домашніх справах і догляді дітей безумовною опорою та підтримкою була наша бабуся Ганя. Власне, на ній довгий час трималося господарство, завдяки чому Надія могла більше приділяти уваги науковій роботі. Бабусяною справою було ще упорядкування городу на клаптику землі неподалік будинку у Київській Феофанії, де в міру можливостей вправлялися усі члени сім'ї. Ми, діти, були на підхваті й допомозі (якщо всі шкільні завдання були вже готові). Зрідка, здебільшого при контролі за Марининими фортепіанними вправами, Мама сама сідала за інструмент і грала деякі опуси Бетховена, Моцарта, Шопена, Гріга та ін. Так, Надія Масюк була універсалом у всьому, за яку б справу не взялася. Хіба що за винятком фінансів.

Понад 10 років (у 70-ті – 80-ті), після захисту докторської роботи в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного, вона була професором, завідувачем кафедри нижчих рослин Київського державного університету. Її натхненні, насичені найновішою

інформацією лекції з систематики, філогенії, морфології, фізіології нижчих рослин пам'ятають багато поколінь колишніх студентів, тобто нинішні спеціалісти – альгологи, мікологи, ліхенологи, дипломовані під її керівництвом кандидати і доктори наук. Колись її дочка, студентка університетського біофаку Марина Доліна у гурті своїх однокурсників перед дверима екзаменаційного кабінету тремтіла від хвилювання, знаючи, що послаблення на екзамені з курсу нижчих рослин від строгої принципової матері не буде. Донька-біолог не пішла маминою стежкою, а стала зоологом-колембологом. Прямим науковим послідовником і ученицею стала онука Оксана Таращук, яка тепер готує дисертаційну роботу з гідробіології альгоугруповань Канівського водосховища.

Гордістю матері Надії був і лишається син, Віктор Долін – професор геохімії, спеціаліст з автореабілітаційних процесів у ґрунтах Чорнобильської зони, лауреат Державної Премії України. Молодший онук Віталій Долін, нещодавно дипломований спеціаліст з електроніки, також не порушує родинно-сімейних традицій.

Виховуючи численних учнів, Надія Масюк ніколи не забувала своїх великих вчителів – академіків Дмитра Костьовича Зерова, Олександра Вікторовича Топачевського, професорів Альфреда Миколайовича Окснера, Марію Флоріанівну Макаревич. При всілякій нагоді Надія згадувала у виступах на наукових семінарах і з'їздах, писала аналітично-наукові спогади про засновників потужної школи досліджень з альгології, мікології, ліхенології в Україні, які завоювали міжнародне визнання. Вдячністю до вчителів було просякнуте все життя Надії Масюк.

Ставши визнаним діячем української науки, маючи високий індекс цитування своїх робіт у світовій альгологічній літературі, Н.П. Масюк не спочивала на лаврах. До останніх днів, знесилена тривалою недугою, вона продовжувала працю, не шкодуючи розумових і фізичних сил. Тяжко хвора, вона освоїла комп'ютер і підготувала за 8 останніх років три монографії, а також – багато статей і тез, самотійно і в співавторстві, укра-

їнською та іноземними мовами. Продовжувала керувати науковою роботою онуки, поринувши для цього у відносно нові для себе статистичні методи гідробіології. Допоки була здатна виходити з дому, вона підтримувала, засівала і полола заснований вже покійною бабусею Ганею город, а працю з сапкою на землі називала «городо-терапією».

Останні місяці життя були важкими. Стало зрозуміло, що вона йде з нашого світу, коли вже не могла від задухи й болю сидіти за робочим столом. Не скаржилася, але було видно, що хвороба наступає, незважаючи на всі можливі, застосовані нами медичні, зокрема й народні, заходи. Відійшла 13 березня 2009 року о 21 годині. Її сокровенний дух завжди був недосяжним для нас, як засніжена гірська вершина, далека від жителів підгір'я, що мають щастя її споглядати.

ЯСКРАВА СТОРІНКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БОТАНІКИ

Кондратюк С.Я.

Надія Прохорівна Масюк є майже ровесницею кафедри Нижчих рослин. Символічно, що до 80-річчя Д.К. Зерова було видано підбірку наукових праць, а до 80-річчя однієї з найкращих його учениць – Надії Прохорівни Масюк – ми маємо змогу повернутись до цієї яскравої сторінки в історії української ботаніки, до аналізу діяльності кафедри нижчих рослин, яку Н.П. Масюк очолювала 14 років.

У зв'язку з підготовкою декількох видань до 90-річчя Інституту та 75-річчя відділу фікології (Царенко та ін. 2009; Кондратьєва та ін. 2010), ми сподіваємось, що внесок Н.П. Масюк у розвиток фікології в цілому висвітлено належним чином. Однак, крім цього, Н.П. Масюк, без сумніву, належить до числа фахівців, які відіграли велику роль у підготовці спеціалістів і імена яких пов'язані з кафедрою нижчих рослин. Заслуга Н.П. Масюк в тому, що вона продовжила дуже важливу справу своїх вчителів, Д.К. Зерова та О.В. Топачевського, щодо підготовки фахівців у вивченні нижчих рослин.

З плином часу можна набагато краще зрозуміти значення наукових відкриттів, як і діяльність наукових чи науково-освітніх установ, окремих дослідників. Часто можемо знайти періодичні підсумкові зведення щодо діяльності окремих наукових чи науково-освітніх установ, опубліковані до певних ювілейних дат. Такий аналіз не може бути повним чи завершеним, оскільки науково-дослідницький та освітній процеси тривають і навіть найостанніші здобутки важко оцінити та узагальнити.

Ситуація з кафедрою нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка суттєво відрізняється від долі інших установ, значною мірою вона є унікальною. У 2010 році минуло 25 років відтоді, як вона перестала існувати у зв'язку зі злиттям двох кафедр нижчих і вищих рослин і створення єдиної кафедри ботаніки.

25-річний період, що минає після цієї події, значною мірою дозволяє проаналізувати, наскільки були реалізовані можливості випускників останнього випуску (1985 року), а також – вихованців кафедри нижчих рослин у цілому.

У 1933 р. Інституту професійної освіти (організованому в 1930 р.) повертають статус університету, хоча з новою назвою – Київський державний університет. У 1920-ті та на початку 1930-х років університет Святого Володимира, що був створений у 1843 році, зазнав декількох перейменувань та реорганізацій. Водночас відбувається структурна реорганізація, відповідно до якої кафедра морфології й систематики рослин поділяється на дві окремі кафедри: морфології й систематики вищих рослин (завідувач В.В. Фінн) та кафедру морфології й систематики нижчих рослин (завідувач Д.К. Зеров).

Відновити історію підготовки кадрів на кафедрі нижчих рослин за весь час її існування сьогодні, на початку XXI століття, є дуже складним завданням. Оскільки перші роки діяльності кафедри є вже дуже далекими, лишилося обмаль свідків тих часів, натомість – дуже багато «прогалин» у архівних матеріалах.

На жаль, глибокий слід залишила Вітчизняна (Друга Світова) війна, і ми не мали змоги віднайти повні архівні матеріали щодо діяльності біологічного факультету до 1945 року.

Досі з питання історії кафедри нижчих рослин ми маємо лише кілька спеціальних публікацій. По-перше, робота Н.П. Масюк та З.Г. Лавітської «*Кафедра нижчих рослин біологічного факультету Київського ордена Леніна державного університету ім. Т.Г. Шевченка (історія, досягнення, перспективи розвитку)*» (Масюк, Лавітська, 1977) та стаття Н.П. Масюк, присвячена 50-річному ювілею кафедри (Масюк, 1983а). Однак, вказані публікації були підготовлені в той час, коли на кафедрі роз-

гортався процес підготовки фахівців. Тому вміщені дані відображали певний етап, однак повних відомостей, звичайно, в той час ще не було.

Незважаючи на це, власне в роботі Н.П. Масюк та З.Г. Лавітської (1977) ми знаходимо перше узагальнення відомостей про випускників кафедри нижчих рослин, зокрема: «*за роки свого існування кафедра підготувала понад 200 фахівців у галузі нижчих рослин, серед них близько 50 кандидатів наук і три доктори наук ...*» (Український ботанічний журнал. – 1977. – 34, № 6. – С. 660-661). Звичайно дані, вказані у повідомленні 1977 року, не могли бути повними з огляду на те, що кафедра після цього випустила ще понад 40-50 фахівців. Проте, слід наголосити, що навіть ці дані при обговоренні в 2009 р. були сприйняті працівниками кафедри ботаніки Київського національного університету імені Тараса Шевченка зі скепсисом та недовірою як такі, що далеко не відповідають фактичному стану.

У виданні «Нариси історії біологічного факультету» Київського національного університету імені Тараса Шевченка 2004 року на стор. 73-78 є розділ «Кафедра систематики нижчих рослин у період 1945-1985 рр.». На жаль, у цьому повідомленні не цитуються вказані вище роботи Н.П. Масюк та З.Г. Лавітської (1977) та Н.П. Масюк (1983), хоча ці публікації певною мірою перегукуються (схожі за характером викладу історії кафедри через життєописи професорсько-викладацького складу). У згаданому виданні (Нариси ..., 2004) історія кафедри має характер опису біографічних відомостей, наукових і організаційних здобутків її завідувачів та деяких викладачів. На жаль, нема відомостей про частину викладачів, а також – про допоміжний персонал кафедри. Крім цього, відсутні відомості про її випускників.

Метою даного повідомлення було проаналізувати кількість випускників кафедри нижчих рослин, а також окремо відзначити тих, які в подальшому стали висококваліфікованими фахівцями галузі.

Що ж до архівних матеріалів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, то з 1946 року вони нами

ретельно переглянуті. Хоча слід нагадати, що архіви університету містять лише дві основні групи матеріалів. Перша – це особові справи професорсько-викладацького складу. Однак їх пошук значно ускладнений, оскільки архівні справи сформовані за роками звільнення співробітників (тобто, необхідно знати рік звільнення кожного). Крім того, після 1980-х років особові справи сформовані за окремими групами – основний професорсько-викладацький склад, сумісники, погодинники, науково-дослідний сектор, тощо. Тому пошук окремої справи може бути дуже тривалим. Архівні справи деяких співробітників нами так і не були виявлені.

Друга група, це – матеріали щодо студентів, які можна знайти лише в наказах ректора. Найчастіше, це списки студентів за факультетами з приводу зарахування на перший курс, призначення стипендій та переведення на наступні курси, накази щодо дозволів або допущення до здачі державних іспитів та з приводу видачі дипломів. Однак висновок про закінчення університету робився на основі наказів про видачу дипломів, оскільки нерідко траплялися випадки переведення студентів з курсу на курс і не всі завершували навчання разом зі своїми одногрупниками. Таким чином, ми були змушені переглянути ще й усі наявні в архіві накази ректора університету за період 1946-1985 рр. Слід зазначити, що, на жаль, за деякі роки (1967, 1973 та ін.) накази за окремі місяці відсутні, що значно ускладнило наше завдання.

В архіві Київського Національного університету імені Тараса Шевченка (надалі АКНУ) накази ректора щодо професорсько-викладацького складу та студентів більш-менш повно збереглися лише з 1944 року. Тому фактично у нас була змога проаналізувати підготовку кадрів зі спеціалізації «нижчі рослини» – лише від 1946 до 1985 року, тобто за 39 з 52 років існування кафедри. Що ж до роковин кафедри нижчих рослин, то, очевидно, не буде помилкою вести мову про приблизно 50-літній термін, оскільки упродовж війни (1941-1944 рр.) кафедри як такої не було.

Однак показовим є той факт, що майже з кожного курсу ми маємо по одному чи навіть більше фахівців, які в подальшому

пов'язали свою професію з дослідженнями у галузях ботаніки, мікології, альгології чи то ліхенології або – з викладанням основ цих наук.

Відомості про студентів кафедри нижчих рослин в основному взяті за даними АКНУ переважно за наказами ректора про направлення студентів III та IV курсів біологічного (чи біолого-грунтознавчого у 1951-1954 роках) факультету на літню виробничу практику, де вказувалась спеціалізація студентів за кафедрами, а також – за відомостями щодо дат початку навчання, закінчення університету, видачі дипломів. За періоди 1933-1941, а потім 1944-1947 років у архіві нами були виявлені матеріали про випускників кафедри лише 1939 та 1940 років.

Ми сподіваємось, що корективи щодо спеціалізації навчання окремих колег будуть внесені в подальшому, зокрема – читачами цієї книжки.

До подій, що сприяли збереженню кафедри нижчих рослин протягом півстолітнього періоду, слід віднести те, що її очолював академік Д.К. Зеров, учений зі світовим ім'ям та великим авторитетом в Україні, директор Інституту ботаніки АН УРСР. Крім того, у подальшому, у 1957-1959 рр., кафедрою завідував учень акад. О.В. Фоміна та акад. Д.К. Зерова – О.В. Топачевський, який також у 1944-1947 та 1956-1959 рр. був деканом біологічного факультету КДУ (параграф 15 наказу ректора № 313 від 27.XI.1944 про призначення деканом біологічного факультету доцента О.В. Топачевського).

На жаль, на сьогодні не існує зведень чи то аналізу внеску випускників біологічного факультету університету у розвиток біологічних досліджень в Україні і цілому світі. Здійснена нами розвідка є першою спробою такого плану. Тому автор сподівається, що в подальшому подібні аналізи будуть здійснені для інших ботанічних та мікологічних кафедр, а відповідні повідомлення покращуватимуться як за змістом, так і за формами їх викладу.

Вже після того як була проведена пошукова робота в АКНУ, у вересні 2010 року, був виявлений рукопис (автор невідомий) «Летопись кафедры низших растений». Він включає лише пе-

релік прізвищ, імен та по-батькові випускників кафедри за роками випуску. Тому зведення щодо випускників кафедри, складене за архівними матеріалами АКНУ, було доповнене матеріалами вказаного вище Літопису (як «Летопись...»), а також відомостями з фотоальбомів випусків окремих років.

Таким чином, за архівними матеріалами, дослідженими у квітні-липні 2010 року, є відомості про 207 випускників кафедри. За «Літописом» («Летопись кафедры низших растений»), що зберігається на кафедрі ботаніки КНУ імені Тараса Шевченка, виявленому у вересні 2010 року, є відомості про 258 випускників. З них відомості про 178 випускників співпадають як за архівами, так і за Літописом. Так, до 207 випускників, відомих за архівними даними, додано ще 80 випускників за даними Літопису. Тому в цілому на сьогодні є відомості про 287 випускників кафедри нижчих рослин (Табл. 2).

Таблиця 2.

Загальна кількість випускників кафедри нижчих рослин

Джерело	Окремо	Спільні	В цілому
За архівними матеріалами	207	(178)	(+80)
За Літописом кафедри	258	(178)	(+29)
В цілому			287

Для порівняння: загальна кількість випускників кафедри мікробіології та імунології КНУ імені Тараса Шевченка за період 1933-2004 рр. складала близько 1500 осіб (Нариси історії ... 2004).

В Таблиці 3 наведено дані (за архівом та Літописом), щодо розподілу кількості випускників кафедри за роками випусків з 43 років історії кафедри. Як видно з таблиці, найбільша кількість – 14 випускників, було в 1969 році, по 13 випускників у 1960 та 1961 роках, 12 – у 1959 році. Крім того, всупереч деяким твердженням про те, ніби середня кількість випускників кафедри становила 3-4 особи на рік, офіційні дані свідчать про значно численніші випуски. Так, на найбільшу кількість

випусків, зокрема 7 років (1949, 1954, 1955, 1965, 1974, 1981, 1984 роки), припадає по 6 випускників. На значну кількість випусків – 6 років, приходиться по 8 та 5 випускників в рік (зокрема: по 8 випускників кафедра мала в роки: 1948, 1951, 1962, 1968, 1975, 1976; по 5 випускників – в роки: 1956, 1964, 1970, 1972, 1973, 1983) (табл. 3). Отже, в цілому кафедра готувала в середньому від 5 до 8 випускників в рік.

Таблиця 3

Кількість випускників кафедри нижчих рослин за окремими роками (з урахуванням даних «Літопису»)

Кількість випускників за рік	Роки	В цілому років
1	1938, 1947	2
2	1941, 1953, 1971	3
3	1940, 1982	2
4	1947, 1952, 1984	3
5	1956, 1964, 1970, 1972, 1973, 1983	6
6	1949, 1954, 1955, 1965, 1974, 1981, 1984	7
7	1950, 1957, 1966	3
8	1948, 1951, 1962, 1968, 1975, 1976	6
9	1963, 1967, 1978, 1980	4
11	1958, 1977, 1979	3
12	1959	1
13	1960, 1961	2
14	1969	1

Виходячи з того, що ботаніка була і залишається базовим предметом у підготовці фахівців з екології, лісівництва, сільськогосподарства тощо, потреба у підготовці фахівців зі спеціальності «ботаніка» буде актуальною, поки існує суспільство. Аналіз необхідної кількості фахівців зі спеціальності «ботаніка», щодо випускників ботанічних кафедр вузів України, а також

їхньої ролі у розвитку вітчизняної науки та освіти є завданням майбутнього.

Цілеспрямована підготовка фахівців за вузькою спеціалізацією «систематика нижчих рослин» у ХХ столітті на кафедрі нижчих рослин біологічного чи біолого-грунтознавчого факультету (в 1950-ті роки) відіграла дуже важливу роль, забезпечивши поступовий розвиток власне фікологічних, мікологічних, ліхенологічних та бріологічних досліджень.

Випускники кафедри склали «кістяк» науковців Інститутів ботаніки, гідробіології, мікробіології та вірусології, зокрема – у вивченні як видового різноманіття водоростей, грибів, лишайників та мохоподібних різних екосистем України та інших регіонів Євразії, так і питань фізіології, біохімії та інших особливостей вказаних груп рослин та грибів (Табл. 4).

Серед випускників кафедри, які працювали в різних інститутах АН УРСР, багато продовжувало навчання в аспірантурі. Нами було віднайдено документи про те, що 50 випускників кафедри нижчих рослин захистили кандидатські дисертації (Топачевський, 1940; Лавітська, 1947; Исаева, 1952; Фролова, 1952; Щекина, 1952; Кондратьева, 1953; Мошкова, 1953; Паламарь, 1953; Соломашина, 1954; Кириленко, 1955; Смицкая, 1955; Окслюк, 1957; Масюк, 1959; Московец, 1961; Асаул, 1962; Бухало, 1962; Коваль, 1963; Копачевская, 1963; Жданова, 1964; Блюм, 1965; Дудка, 1965; Пашкевич, 1965; Ромс, 1965; Партыка, 1966; Морочковская, 1968; Юрченко, 1968; Костикова, 1969; Приходькова, 1969; Мережко, 1970; Шпилевой, 1970; Водопьян, 1971; Редчиц, 1975; Карпезо, 1977; Коваленко, 1977; Калиниченко, 1978; Гелюта, 1980; Горовой, 1980; Рябуха, 1982; Тихоненко, 1982; Решетников, 1983; Царенко В.М., 1983; Навроцкая, 1984; Царенко П.М., 1984; Бурдюкова, 1985; Кондратюк, 1985; Гаевая, 1986; Андрианова, 1987; Клоченко, 1988; Костиков, 1989; Шевченко, 1991; Давыдов, 1993; Виноградова, 1994) (див. також Табл. 4). Однак будемо вдячні читачам за доповнення відомостей, які можливо були упущені в ході підготовки даного зведення.

З вказаних випускників 18 вихованців кафедри нижчих рослин захистили докторські дисертації (зокрема: Топачевський,

1958; Кондратьева, 1972; Масюк, 1973; Окслюк, 1973; Дудка, 1977; Жданова, 1977; Мордвинцева, 1979; Коваль, 1984; Бухало, 1985; Ветрова, 1986; Смицкая, 1987; Горовой, 1991; Гелюта, 1992; Пашкевич, 1992; Кондратюк, 1996; Царенко, 1996; Костиков, 2001; Клоченко, 2002) (див. також Табл. 4). Крім того, в даний момент над оформленням докторських дисертацій працює ще декілька випускників кафедри.

Таким чином, з 287 випускників кафедри значна частина стала співробітниками інститутів АН УРСР, а більше 50 фахівців захистили кандидатські, 18 вихованців – докторські дисертації, тобто стали високо кваліфікованими фахівцями в даній галузі.

Досвід останніх 25 років показує, що підготовка спеціалістів з вивчення безсудинних рослин та грибів на кафедрах ботаніки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також мікології та фітопатології Харківського національного університету ім. В. Каразіна і інших вузів дає змогу лише частково компенсувати потребу у підготовці відповідних фахівців. Тому напрошується загальний висновок про те, що об'єднання двох кафедр – нижчих і вищих рослин, в одну кафедру ботаніки, значною мірою відіграло негативну роль у розвитку ботанічних досліджень останніх років в Україні. Для забезпечення поступального розвитку фундаментальних досліджень з вивчення спорових рослин в Україні нагальним є питання про перегляд стану підготовки фахівців зі спеціальностей фікологія, мікологія тощо. До речі, у провідних університетах Москви, Санкт-Петербурга сьогодні поряд з кафедрою ботаніки є також кафедри альгології та мікології, геоботаніки тощо.

Таким чином, завдання підготовки кадрів для вивчення нижчих рослин, яке було сформульоване академіком О.В. Фомініним ще в 1918 році, було успішно реалізовано колективом кафедри нижчих рослин КДУ в 1933–1985 рр., яку очолювали учні О.В. Фоміна, академіки Д.К. Зеров і О.В. Топачевський, а також їхні учні – З.Г. Лавітська, В.М. Соломашина, Н.П. Масюк.

Кафедра нижчих рослин може бути також дуже вдалим прикладом поєднання зусиль науковців АН УРСР та викладачів кафедри у підготовці спеціалістів. Сьогодні значною мірою такі зв'язки втрачені, оскільки університет відмовився від практики «сумісників» з інститутів НАН України.

Можна зробити загальний висновок: попри те, що кафедра нижчих рослин існувала відносно короткий час, завдяки особистому прикладу її керівників, їхній принциповості і постійній цілеспрямованій підготовці молодих науковців, ця кафедра була і залишиться в історії університету як справжня «кузня» наукових кадрів.

Близько четвертої частини випускників кафедри нижчих рослин КДУ стали висококваліфікованими фахівцями з вивчення нижчих рослин (50 захистили кандидатські, а 18 – докторські дисертації). Вони забезпечили розвиток досліджень у вивченні різних груп спорових рослин, а також – спадкоємність найкращих традицій шкіл О.В. Фоміна, Д.К. Зерова, А.М. Окснера, О.В. Топачевського. Можна зробити впевнений висновок про те, що весь період існування кафедри нижчих рослин КДУ ім. Т.Г. Шевченка є яскравою сторінкою історії української ботаніки.

Н.П. Масюк відіграла надзвичайно важливу роль у збереженні традицій кафедри нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Особисто Н.П. Масюк підготувала цілу когорту ґрунтових альгологів. Це є свідченням її реального вкладу у забезпечення розвитку альгологічних досліджень в Україні. Однак, для значно більшої частини випускників кафедри нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка її ім'я буде завжди пов'язане з іменами її вчителів – Д.К. Зерова, О.В. Топачевського та А.М. Окснера.

Таблиця 4

Випускники кафедри нижчих рослин біологічного факультету КДУ за роками випуску

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
1	ТОПАЧЕВСЬКИЙ Олександр Вікторович	1938	1940	1958	КДУ, ІГ
2	ЛАВІТСЬКА Зінаїда Григорівна	1940	1947		КДУ
3	МАКАРОВА Олександра Іларіонівна	1940			
4	СИДОРЕНКО Іван Арсенійович	1940			
5	РАЄВСЬКА (ФРОЛОВА) Ірина Олександрівна	1941, 1947	1952		КДУ
6	КОМАРЕЦЬКА Катерина Миколаївна	1941			
7	ГОРОДЕЦЬКА Поліна Михайлівна	1947			
8	ГОРДЕЙЧИК Лідія	1947			
9	ІСАЄВА Олена Василівна	1947	1952		
10	АНТИЛОПОВА (ШЕВЧЕНКО) Валентина Ананіївна	1947			
11	МОРОЧКОВСЬКА (ХАРКЕВИЧ) Галина Семенівна	1948	1968		КДУ

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
12	СЕМЕНОВА (МОШКОВА) Нонна Олексіївна	1948	1953		КДУ, ІБХ
13	ЩЕКІНА Ніна Опанасівна	1948	1952		ІБХ
14	ГРЯЗНОВА (ТЮТІОННІКОВА) Лідія Володимирівна	1948			
15	КРАВЕЦЬ (ВЛАСЮК) Анна	1948			
16	СЕРЕБРЯКОВА Катерина	1948			
17	ПСАРАС (СИДНЄВА) Нінель Іванівна	1948			
18	ТРИКОЗ Галина Олександрівна	1948			
19	КОНДРАТЬЄВА Надія Василівна	1949	1953	1972	ІБХ
20	ПАЛАМАР (ПАЛАМАР- МОРДВИНЦЕВА) Галина Михайлівна	1949	1953	1979	ІБХ
21	БАЧАЙ (РУДЕНКО) Людмила Петрівна	1949			
22	ДРАЧУК Оксана Зосимівна	1949			
23	ПАСТУШЕНКО Лідія Терентіївна	1949			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
24	ТРУЩЕНКО (СМІЦЬКА) Марія Федорівна	1949	1955	1987	ІБХ
25	ГРИГОРЕНКО (ОКСЮК) Тетяна Михайлівна	1949			КДУ
26	СУПРУНОВА (КОСТЮК) Зінаїда Іванівна	1950			ІБХ
27	ЩЕНКО (БОРОДІНА) Раїса Марківна	1950			
28	ДАВИДЮК Марія В.	1950			
29	ДИХТЯРЕНКО Олександра Олександрівна	1950			
30	КЕКУХ Таїсія	1950			
31	СЕРЧЕНКО (ГАВРИЛОВА) Алла Петрівна	1950			
32	ЯКИМЕНКО [в «Літописі» ім'я та по-батькові не наведене]	1950			
33	СОЛОМАХІНА Ванда Михайлівна	1951	1954		КДУ
34	КИРИЛЕНКО Таїсія Семенівна	1951	1955		ІМБ
35	ПАЩЕНКО (ПОКРОВСЬКА) Тамара С.	1951			
36	ВАСИЛЬЄВА Капітоліна Василівна	1951			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
37	АНТОНЕНКО Нінель Яківна	1951			
38	ВОВКОГОН Людмила Дмитрівна	1951			
39	ДІБРОВА Лідія Степанівна	1951			
40	ЛЕВЧЕНКО (СОТНИК) Олена Сергіївна	1951			
41	КОПАЧЕВСЬКА Євгенія Георгіївна	1952	1963		ІБХ
42	АКИМЕНКО (АЛІМАЗОВА) Ніна Олександрівна	1952			
43	МОСКОВЕЦЬ Валентина Семенівна	1952	1961		ІМБ
44	ПІДОПЛІЧКО Валентина Миколаївна	1952			
45	ОКСЮК Ольга Петрівна	1953	1957	1973	КДУ, ІГ
46	БУНІКОВСЬКА (КОСТЮК) Комунела Михайлівна	1953			ІБХ
47	МАСЮК Надія Прохорівна	1954	1959	1973	ІБХ, КДУ
48	МОРОХОВЕЦЬ Лідія Василівна	1954			ІРГ
49	БІТЮКОВА (ГАЛІНОВСЬКА) Ольга Миколаївна	1954			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
50	ВЕЛИЧКО (ЛИТВИШКІНА) Віра Валентинівна	1954			
51	ВИНОГРАДСЬКА Есмеральда (Тетяна) Анатоліївна	1954			КДУ, ІГ
52	НАСТЕНКО Наталія Кузьмінішна	1954			
53	БУХАЛО Ася Сергіївна	1955	1962	1985	ІМБ, ІБХ
54	ГЛУЩЕНКО (ЖДАНОВА) Неля Миколаївна	1955	1964	1977	ІМБ
55	ГОРБАЧОВА (АЛПАТЬЄВА) Тетяна Олексіївна	1955			
56	КУРМЕЛЄВА Ніна Федорівна	1955			
57	РОШАЛЬ Аліна Осипівна	1955			
58	ОСТАПЕНКО (КОВАЛЬ) Елеонора Захарівна	1955	1963	1984	ІБХ, ІМБ, ІНДРЦУ
59	АСАУЛ (ВЕТРОВА) Зінаїда Іванівна	1956	1962	1986	ІБХ
60	ПАРТИКА Лариса Яківна	1956	1966		ІБХ
61	ПРОЦЕНКО Евеліна Костянтинівна	1956			
62	ШАМАНОВСЬКА Тетяна Миколаївна	1956			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
63	ДУДКА Ірина Олександрівна	1957	1965	1977	ІМБ, ІБХ
64	ПЛИСЮК (ДАЦЕНКО) Анна Гнатівна	1957			
65	МЕЙКСОН Катерина Кас'янівна	1957			
66	ТЕМЛЯК (ПРОКОПЕНКО) Зоя Петрівна	1957			
67	РОМС Олена Григорівна	1957	1965		КДУ, ІБХ
68	СКОРА Н.В.	1957			
69	ХІТРОВО Ірина Дмитрівна	1957			ІМБ
70	БАКАЄВА Олена Андріївна	1958			
71	БОЙКО Катерина Лаврентіївна	1958			
72	ДАНИЛОВА (КОСТІКОВА) Людмила Євгеніївна	1958	1969		ІГ
73	ЄРШОВА Людмила Кирилівна	1958			
74	КРИЖАНІВСЬКА Марія Степанівна	1958			
75	МЕЛЬНІКОВА (УСИК) Нінель Степанівна	1958			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
76	МИКОЛАЄНКО (НИКОЛАЄНКО) Зінаїда Леонідівна	1958			
77	ПОСТОЛ Лідія Олександрівна	1958			
78	ПЕТЬКОВА Лідія Андріївна	1958			
79	ЮРЧЕНКО Вікторина Василівна	1958	1968		ІГ
80	ЧЕРНОУСОВА- КАПТАРЕНКО Валентина Михайлівна (*у Літописі серед випускників 1956 року)	1958			ІГ
81	БЛЮМ Олег Борисович	1959	1965		ІБХ, БС
82	БОРТНИК (або Бортнік) Яків Павлович	1959			
83	ВАКУЛА (ПОПІЛЬ) Євдокія Василівна	1959			
84	ВЕЛЬГУШ (МАРЖИНА) Лідія Анатоліївна	1959			
85	ІВАНІНА Галина Іванівна	1959			
86	КУЗЬМІНОВА Валентина Михайлівна	1959			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
87	ПЕТРЕНКО (КУЗНЕЦОВА) Ніна Фадеївна	1959			
88	ПРИХОДЬКОВА Лідія Прокопівна	1959	1969		ІБХ
89	РЯБУШЕНКО (СЕРГІЄНКО) Марія Миколаївна	1959			
90	КОСТІНА (САМАТОВА) Ніна Жанівна	1959			
91	ХОДОВА Каріна Зеліковна	1959			
92	ШЕРЕПЕНКО (ТИХОНЕНКО) Софія Павлівна	1959			
93	ДЕНИСЕНКО Валентина Петрівна	1960			
94	КАЛИНА Т.	1960			
95	КУРЯЧЕНКО Галина Олександрівна	1960			
96	ПАРИШКУРА Світлана Іванівна	1960			
97	ПЕТЕНКО Катерина Петрівна	1960			
98	СКУРАТОВСЬКА (чи Скуратівська) (ПЕТРИЛЯК) Тамара Михайлівна	1960			
99	ТИХЕНКО Ольга Іванівна	1960			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
100	ЦІВАК (БУРАН) Майя Олександрівна	1960			
101	ЧЕЩЕНКО (чи Чешенко) Л.В.	1960			
102	ШАПОВАЛ (ЛОГВИНЕНКО) Софія Миколаївна	1960			
103	ШЛАПАК (БОНДАР) Ріта Олексіївна	1960			
104	ВОЛКОВА Тамара Федорівна	1960			КДУ
105	ПАШКЕВИЧ Галина Олексіївна	1960	1965	1992	ІБХ, ІА
106	БЕЛОУСОВА С.І.	1961			
107	БЕРЕЗА Віра Данилівна	1961			ІГ
108	БИЦЕНКО Т.В.	1961			
109	ЗУБЕЦЬ Раїса Яківна	1961			
110	ПАВЛОВСЬКА Галина Петрівна	1961			
111	ПРОКОПЕНКО (КАДИШ) Альбіна Георгіївна	1961			
112	ФЕДІРКО (САМОЙЛЕНКО) Тетяна Іванівна	1961			
113	ХЕЛЬМАН Лариса Володимирівна	1961			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
114	ЧЕРЕПЕНКО Тетяна Йосипівна	1961			
115	ГРУШЕВСЬКА Алла Анатоліївна	1961			
116	ЛУЦЕНКО (МИРЛАС) Раїса Павлівна	1961			
117	ПОЛЕГЕНЬКО Ніна Сергіївна	1961			
118	СОБКО Євгенія Косьянівна	1961			
119	БЕЛІЦЕР Наталія Володимирівна	1962			
120	ЛАПА Антоніна Федорівна	1962			
121	СИНГАЇВСЬКА (ЗАСЯДКО) Ірина Артурівна	1962			
122	КАРПЕЗО Юрій Гнатович,	1962	1977		ІІ
123	ПЛЯШЕНКО Галина Федосіївна	1962			
124	ОСАДЧА Галина Федорівна	1962			
125	ТАБУРЧАК Григорій Іванович	1962			
126	ЯНОВСЬКА Галина Георгіївна	1962			

Закінчення табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
127	ЄВДОКИМОВА Людмила Володимирівна	1963			
128	МАКАРОВА (КРИВОШЛИК) Світлана Григорівна	1963			
129	ЛІПСЬКИЙ Володимир Юхимович	1963			
130	РЕЗНИК Ізабела Іонівна	1963			
131	ШАПОВАЛОВ Анатолій Іванович	1963			
132	ШЕВЧЕНКО Н.Г.	1963			
133	ШПШЛЕВИЙ Борис Юхимович	1963	1970		ІВХ
134	ХАРЧЕНКО (ЛІСЕНКО) Валентина Миколаївна	1963			
135	РУДЕНКО Лідія	1963			
136	БАРАНІВСЬКА Ніна Федорівна	1964			
137	БОРОДІНА Ольга Іванівна	1964			
138	ВІЛЬЧИНСЬКА Алла Миколаївна	1964			
139	ЧЕШЕНКО Людмила Василівна	1964			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
140	ШЕВЧЕНКО Неллаїда Петрівна	1964			
141	КОЗИНА Світлана Яківна	1965			
142	НІКОЛЕНКО (КИСЛОВА) Ольга Анатоліївна	1965			ІБХ
143	КОРОВІЧЕВА (КОВАЛЕНКО) Ольга Василівна	1965	1977		ІБХ
144	ВОДОП'ЯН Надія Олександрівна (*в Літописі - ВОДОП'ЯНОВА Надія Олексіївна)	1965	1971		ІБХ
145	ГОРДЕНІНА Олена Анатоліївна	1965			
146	КАЛІНІЧЕНКО Раїса Антонівна	1965	1978		ІГ
147	КОЛОДОЧКА Інна Михайлівна	1965			ІГ
148	АРАЛІНА (ШАТОХІНА) Едит Степанівна	1966			
149	ГЕНСІОРОВСЬКА Елеонора Олександрівна	1966			
150	ЗАКІНА (ЮДІНА) Інна Володимирівна	1966			ІБХ
151	МЕРЕЖКО Тетяна Олександрівна	1966	1970		ІБХ

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
152	ЧЕРЕП (ГОРОВА) Тетяна Леонтіївна	1966			
153	ШЕВЧЕНКО Ніна Сергіївна	1966			
154	ГАРТВИК Ніна Володимирівна	1966			
155	НОВІКОВА Алла Петрівна	1967			
156	РЕДЧИЦЬ Тамара Іванівна	1967	1975		КДУ, ІМБ
157	РОЗНОЩИКОВА Надія Романівна	1967			
158	КОЗИРЕВА (СТАРЧЕНКО) Юлія Миколаївна	1967			
159	ТЕНЦЕР Ізабелла Марківна	1967			
160	ІВАНОВА Світлана Іванівна	1967			
161	ЛОСИК (НЕТРЕБСЬКА) Майя	1967			
162	СЛАВНА (САВЧЕНКО) Ніна Миколаївна	1967			ІБХ?
163	ПОДГУРСЬКА Марія Федорівна	1967			
164	ВРУБЛЕВСЬКА (ВОЙНАЛОВИЧ) Аліна Василівна	1968			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
165	ГОШОВСЬКА (ВОЛКОВА) Галина Олександрівна	1968			ІГ
166	ЄФРЕМОВА Ніна Володимирівна	1968			
167	ПАРФЕНЮК Лідія Володимирівна	1968			
168	РЯБУХА Василь Миколайович	1968	1982		
169	ГРЯЗНОВА (ФЕСЕНКО) Лариса Іванівна	1968			
170	САДИКОВА (ГОНЗА) Людмила Олександрівна	1968			
171	РЕЗНИК (ДРАГОВОЗ) Віра Олександрівна	1968			
172	АРЖАНЦЕВА Надія Іванівна	1969			
173	БУГАЙ Володимир Михайлович	1969			
174	БУРЗЕЛЬ Галина Михайлівна	1969			
175	ГАРМАШ (ЛАВРЕНЮК) Ніна Іванівна	1969			
176	МАРЧЕНКО Марія Миколаївна	1969			ІМБ
177	РИШКОВА Лариса	1969			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
178	ХМАРА Лариса Олексіївна	1969			
179	СОБОЛЬ Людмила Андріївна	1969			
180	СУЩЕНКО Валентина Семенівна	1969			
181	ДЕТОЧКІНА Галина Олександрівна	1969			
182	БЕЛАЯ Галина Петрівна	1969			
183	НИМЕЦ Лідія Іванівна	1969			
184	БОЙКО Клавдіян Семенович	1969			
185	ДУДАРЕНКО Тамара	1969			
186	КОЧЕТЕНКО Ігор Іванович	1970			
187	КОВТУН Тетяна Всеволодівна	1970			
188	МИЛЬНИЧУК Ганна Степанівна	1970			
189	МОСКВІЧОВА Ала Іванівна	1970			
190	ПШЕНИЧНА Людмила Іванівна	1970			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
191	ЛЕЩЕНКО Люмила Іванівна	1971			
192	НАВРОЦЬКА Ірина Леонідівна	1971	1984		ІБХ
193	ГОРОВИЙ Леонтій Федорович	1972	1980	1991	ІБХ, ІКБ
194	РЕШЕТНИКОВ Сергій Васильович	1972	1983		ІБХ
195	ТРУБЧАНІНОВА Неля Євгенівна	1972			
196	УДОВЕНКО Тетяна Іванівна	1972			
197	МОРЕВ Олександр Петрович	1972			ІГ
198	ГАНЕНКО Надія Ульянівна	1973			
199	ПОТАШНИК Марія Миколаївна	1973			
200	ПЕТРОНЮК Віктор Петрович	1973			
201	ПАСІЧНИК Віктор Федорович	1973			
202	ШПЛЕВСЬКА Людмила Павлівна	1973			
203	БУДНИК (ОПАНАСЕНКО) Тетяна Григорівна	1974			ІМБ

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
204	ВОЛКОВСЬКА Любов Омелянівна	1974			
205	ПЕТРУК Раїса Іванівна	1974			
206	ІСАЧЕНКО Ангеліна Анатоліївна	1974			
207	ЦАРЕНКО Лідія Андріївна	1974			
208	ГРИГОРЯН Володимир Артович	1974			
209	БІЛОУС Валерій Костянтинович	1975			
210	БУГАЙ Леонід Іванович	1975			
211	ВАКУЛЕНКО Тетяна Борисівна	1975			
212	ВІТРЯК Надія Петрівна	1975			
213	КОСТЕНКО Ганна Василівна	1975			
214	СМИРНОВ Віталій Олексійович	1975			
215	ТЕСЛЮК Галина Володимирівна (в Літописі – ТЕСЛЮК- МЕЛЕНЧУК)	1975			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
216	ЦИКАЛЮК Анатолій Данилович	1975			
217	ГЕЛЮТА Василь Петрович	1976	1980	1992	ІБХ
218	КОБИЛИНСЬКА Тетяна Адамівна	1976			
219	САВЧУК Таїсія Матвіївна	1976			
220	ПЕТРОВ Іван Антонович	1976			
221	ЦАРЕНКО Віталій Михайлович	1976	1983		ІГ
222	КАТРЕНКО Тетяна Володимирівна	1976			
223	АКОПЯНЦ (ФЕДОРОНЧУК) Надія Сергіївна	1976			ІБХ
224	ЛЮБЧЕНКО Ела Михайлівна	1976			
225	БУРДЮКОВА Людмила Іванівна	1977	1985		ІБХ, ІКБ
226	ЗАЙЦЕВ Валерій Вікторович	1977			
227	РИБАК Володимир Олександрович (чи Олексійович)	1977			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
228	САПУРА Ольга Василівна	1977			
229	СОЛДАТЕНКО Наталія Михайлівна	1977			
230	ТИХОНЕНКО Юрій Якович	1977	1982		ІБХ
231	КОВТУН Тамара Михайлівна	1977			
232	ГРАБОВСЬКА Людмила Костянтинівна	1977			
233	КОВАЛЬЧУК Євгенія Іванівна	1977			
234	ПЕРЕГОН Олександра Миколаївна	1977			
235	ШИНКАРЕНКО Світлана Григорівна	1977			
236	ГАНДЗЮРА Юрій Петрович	1978			
237	ОЛЕКСЮК Лілія Миколаївна	1978			
238	ЦАРЕНКО Петро Михайлович	1978	1984	1996	ІБХ
239	ШЕВЧЕНКО Тетяна Федорівна	1978	1991		ІГ
240	РОГОЖИН Борис Миколайович	1978			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
241	ПАНЧЕНКО Марія	1978			
242	ПОТАЄНKOVA Любов Миколаївна	1978			
243	СЕЛЕЗНЬОВА Валентина	1978			
244	ШАФРАН Марія	1978			
245	ГОРБАТЮК Тетяна Миколаївна	1979			
246	ЗАВОРИНА Наталія Жанівна	1979			
247	КЛОЧЕНКО Петро Дмитрович	1979	1988	2002	ІГ
248	ПИЛ Людмила Леонідівна (в Літописі - ПИЛ Людмила Леонтиївна)	1979			
249	ПОСОХОВА Тетяна Пилипівна	1979			
250	ЖУК Світлана Володимирівна	1979			
251	КАРПЕСВА Світлана Григорівна	1979			
252	КУКСЕНОК Валентина Андріївна	1979			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
253	МАКСИМЕНКО Анна Федорівна	1979			
254	ПЕРЕЛАЙ Володимир Васильович	1979			
255	САЙЧУК Галина Миколаївна	1979			
256	ВОВК (ЯСЮК) Лариса Вікторівна	1980			
257	ЗЕЛЕНЮК (БАЙДИЧ) Ольга Олексіївна	1980			
258	ЛАЗЕР Василій Нарчисович	1980			
259	НИКИФОРУК (ЛАЗЕР) Марія Василівна	1980			
260	КЛИМЧУК Марина Юріївна	1980			
261	КОСАРЧУК Людмила Петрівна	1980			
262	МУСІЄНКО Олена Анатоліївна	1980			
263	НЕДОЖДІЙ Галина Василівна	1980			
264	ВАНДЮК Раїса Миколаївна	1980			
265	БОБКОВА Юлія Миколаївна	1981			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
266	КАЛІЩУК Марія Петрівна	1981			
267	КОНДРАТЮК Сергій Якович	1981	1985	1996	ІБХ
268	ЯСЬ (МИТКІВСЬКА) Тетяна Іванівна	1981			ННДРЦУ
269	ЩЕРБАК (ВИНОГРАДОВА) Оксана Миколаївна	1981	1994		ІБХ
270	ЮРЧЕНКО Лариса Леонідівна	1981			
271	АРТЕМЕНКО (згодом СТРЕЛЬЧУК) Любов Леонідівна	1982			
272	ГАЙОВА Віра Павлівна	1982	1986		ІБХ
273	КОРЕНЕВА (ЩЕНКО) Ірина Миколаївна	1982			
274	АНДРІАНОВА Тетяна Володимирівна	1983	1987		ІБХ
275	КОСТІКОВ Ігор Юрійович	1983	1989	2001	КДУ, КНУ
276	ВАСЮК Галина Анатоліївна	1983			
277	ПАЛАМАРЧУК Володимир Дмитрович	1983			

Продовження табл. 4

№ п/п	П.І.П.	Рік випуску	Рік захисту дисертацій ¹		Місце роботи ²
			к.б.н.	д.б.н.	
278	ГОЛУБ Мирослава Альбертівна	1984			
279	ДАВИДОВ Олег Анатолійович	1984	1993		ІГ
280	ІВАНЧА Анна Миколаївна	1984			
281	КОТЛЯРЕНКО Олег Олександрович	1984			
282	ТУНІК Тамара Миколаївна	1984			
283	ДЕСНІЦЬКА Любов Євгеніївна	1984			
284	ВАЦЬ Анатолій Степанович	1985			
285	ОМЕЛЬЧЕНКО Надія Володимирівна	1985			
286	САМОЙЛОВ Володимир Михайлович	1985			
287	ЛОЗОВА Людмила Павлівна	1985			

Примітки:

¹ Посилання на автореферати кандидатських та докторських дисертацій наведені у переліку використаної літератури.

² Скорочення:

- КДУ – Київський державний університет
ім. Т.Г. Шевченка,
КНУ – Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
ІБХ – Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ,
ІМБ – Інститут мікробіології та вірусології
ім. Д.К. Заболотного НАНУ,
ІГ – Інститут гідробіології НАНУ,
БС – Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка
НАНУ,
ІА – Інститут археології НАНУ,
ІКБ – Інститут клітинної біології та генетичної
інженерії НАНУ,
ННДРЦУ – Національний науково-дослідний
реставраційний Центр України,
ІРГ – Інститут рибного господарства, Мінськ

Автор буде вдячний за будь-які доповнення та корективи до даних, наведених у таблиці.

ПІСЛЯМОВА

На завершення слід наголосити, що неможливо сприймати наукові факти або проведену науково-організаційну діяльність без знання того, яким чином та якою людиною це було здійснено. Адже кожен науковець і педагог у своїй роботі залишає частину себе. Особливо це помітно, коли людина виконувала ту роботу, яка була їй до душі, становила невід'ємну частину її життя. Ці слова в повній мірі відповідають стилю роботи і життя видатного науковця і педагога та прекрасної людини – Надії Прохорівни Масюк.

Наведені у книзі біографічні дані, аналіз наукової, науково-організаційної і педагогічної діяльності Н.П. Масюк висвітлюють її ділові якості як дослідника. Наведені переліки описаних Н.П. Масюк таксонів та повний список її наукових робіт, сподіваємося, будуть корисні як довідкові матеріали всім, хто працює з водоростями. Найбільш цікавою частиною книги є, на наш погляд, «Спогади» колег, учнів та близьких Н.П. Масюк про неї не лише як про науковця, а як про прекрасну, цікаву, талановиту, непересічну особистість, про часи її дитинства, юності, зрілі роки, особливості її стосунків з іншими людьми, радості та біди життя, все те, що, як правило, залишається «за кадром» у житті ділової людини. Останній розділ книги охоплює ширшу тематику, ілюструючи одну з сторінок історії кафедри нижчих рослин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, з якою була пов'язана значна частина життя Н.П. Масюк. Наведений перелік випускників кафедри, хоча і не претендує на досконалість та завершеність, все ж на даний момент становить найповніший їх список, який, сподіваємося, приверне увагу і колишніх випускників, і всіх, хто цікавиться історією університету.

Сподіваємося, що ця книга буде цікавою не лише людям, які безпосередньо знали і контактували з Н.П. Масюк, а й молодшому поколінню, як приклад сумлінного і безкорисливого служіння науці та високих моральних цінностей, яких так бракує у сучасному житті.

Використана література¹

- Андрианова Т.В.** Грибы рода *Septoria* Sacc. и *Rhabdospora* (Dur. et Mont. ex Sacc.) Sacc. Крымской области // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1987. – 18 с.
- Асаул З.И.** Эвгленовые водоросли западноукраинского Полесья // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1962. – 15 с.
- Білокінь Г.С.** Згадує Костя Костьовича // Родинне вогнище Зерових. – К.: Вид-во «Гелікон», 2004. – С. 391-394.
- Блюм О.Б.** Водный режим мезо- и ксеротических групп лишайников как индикатор их экологических особенностей // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1965. – 22 с.
- Блюм О.Б.** Альгологічні дослідження в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР за 50 років (основні досягнення та перспективи розвитку) // Укр. ботан. журн. – 1985. – 42, № 6. – С. 4-14.
- Борисова Е.В., Царенко П.М.** Коллекция культур водорослей отдела спорных растений Института ботаники им. М.Г. Холодного НАН Украины (IBASU-A) // Альгология. – 1997. – 7, №4. – С. 431-439.
- Бурдюкова Л.И.** Грибы семейства Albuginaceae СССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1985. – 21 с.
- Бухало А.С.** Микофлора лесов района среднего течения реки Ворсклы // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1962. – 17 с.
- Бухало А.С.** Высшие съедобные базидиомицеты в чистой культуре // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1985. – 54 с.
- Ветрова З.И.** Эвгленофитовые (Euglenophyta) Украинской ССР. Видовой состав, распространение, систематика, филогенез

нетические связи и основные пути эволюции // Дисс... докт. биол. наук в форме научного доклада. – Киев, 1986. – 50 с.

- Виноградова О.М.** Синьозелені водорості гірського Криму // Автореф. дис... канд. биол. наук. – Київ, 1994. – 24 с.
- Виноградова О.Н.** Надежда Прохоровна Масюк (к 75-летию со дня рождения и 50-летию научной и педагогической деятельности) // Альгология. – 2005. – 15, № 3. – С. 379-381.
- Водопьян Н.С.** Водоросли минерализованных водоемов юга Украины и взаимоотношения главнейших ультрагалинных видов в культуре // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1971. – 19 с.
- Гаевая В.П.** Грибы рода *Valsa* Fr. s.l. и их анаморфы рода *Cytospora* Ehr.: Fr. Приднепровской возвышенности // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1986. – 22 с.
- Гелюта В.П.** Мучнисто-росяные грибы (Erysiphaceae) степной зоны Украины // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1980. – 24 с.
- Гелюта В.П.** Борошнисторосяні гриби (порядок Erysiphales). Поширення на території України, еволюція і систематика // Автореф. дис... докт. биол. наук. – Київ, 1992. – 39 с.
- Горовой Л.Ф.** Сравнительное изучение онтогенеза плодовых тел представителей отдельных групп шляпочных грибов // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1980. – 25 с.
- Горовой Л.Ф.** Морфогенез плодовых тел шляпочных грибов // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1991. – 34 с.
- Давыдов О.А.** Микрофитобентос и его продукция в Днепровско-Бугской устьевой области // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1993. – 19 с.
- Дарієнко Т.М.** Грунтові водорості заповідників Гірського Криму // Автореф. дис... канд. биол. наук. – Київ, 2000. – 20 с.
- Догадина Т.В., Горбулин О.С.** Xanthophyta // Разнообразие водорослей Украины / под ред. С.П. Вассера, П.М. Царенко // Альгология. – 2000. – 10, №4. – С. 136-148.

¹ Бібліографія робіт, в яких Н.П. Масюк є автором або співавтором, наведена у розділі «Публікації Н.П. Масюк за роками».

- Долін В.В., Бондаренко Г.М., Орлов О.О.** Самоочищення природного середовища після Чорнобильської катастрофи. – К.: Наук. думка, 2004. – 221 с.
- Дудка И.А.** Водные грибы южной части Киевского Полесья // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1965. – 17 с.
- Дудка И.А.** Водные гифомицеты. Систематика, морфология, экология, географическое распространение и возможные пути возникновения // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1977. – 56 с.
- Жданова Н.Н.** Темноцветные гифомицеты в ризосфере кукурузы разных климатических зон УССР // Дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1964. – 285 с.
- Жданова Н.Н.** Изучение биологической роли меланинового пигмента у грибов сем. Dematiaceae в связи с их экологией // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1977. – 40 с.
- Зеров Д.К.** Розвиток ботаніки на Україні за тридцять років Радянської влади // Вісник АН УРСР. – 1948. – № 2. – С. 49-61.
- Зеров Д.К.** Розвиток ботаніки на Україні після Великої Жовтневої Соціалістичної революції // Розвиток науки в Укр. РСР за 40 років. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 324-339.
- Зеров Д.К., Модилевський Я.С.** Інститут ботаніки Академії наук УРСР (історичний нарис) // Ботан. журн. АН УРСР. – 1947. – 4, № 3-4. – С. 5-17.
- Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного.** – Киев: Наук. думка, 1971. – 104 с.
- Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного.** – Киев: Наук. думка, 1976. – 61 с.
- Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного.** – Киев: Наук. думка, 1981. – 14 с.
- Інститут ботаніки ім. Н.Г. Холодного.** – Киев: Наук. думка, 1985. – 36 с.
- Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР в одинадцятій п'ятиріччі** // Укр. ботан. журн. – 1986. – 43, № 1. – С. 1-27.

- Исаева Е.В.** Микофлора Среднего Приднестровья и ее значение в народном хозяйстве // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1952. – 11 с.
- Калиниченко Р.А.** Первичная продукция и фитосток канала Северский Донец-Донбасс // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1978. – 19 с.
- Карпезо Ю.И.** Фитобентос необлицованных каналов юга Украины // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1977. – 17 с.
- Кириленко Т.С.** Мучнистая роса дуба и физиологические исследования больного растения // Автореф. дисс. канд. биол. наук. – Киев, 1955. – 11 с.
- Клоченко П.Д.** Влияние функциональной активности водорослей и продуктов их деструкции на трансформацию азотсодержащих соединений пресных вод // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1988. – 18 с.
- Клоченко П.Д.** Метаболізм азоту у прісноводних водоростей та його роль у формуванні їх угруповань і якості води // Автореф. дисс... докт. біол. наук. – Київ, 2002. – 38 с.
- Коваленко О.В.** Хроококковые водоросли приднепровских районов Украины // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1977. – 19 с.
- Коваль Э.З.** Микофлора заповідника Кедровая падь (Приморський край) // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1963. – 17 с.
- Коваль Э.З.** Энтомофильные грибы СССР // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1984. – 46 с.
- Кондратьева Н.В.** Синезеленые водоросли водоемов замедленного стока Правобережного Украинского Полесья // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1953. – 13 с.
- Кондратьева Н.В.** Гормогониевые водоросли (отдел Cyanophyta, класс Hormoniophyceae). Вопросы морфологии, систематика, основные пути эволюции // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1972. – 45 с.

- Кондратьева Н.В.** Флористические, морфологические, систематические и эволюционно-филогенетические исследования водорослей в Институте ботаники им. Н.Г. Холодного АН Украины (Подходы и методы) // Альгология. – 1993. – 3, № 4. – С. 11-24.
- Кондратьева Н.В., Рябушко Л.И., Виноградова О.Н., Кислова О.А., Шевченко Т.Ф.** Развитие альгологических исследований в Украине // Альгология. – 2001. – 11, № 1. – С. 3-36.
- Кондратьева Н.В., Царенко П.М., Кислова О.А.** Альгологічні дослідження в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. – Київ, 2010. – 144 с.
- Кондратюк С.Я.** Лишайники Приднепровской возвышенности (центральная часть) // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1985. – 24 с.
- Кондратюк С.Я.** Ліхенофлора рівнинної частини України та її аналіз // Автореф. дис... докт. біол. наук. – Київ, 1996. – 48 с.
- Копачевская Е.Г.** Лишайники лесов Крымского государственного заповедно-охотничьего хозяйства // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1963. – 21 с.
- Костиков И.Ю.** Почвенные водоросли Правобережной Лесостепи УССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Ленинград, 1989. – 22 с.
- Костіков І.Ю.** Грунтові водорості України // Автореф. дис... докт. біол. наук. – Київ, 2001. – 36 с.
- Костіков І.Ю., Новохацька М.А.** Колекція культур мікроводоростей (АСКУ) Київського національного університету імені Тараса Шевченка // Вісник Луганського держ. педун-ту ім. Т.Шевченка. Серія: Біологічні науки. – №66. – 2003. – С. 46-48
- Костиков И.Ю., Демченко Э.Н., Березовская М.А.** Коллекция культур водорослей Киевского национального университета имени Тараса Шевченка. Каталог штаммов (2008 г.) // Чорномор. ботан. журн. – 2009. – 5, №1. – С. 37-79.

- Костикова Л.Е.** Фитопланктон Придунайских лиманов // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1969. – 19 с.
- Лавітська З.Г.** Мікологічна флора широколистяних лісів Київського Лісостепу // Дис... канд. біол. наук. – Київ, 1947. – 196 с.
- Леванець А.А.** Грунтові водорості Лівобережного Лісостепу України // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1998. – 19 с.
- Леванец А.А., Царенко П.М., Кондратьева Н.В., Вассер С.П.** Надежда Прохоровна Масюк (к 70-летию со дня рождения) // Альгология. – 2000. – 10, № 3. – С. 365-366.
- Летопись** кафедры низших растений Киевского госуниверситета с 1933 [по 1984 гг.]. – Киев, рукопись. – 24 с.
- Марія Флоріанівна Макаревич.** До 100-річчя від Дня народження. – Київ, 2008. – 100 с.
- Мережко Т.А.** Роды *Diplodia* Fr., *Botryodiplodia* Sacc., *Microdiplodia* Allesch. микофлоры УССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1970. – 23 с.
- Михайлюк Т.І.** Водорості Канівського природного заповідника // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 2000. – 19 с.
- Михайлюк Т.И., Виноградова О.Н., Кондратюк С.Я., Дудка И.А., Костиков И.Ю.** Памяти Надежды Прохоровны Масюк (01.10.1930–13.03.2009) // Альгология. – 2009. – 19, № 3.– С. 332–335.
- Мордвинцева Г.М.** Десмидиевые водоросли Украинской ССР (морфология, систематика, филогения, пути эволюции, флора и географическое распространение) // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1979. – 58 с.
- Морочковская Г.С.** Микофлора Велико-Анадольського лісництва и полезащитных лесонасаждений Донецкой области // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1968. – 15 с.
- Московец В.С.** Грибная флора ризосферы люцерны на юге УССР // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1961. – 19 с.

- Мошкова Н.А.** Донная прибрежная альгофлора верхней части Среднего Днепра и ее хозяйственное значение // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1953. – 15 с.
- Навроцкая И.Л.** Лишайники буковых лесов Украины // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1984. – 20 с.
- Нариси історії біологічного факультету /** під ред. М.Є. Кучеренка. – Київ: Фітосоціоцентр, 2004.
- Оксиюк О.П.** Флора диатомовых водорослей озер Волынской области и ее история // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1957. – 14 с.
- Оксиюк О.П.** Фитопланктон и фитобентос каналов (формирование, распределение, значение и пути регулирования) // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1973. – 47 с.
- Паламарь Г.М.** Водоросли болот Полесья, их экология и значение для типологии болот // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1953. – 10 с.
- Пам'яті Надії Прохорівни Масюк (01.10.1930–13.03.2009) //** Укр. ботан. журн. – 2009. – 66, №3. – С. 440–444.
- Партыка Л.Я.** Бриофлора главной гряды Крымских гор // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1966. – 25 с.
- Пашкевич Г.А.** Четвертичная история растительности Житомирского Полесья // Автореф. дисс ... канд. биол. наук. – Киев, 1965. – 18 с.
- Пашкевич Г.А.** Культурные растения Украины от неолита до средневековья (по палеоэтноботаническим материалам) // Дисс... докт. биол. наук в форме научного доклада. – Киев, 1992. – 46 с.
- Приходькова Л.П.** Синие-зеленые водоросли почв, рисовых полей и эфемерных водоемов Левобережного Нижнего Приднепровья // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1969. – 34 с.
- Радченко М.И.** Сравнительное изучение пигментов некоторых жгутиковых одноклеточных зеленых водорослей в связи

- с вопросами их систематики // Автореф. дисс. ... канд. биол. наук. – Киев, 1978. – 25 с.
- Редчиц Т.И.** Рост грибов рода *Aspergillus* Mich. на средах с углеводородами нефти // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1975.
- Решетников С.В.** Особенности таллического конидиогенеза агарикальных грибов // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1983. – 24 с.
- Ролл Я.В.** Альгологический отдел БИН УССР // Сов. ботан. – 1938. – № 4, 5. – С. 189.
- Ромс Е.Г.** Порошкоплодные лишайники Украины // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1965. – 17 с.
- Смицкая М.Ф.** Микофлора буковых лесов Закарпатской области // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1955. – 11 с.
- Смицкая М.Ф.** Оперкулятные дискомицеты (порядок Pezizales) Украины (флора, систематика, экология, филогения и пути развития) // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Ереван, 1987. – 40 с.
- Соломахина В.М.** Микофлора основных типов леса Западного Полесья УССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1954. – 14 с.
- Солоненко А.М.** Грунтові водорості Причорноморсько-приазовської сухостепової провінції степової зони України // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1995. – 20 с.
- Тихоненко Ю.Я.** Ржавчинные грибы степной зоны УССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1982. – 17 с.
- Топачевский А.В.** Диатомовые планктона р. Днепр // Дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1940.
- Топачевский А.В.** Основные принципы современной филогенетической систематики водорослей // Автореф. дисс... докт. биол. наук. – Киев, 1958. – 28 с.
- Фролова И.А.** Водоросли озер и прудов и их значение для типологии водоемов // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1952. – 18 с.

- Царенко В.М.** Внеклеточные органические кислоты и их связь с функциональной активностью синезеленых водорослей // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1983. – 26 с.
- Царенко П.М.** Хлорококковые водоросли водоемов Украинского Полесья // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1984. – 24 с.
- Царенко П.М.** Краткий определитель хлорококковых водорослей Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1990. – 208 с.
- Царенко П.М.** Хлорококові водорості (Chlorococcales, Chlorophyta) водойм України (флора, морфологія, екологія, географія, основні напрямки еволюції та принципи систематики) // Автореф. дисс... докт. біол. наук. – Київ, 1996. – 45 с.
- Царенко П.М.** Chlorococcales // Разнообразие водорослей Украины / под ред. С.П. Вассера, П.М. Царенко // Альгология. – 2000. – 10, №4. – С. 176-202.
- Царенко П.М.** Рекомендации по унификации цитирования фамилий авторов таксонов водорослей // Альгология. – 2010. – 20, № 1. – С. 86-121.
- Царенко П.М., Виноградова О.М.** Визначна дата української альгології (75 років фікологічному відділу Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України) // Укр. ботан. журн. – 2009. – 66, № 5. – С. 730-738.
- Царенко П.М., Вассер С.П., Кондратьева Н.В.** Альгологічному подразделению Інституту ботаніки ім. Н.Г. Холодного НАН України – 75 лет // Альгология. – 2009. – 19, №2. – С. 230-239.
- Шевченко Т.Ф.** Синезеленые водоросли водоемов-охладителей ГРЭС и АЭС Украинской ССР // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1991. – 20 с.
- Шпилевой Б.Ю.** Цитологические исследования *Oedogonium cardiacum* (Hassall) Wittr. // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1970. – 20 с.
- Щекина Н.А.** Спорово-пыльцевые исследования бурых углей Днепровского бурогоугольного бассейна // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1952. – 16 с.

- Юрченко В.В.** Фитообрастания облицованных водоснабжающих каналов Украины // Автореф. дисс... канд. биол. наук. – Киев, 1968. – 25 с.
- Borisova E.V., Tsarenko P.M.** Microalgae culture collection of Ukraine // Algal Stud. – 2003. – 110. – P. 143-150.
- Borisova E.V., Tsarenko P.M., Rad-Menendez C., Pröschold T.** Strains of the *Dunaliella* species in microalgae culture collection of Ukraine (IBASU-A) // Algal Culture Collections: Programme and Abstracts. (9-10 June 2008, Oban, UK) – 2008. – P. 27.
- Ettl H.** Chlorophyta I. Phytomonadina. Süßwasserflora von Mitteleuropa. Bd. 9. – Jena: VEB Gustav Fischer Verlag, 1983. – 807 S.

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КНИГИ

Бухтіярова Людмила Миколаївна, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу фікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Вассер Соломон Павлович, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник та науковий консультант відділу фікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України; професор університету м. Хайфа, Інституту еволюції, відділу еволюційної біології середовища, Маунт Кармель, Ізраїль

Виноградова Оксана Миколаївна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу фікології та заступник директора Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Войтюк Юрій Олександрович, кандидат біологічних наук, доцент кафедри тифлопедагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, голова громадської організації «Благодійний фонд допомоги вченим – інвалідам зору “Візаві”»

Войцехович Анна Олександрівна, провідний інженер відділу ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Дарієнко Тетяна Михайлівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Долін Віктор Володимирович, доктор геологічних наук, завідувач відділу біогеохімії Інституту геохімії навколишнього середовища НАН та МНС України

Дудка Ірина Олександрівна, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу мікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Клоченко Петро Дмитрович, доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу екологічної фізіології водяних рослин Інституту гідробіології НАН України

Коваль Елеонора Захарівна, доктор біологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу біологічних досліджень Національного науково-дослідного реставраційного центру України

Кондратюк Сергій Якович, доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Кондратьєва Надія Василівна, доктор біологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу фікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Костіков Ігор Юрійович, доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки Навчально-наукового центру «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ліщук (Курейшевич) Алевтіна Вікторівна, доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник відділу екологічної фізіології водяних рослин Інституту гідробіології НАН України

Леванець Анатолій Анатолійович, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу фікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України; професор школи наук про навколишнє середовище, розвиток та

управління Північно-Західного університету, Почеп-струм, Південно-Африканська республіка

Михайлюк Тетяна Іванівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Мусієнко Микола Миколайович, доктор біологічних наук, академік УААН, професор кафедри фізіології та екології рослин Навчально-наукового центру «Інститут біології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Оксіюк Ольга Петрівна, доктор біологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу санітарної гідробіології Інституту гідробіології НАН України

Партика Лариса Яківна, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу ліхенології та бріології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Посудін Юрій Іванович, доктор біологічних наук, професор кафедри фізики Національного університету біоресурсів і природокористування України

Сверстюк Євген Олександрович, есеїст, літературознавець, поет, доктор філософії, учасник національного опору, організатор «самвидаву», головний редактор всеукраїнської православної газети «Наша віра», Президент Українського ПЕН-клубу

Ситник Костянтин Меркурійович, доктор біологічних наук, професор, академік НАН України, головний науковий співробітник відділу фітогормонології, почесний директор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, радник Президії НАН України

Тарашук Марина Володимирівна, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу фауни та систематики безхребетних Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України

Тарашук Оксана Сергіївна, провідний інженер відділу екологічної фізіології водяних рослин Інституту гідробіології НАН України

Топачевський Андрій Олександрович, український письменник і кіносценарист, член Національних спілок: письменників, журналістів та кінематографістів України

Фесенко Геннадій Васильович, науковий співробітник відділу фауни та систематики хребетних Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України

Царенко Петро Михайлович, доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу фікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Шевченко Тетяна Федорівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу екологічної фізіології водяних рослин Інституту гідробіології НАН України

Ярмошенко Людмила Петрівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу екології водоймищ Інституту гідробіології НАН України

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКТОРІВ5

ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ, ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ, ПАТРІОТ УКРАЇНИ

ПАМ'ЯТІ СПРАВЖНЬОГО НАУКОВЦЯ

(*Михайлюк Т.І., Виноградова О.М., Кондратюк С.Я.,
Дудка І.О., Дарієнко Т.М., Костіков І.Ю., Леванець А.А.,
Царенко П.М., Кондратьєва Н.В., Вассер С.П.*)9

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ Н.П. МАСЮК

(*Михайлюк Т.І.*)14

Н.П. МАСЮК – ВИХОВАТЕЛЬ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

(*Кондратюк С.Я., Михайлюк Т.І.*)29

ПУБЛІКАЦІЇ Н.П. МАСЮК ЗА РОКАМИ

(*Михайлюк Т.І., Кондратюк С.Я., Войцехович А.О.*)34

НОВІ ТАКСОНИ, ОПИСАНІ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ Н.П. МАСЮК

(*Михайлюк Т.І.*)65

ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ Н.П. МАСЮК70

PROFESSOR, DR. SC., NADIA PROKHORIVNA MASSJUK (1.10.1930 –
13.03.2009) (*S. Kondratyuk, T. Mikhailyuk, T. Darienko*)71

СПОГАДИ ПРО Н.П. МАСЮК

ПАМ'ЯТНІ ЗУСТРІЧІ З НАДІЄЮ ПРОХОРИВНОЮ

(*Елеонора Коваль*)75

ПОЧАТОК ШЛЯХУ

(*Ольга Оксіюк*)79

У НЕЇ ВСЕ БУЛО ПРЕКРАСНИМ

(*Грина Дудка*)81

ВІРНА ДОЧКА УКРАЇНИ

(*Лариса Партика*)89

ПРОНЕСЛА В СЕРЦІ ТЕ, ЩО НЕ ВМИРАЄ

(*Геннадій Фесенко*)92

НАЙВИЩА ОЦІНКА УЧИТЕЛЯ

(*Сергій Кондратюк*)95

ЖИТТЄВИЙ ПРИКЛАД БЕЗКОРИСЛИВОГО СЛУЖІННЯ НАУЦІ

(*Тетяна Михайлюк, Тетяна Дарієнко*)105

СПОГАД ПРО Н.П. МАСЮК

(*Оксана Виноградова*)112

СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ НАДІЇ МАСЮК

(*Юрій Посудін*)116

ВЧИТЕЛЬ У ЖИТТІ І ПРОФЕСІЇ

(*Людмила Ярмошенко*)118

ПОСМОТРИТЕ В НЕБО В ПОГОЖИЙ ЛЕТНИЙ ДЕНЬ

(*Людмила Бухтиярова*)121

ВОНА ЩИРО РАДІЛА НАШИМ УСПІХАМ

(*Петро Клоченко, Тетяна Шевченко*)127

Я ВДЯЧНА ДОЛІ ЗА ЗНАЙОМСТВО З НЕЮ

(*Алевтіна Ліщук (Курейшевич)*)130

ГОРДІСТЬ І ОКРАСА РІДНОЇ ЗЕМЛІ

(*Микола Мусієнко*)133

НАША НАДІЯ ПРОХОРИВНА

(*Юрій Войтюк*)135

НАДІЯ ПРОХОРИВНА МАСЮК: ВИДАТНИЙ УЧЕНИЙ,
ТАЛАНОВИТИЙ УЧИТЕЛЬ, ПРЕКРАСНА ЛЮДИНА І
ЧАРІВНА ЖІНКА

(*Костянтин Ситник*)139

ТАКА ПРОСТА ТАЄМНИЦЯ

(*Андрій Топачевський*)141

ЗУСТРІЧІ З НАДІЄЮ МАСЮК

(*Євген Сверстюк*)144

ДЯКУЮ ТОБІ, МАМО, ЗА ТЕ, ЩО НАВЧИЛА МЕНЕ ЛЮБИТИ СЛОВО <i>(Віктор Долін)</i>	146
ЗАСНІЖЕНА ГІРСЬКА ВЕРШИНА - ДЛЯ ЖИТЕЛІВ ПІДГІР'Я <i>(Марина Таращук, Оксана Таращук)</i>	150
ЯСКРАВА СТОРІНКА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БОТАНІКИ <i>(Кондратюк С.Я.)</i>	155
ПІСЛЯМОВА.	189
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА	190
КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КНИГИ	200

Для нотаток

Наукове видання

НАДІЯ ПРОХОРІВНА МАСЮК
(1930-2009)

Відповідальні редактори: С. Я. КОНДРАТЮК
А.О. ТОПАЧЕВСЬКИЙ

Технічний редактор: *Л.В. Фурта*
Дизайн обкладинки: *П.Е. Фурта*

Підписано до друку 15.11.2011. Формат: 60 x90/16. Папір офс.

Гарнітура: Book Antigua. Друк офс.

Умов. друк. арк. 12,88. Обл.-вид. арк. 10,8.

Тираж: 100 прим. Замовлення № 11-33

«Альтерпрес», 01034 Київ, вул. В. Житомирська, 28.

Свідоцтво про реєстрацію ДК №177 від 15.09.2000 р.

Віддруковано: «Альтерпрес», 04112 Київ, вул. Шамрила, 23